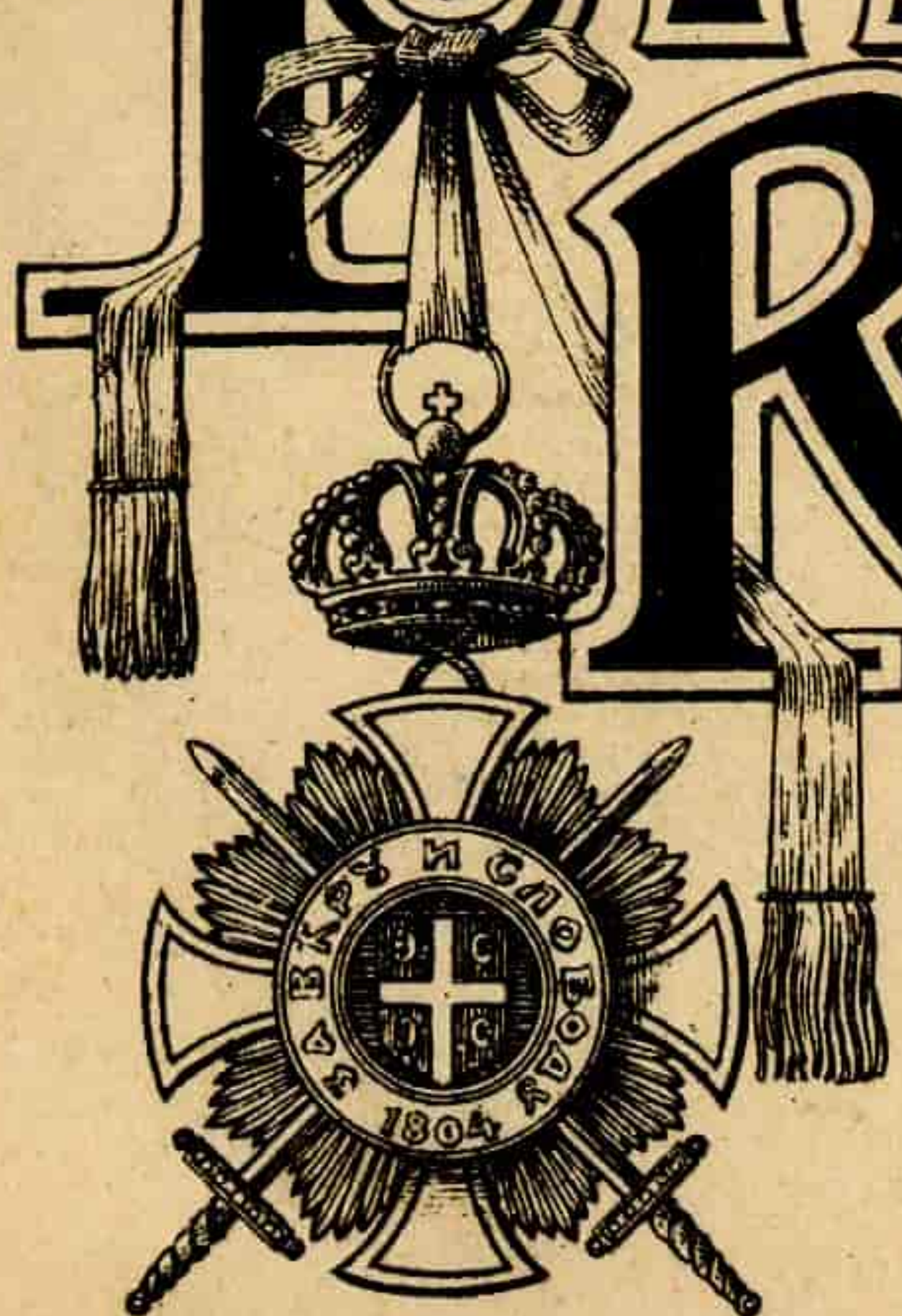

1922. ГОДИНА XXXVIII

АПРИЛ

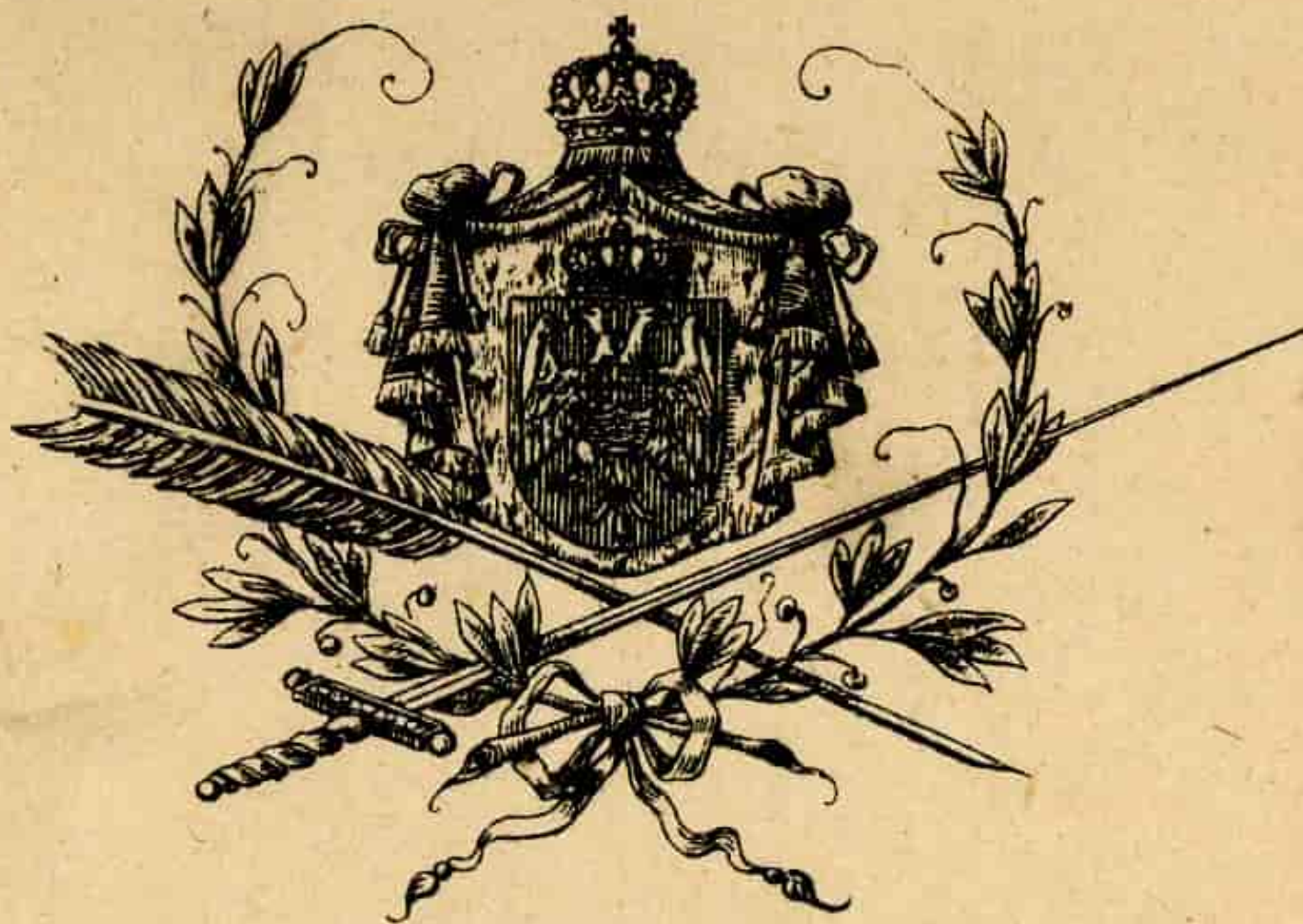
СВЕСКА IV

ВРАТНИК РАТНИК

МЕСЕЧНИ ВОЈНИ ЛИСТ

УРЕЂУЈЕ ОДБОР У ГЛАВНОМ ЂЕНЕРАЛШТАБУ
ИЗДАЈЕ МИНИСТАРСТВО ВОЈНО И МОРНАРИЦЕ

УРЕДНИК

Шеф Наставног Одсека Оперативног Одељења
Главног Ђенералштаба
ЂЕНЕРАЛШТАБНИ ПУКОВНИК ЖИВ. М. СТАНИСАВЉЕВИЋ

БЕОГРАД

Штампарија „Народна Самоуправа“ А. Д. — Кнез Михаилов венац 20.

1922.

С А Д Р Ж А Ј

	Страна
Наш војно поморски проблем. — Од пуковника <i>Димитрија П. Коњовића</i>	1
Историјско развиће војске. — Од мајора <i>Душана</i> <i>Ј. Гложанског</i>	15
Формација чете. — Од мајора <i>Миленка Ј. Вар-</i> <i>јачића</i>	35
Употреба артиљерије. — Од мајора <i>Памара</i> . Пре- вео с француског <i>Љ. М.</i>	50
Различности:	
Осветљавање у рату. — Прикупио и средио пу- ковник <i>Алекс. М. Мишић</i>	71
О ваздушном рату. Основна начела. — Од капетана авијатичара-пилота <i>Маша Ф. Шварца</i>	86
Функција дивизијске инжињерије у рату. — Од <i>D. Z.</i>	94
Ако хоћеш да командујеш. — Од <i>Аншоана Редијеа</i> . Превео с француског <i>С. Р. Д.</i>	99
Новости и белешке:	
Енглеска. — Бојна кола (тенкови). Организација и материјал. — <i>Gradnja slagališta za naftu</i>	111
Северна Америка. — Установљавање централа за војну наставу. — <i>Ratna mornarica: budžet, vežbe, brodovi</i>	112
Француска. — Морнарица и рат. (Губитци за време рата у материјалу и људству). — <i>Vesti iz mornarice</i>	114
Чехословачка. — Буџет земаљске одбране за 1922. г.	116
Немачка. — Смртност у Немачкој за време европ- ског рата	117
Италија. — Из артиљеријског правила за 1921. го- дину. — <i>Nov brod. — Gubitci flote za vreme svetskog rata. —</i> <i>Vojna brodogradnja u godini 1921. — Monitori. — Pomorska</i> <i>akademija</i>	117

	Стране
<i>Аустрија.</i> — Мерзер 420 мм.	119
<i>Шведска.</i> — Из артиљерије: проба вожења	120
<i>Турска.</i> — Бројно стање флоте	121
<i>Кина.</i> — Флотни програм	122
<i>Нове поморске трговачке заставе.</i> — Финска, Русија, Естонска, Летонска, Литванска, Полска, Чехословачка, Гданска, Нјемен (Мемел,) Немачка, Island, Кина, Египат, Siam	122

Оцене и прикази:

<i>Кланица француске пешадије 1914.—1918.</i> (Ђенерал Персен). — Од пуковника <i>Живка М. Станисављевића</i>	124
<i>Офанзива у маршу 1918.</i> Стратегија или Тактика? (Ото Фер)	134
<i>Бугарски слом</i> (Дрејер)	135

Библиографија

Француска	137
---------------------	-----

Некролог:

† Потпоручник <i>Александар Б. Нешић.</i> — Од капетана <i>Милана А. Поповића</i>	139
---	-----

Читуља погинулих, умрлих и несталих официра, војних чиновника и обвезника чиновничког реда за време <i>Европског рата 1914.—1920. године</i> (наставак)	141
--	-----

Карте и слике у прилогу

- I. *Једна* карта уз чланак „Употреба артиљерије“.—
 - II. *Четири* слике уз различност „Осветљавање у рату“.
- Свега уз свеску два прилога.

ОГЛАСИ

Рукописи штампаће се ћирилицом или латиницом, онако како их писци буду писали.

Многи писци још непрестано шаљу цртеже неправилно израђене за репродукцију. Због тога сав често врло велики труд писца, уложен у овај посао, пропада на његову штету и закашњава штампање његова рукописа, нарочито *због ружних или сувише ситних исписа.*

Све цртеже треба израдити *на белој цршаћој хартији црним тушем* (не мастилом) ради преноса фотографским путем на камен, а исписи на њима да буду у облику штампаних слова, *доста крупно и јасно исписани.* Цртани прилози, који не буду израђени према овим условима, неће се хонорисати.

Једном сараднику. — Уредништво добива прилоге из морнарице са потписом „Један читаоц Ратника“ не знајући ко му их шаље. Ради својих потреба Уредништво мора да зна, од кога добива прилоге за Лист, па ма они били анонимно штампани. Ради тога умољава се анонимни сарадник да саопшти своје име Уредништву. У осталом, имена писаца, који то желе, не саопштавају се.

РАТНИК

РАТНИК

МЕСЕЧНИ ВОЈНИ ЛИСТ

<p>Излази месечно у свескама око 10 штампаних табака</p> <p>Штампани рукописи не враћају се</p>	<p>АПРИЛ</p> <p>1922</p>	<p>ЦЕНА ЈЕ ЛИСТУ:</p> <p>за рез. офицере 96 д.</p> <p>за подофиц. и питомце Војне Академије 30 "</p> <p>за невојнике 120 "</p> <p>за иностранство 150 "</p>
---	--------------------------	---

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Уредник: Ђенералштабни пуковник Жив. М. Станисављевић

НАШ ВОЈНО-ПОМОРСКИ ПРОБЛЕМ

1. Значај нашег поморског проблема.

Склапањем Рапалског Уговора решен је јадрански спор између нас и Италије. Споразумно су скинута са дневног реда територијална питања; сада имамо тачну слику нашег обалског поседа, а то је предуслов за могућност решавања наших интерних поморских проблема економске, трговачке и војне природе.

У овај мах се код нас одиста не може тврдити да се за нашу маритимну ствар показује икакво веће разумевање и интересовање. Јавно мњење је потпуно индиферентно, а влада, разумљиво, окупирана је толико решавањем неодложних социјалних задатака, да она није могла указати довољно пажње, колико та питања заслужују. С друге стране, одуговлачење у решавању јадранског питања — а томе је искључиво разлог држање Италије — отежавало је свако организаторско деловање на маритимном пољу, што значи да се пословима који су у вези са трговачком и ратном флотом, није могао да даде никакав правац.

Већ овде ћемо рећи, да, са гледишта национално-економског, само трговачка флота има, неоспорно и необориво, свој *raison d'être*; она је једно од најважнијих средстава да се отворе и прошире извори народног благостања, пре свега у оним државама које су наслоњене на море. А таква смо ми.

Деценијама Србија се борила да изиђе на светски пут, на море; на свом телу она је осећала сву тежину одсечености од ове најважније саобраћајне жиле. Данас, међутим, постигнуто је оно једва очекивано. Наша држава наслања се, скоро једном трећином своје целокупне граничне дужине, на Средоземно Море; њена богато рашчлањена обала, својим географским положајем, врата су на море целој југо-источној Европи. Дакле наша је обала, не само за нашу државу него и за све наше ближе и даље суседе на северо-западу, северу и североистоку, од најпресудније важности. Тим је дат један широк терен за искоришћавање нашега мора. Представљајући тако један драгоцен посед, искоришћено правилно, наше море може да постане најважнији извор нашег националног благостања.

2. Наша поморска политика.

Из горњег произилази, да је потребно да меродавни фактори за времена уоче високу важност маритимног поседа и његов превелики утицај на целокупан државни живот; они морају настојати да наша маритимна политика пође правцем који ће, *с једне стране, водити рачуна о изградњи трговачке флоте и о изграђивању наше обале, нарочито њених пристаништа, те да постану способна за омогућавање трговачког саобраћаја са иностранством, а с друге, осигурати посед мора, то јест неоштећено одржати и, у случају пошребе, одбрани своју драгоцену поморску обалу* — бранити је тако, да се потпуно очувају наши интереси а да се не повреде међународни обзири.

Како да се брани обала?

Најјефтинији и најкомотнији пут за одбрану обале је њено *неутрализовање*. Оно је у том што би водеће силе гарантовале неповредљивост наше обале у рату а могућност њеног развијања у миру. У том случају, опет, морала би се наша држава подвргнути ограничењу свога оружања, што значи да она не би смела имати ни мобилна (флоту), ни стабилна (утврђења) поморска и обалска борбена средства. Када би се, према томе, неутрализовањем наша обала могла у сваком рату сачувати у потпуном власништву, то би онда овај начин одиста био најидеалније решење нашег ратно-поморског проблема: никакви терети за оружање а потпуна сигурност.

Међутим, ако се с практичним погледом обазремо око себе а из прошлости и из историје повучемо поуку, видећемо да је така гаранција, скоро без изузетка, једна обмана која се, када већ до рата дође, горко свети. Процват једне државе не може се ослањати на утопије ни на обавезе које се само једнострано испуњују.

Мишљење пак, да се наша држава и њени целокупни интереси могу одбрани *искључиво копненом војском* и које негира сваку потребу флоте, мотивише се тиме што флота за време светског рата, наводно није нигде играла нарочиту улогу, а где је играла, ту она не беше одлучна. Наше је гледиште да се ово мишљење оснива на потпуно површном схватању и да је у суштини апсолутно погрешно. Јер, у основи узета, целокупна борба у светском рату — нарочито од 1915. на овамо — изражавала је борбу за превласт на мору: онај који ју је на крају борбе имао, морао је победити.

Ми се наравно нећемо борити за превласт на мору, али је наш задатак *да непријатељу онемогућимо превласт на нашим обалама.*

А да би се што боље предочио неизбежан неуспех и нерационалност једностране одбране наших западних граница, допустићемо и једну дискусију о томе: да ли би било од користи ако се запусте изграђивање ратне флоте, а у интересу копнене војске.

Пред нашом је обалом безброј мањих и већих острва; сем тога она је јако развијена и богата у заливима. Скоро дуж целе обале, а паралелно с овом, пружа се венац Динарских Алпа. Са гледишта културног и привредно-политичког овај планински венац је велика запрека. Он дели два света оштро један од другог, медитерани од континенталног; он спречава везу континенталне залеђине са светским поморским путем. Ипак кад говоримо о одбрани обале, ваља уочити да је тај планински венац у исти мах један природни одбранбени зид, остављајући, наравно, на страну неколике тачке згодне за дебуширање. Према томе конфигурација наше обале омогућује добро искоришћивање модерних поморских одбранбених средстава а орографске прилике у ближем залеђу олакшавају сузбијање евентуалне непријатељске инвазије.

У потпуном одсуству поморских дефанзивних средстава, ми бисмо били приморани да паралелно са целом нашом дугом обалом створимо један копнени фронт. Наша би војска имала задатак да, у односу према снази наше државе, узме сама на себе одбрану ове енормно дуге линије. Напрезања у материјалу и људству била би огромна; она би нас начинила једном преимућствено милитаристичком државом, и ти енормни

издатци, у претпоставци да су уопште могући, потпуно би спречавали и спутавали сав привредни живот земље.

А при свему том могли би помислити само на сузбијање непријатељског продирања дубоко на нашу територију, а никако на спречавање саме инвазије, *чиме се губе и подлежу непријатељском уништавању цело острвље, сва пристаништа са обалним културним и трговачким центрима, целокупна трговачка флота и један широк појас обалске сфере*, све докле достиже непријатељска далекосежна флотна артиљерија.

Ако узмемо у обзир све што је речено, било да се неутрализује, било да се у другом случају потпуно игнорише флотни фактор, долазимо до закључка да наша обала остаје *без одбране*.

Утицај те чињенице осетио би се већ у мирно доба: она ће знатно да спута активистичке планове привредних и трговачких заинтересованих кругова у погледу израђивања трговачке морнарице.

Када тако стоје ствари, онда је потребно поставити питање, како са гледишта финансијске тако и привредне и националне политике: не би ли бисмо дошли до далеко повољнијих резултата, ако узмемо у рачун једно те толико обилно колико солидно, сврси одговарајуће, изграђивање свога сопственог флотног фактора.

4. Какву да имамо ратну морнарицу?

Под флотом ваља разумети скуп свих модерних поморских борбених средстава. Та средства чине, већ према својој величини и сврси, поморски офанзиван или дефанзиван инструмент. Према томе флота оспорава непријатељу, ако је офанзивна, превласт на мору, а ако је дефанзивна, штити обалу и обалске интересе.

Пре него што узмемо у испитивање специфично наше одношаје, рећи ћемо по нешто што ће изближе да објасни суштину флоте уопште.

До рата флоту су чиниле, готово искључиво, јединице које су пловиле над водом; од тада улазе у састав флоте подморнице и хидроавиони и, најзад, множина сваковрсног помоћног оружја.

Оклопњаче, крстарице и торпедњаче су три генералне класе надводних јединица. — Оклопњаче су чиниле главни део сваке флоте, са задатком да одлучују у борбама; главно им је оружје артиљерија. Грађење оклопњача узимало је све веће размере и, према томе, изазивало све већа буџетска оптерећења. Стваран разлог за непрестано повећавање депласмана

бродова беше у сталној утакмици оклопа и артиљерије: у колико је артиљерија оклопњаче напредовала у интензитету своје пробојне снаге, у толико се морала појачавати отпорност оклопа, панцира, да би издржала и одолела пробојној снази артиљерије. Тако је настао један *circulus vitiosus*: појачавање артиљерије изазивало је непрестано појачавање оклопа, а појачавање оклопа опет потребу што јаче артиљерије. На овај начин се дошло до оних правих колоса на мору, тако званих „дреднаута“ и „супердреднаута“.

Овака флотна политика одвела је све поморске државе у енормне издатке, који најзад постадоше једва сношљиви.

У то је дошао рат и, у њему, баш ове велике јединице нису дале своје. Томе су многи разлози. Да не бисмо отишли далеко, ми их нећемо на широко разлагати: напоменућемо међутим свакако најглавнији, а тај је — појава подморница. Подморница, ако и није уништила, скоро је онемогућила слободу сигурног кретања великим флотним јединицама. У вођењу поморског рата настао је потпун обрт: у овом рату дошло је до борбе између свих надводних флотних јединица с једне стране, и подморнице, тога страховитог борбеног средства, с друге стране.

Из свега тога могао би се извести закључак, да није потребно градити велике бродове, нарочито када се води искључиво дефанзивна маритимна политика, чиме се веома знатно смањују трошкови за ратну флоту а државне финансије растерећују и, друго, да су подморнице оно борбено средство, које је у стању да иступи са великим изгледом на успех и против највећих флотних јединица и састава.

Према томе, баш искуства која резултирају из овог великог рата иду нама у прилог. Ми са својом мирољубивом политиком нећемо никада ићи за скривеним и далекосежним смеровима; ми хоћемо једино да обезбедимо наше поморско власништво. Према томе, кад је реч о нашој флоти, ми можемо само говорити о једном дефанзивном инструменту. Ми, бар за сада, немамо разлога да идемо за градњом велике флоте: нашу флоту треба да чине искључиво лаке јединице најмодернијег типа, а језгро ваља да јој буду подморнице.

Ратно-поморски програм, који би се имао да постави и изврши у току неколико година, морао би бити толики и такав, да у даном моменту одговори потпуно својој сврси. Он, значи, треба да даде опредељење једног квантитативног минимума који, наравно, и квалитативно мора да буде потпун. Редуцирање тога од стручњака опредељеног минимума значило би несхваћање и, као последица, велико штећење наших интереса. Не можемо тражити од државе крупне финансијске жртве само

зато, да би смо могли рећи да имамо флоту, а да она не буде способна за своју намену.

И овде, као и у многим другим крупним питањима наше националне политике, треба демантовати ону народну: боље ништа него ништа. Кад је о овако важним стварима реч, ми мислимо да је боље ништа него половно и ма како.

Директива за наш ратно-поморски програм имала би да се сведе на ово:

1. да се изграде мобилна поморска средства: средње и лаке надводне јединице (рапидне крстарице и торпедњаче), монитори (поморски и речни), подморнице, брзи моторни чамци и хидроавиони;

2. стационарна средства: мине, барикаде и остале препреке и обалска артиљерија;

3. помоћна средства: извидничка служба.

Сва ова средства треба да даду, међусобно се употпуњујући, наш велики дефанзивни инструмент, а он ће бити делотворан ако се цео тај посао, у свима тачкама и са сваке стране, добро припреми и изради; ни једно од ових средстава не сме остати изван пажње.

Разумљиво је, да, и поред ове оријентације, не само није отклоњена жеља за најмоћнијим флотним средствима, него ће, напротив, она увек да постоји, јер флота, у правом смислу речи, једина је у стању да потпуно брани и одбрани наше поморске интересе, тако многобројне и од великог значаја.

Без моћних средстава није могуће прибавити и осигурати у довољној мери државни ауторитет; наша је позиција на обали и из међународних разлога немогућа без јаке поморско-војне установе, јер без ње нема потпуне сигурности у успех обалске одбране.

Али прилике, и економске, и индустријске, и финансијске, искључују код нас на дуже време могућност изградње флоте у правом смислу речи.

Горе наведена пак средства су у осталом најважнији флотни делови. Она ће са првокласним материјалом, добром организацијом и одлично школованим особљем одговорати најпречим и виталним савременим задатцима, који ће се, нарочито у првој фази изградње флоте у наведеном оквиру, испољавати у потпомагању и осигуравању операција наше сувоземне војске.

У овом периоду ћемо да однегујемо и на овом материјалу да опробамо нашу прву народну поморску генерацију.

Без тога скромног али солидног дефанзивног инструмента изложили би се опасности, да нам се моћнији суседи мешају у наше унутрашње ствари и повреде нашу националну част,

наш суверенитет. Ово је у толико више оправдано, што се стратегијски положај променио у корист Италије.

Она поседује на северу једну изграђену ратну луку, а паралелно са нашим северним поседом протежу се њена острвља Црез и Лошињ која, заједно са осталим острвцима и градом Задром, цепају наш северни посед од јужнога; Италија засеца дубоко у наше тело, она прекида континуитет нашег обалског поседа и има, осим тога, могућност контроле наше обалске службе и саобраћаја поседом острва Ластове.

Квантитативну величину и, према томе, рок за изградњу горе наведених флотних типова није ни могуће, а ни опортуно, фиксирати; то ће зависити од развитка помоћних али једнако важних установа, од међународних и политичких околности, у којима се наша држава буде налазила, а у највећој мери биће диктовано националним потребама.

Чак и када би финансијска страна била сигурна, није могуће набавити веће количине пловних јединица у један мах, и то из разлога, што се за тај пловни материјал мора припремити у првом реду особље, затим потребне установе и средства за оправке и чување.

Према томе набавке се морају вршити постепено са изградњом поморског арсенала и других акцесорија а и са образовањем и школовањем стручног особља, т. ј. почетно организаторно деловање свешће се на систематично ударање темеља ратне морнарице. То је разлог, што ће се и прва финансијска тражења да односе више на успоставу помоћних установа, него баш на набаву самих флотних јединица.

Изградњу наставити на оно што сада имамо није могуће, јер стварно ми сада ништа не поседујемо, што би се могло у ратне сврхе употребити. Али то не значи, да се постојеће неће искористити у помоћне и школске сврхе.

Оних 12 јединица — торпиљера, које су нам додељене према решењу конференције амбасадора, и оно неколико помоћних бродова и бродића, који су нам припали према склопљеном споразуму са Италијом, и који би — теоретски — имали да представљају језгро наше будуће морнарице, не могу се никако сматрати борбеним средствима. Те торпедњаче нпр. биле су бојне јединице најмањег типа своје врсте, а 4 од њих су и конструктивно застареле; оне не одговарају модерним бојним захтевима, и то у толико више што им је скинута торпедна опрема а артиљерија сведена на један топ и што су нам допитане изричито у полицијске сврхе. Све ове јединице су стајале под контролом велесиља, а која је била веома површна: машине и осетљивији остали делови највећим делом су пропали, а инвентар на њима је нестао.

Из горњег произилази, да, у погледу ефикасних и модерних флотних средстава, морамо са набавама потпуно изнова почети.

5. Наше прве потребе

Садашња флотна грађевна политика страних држава је још нејасна и ми стога при отварању нацрта наших првих потреба немамо ослоња и примера на другима. Ми ћемо се управљати једино према нашим савременим потребама, да водимо рачуна о нашој економној и финансијској моћи и да се користимо искуствима минулог рата, а која у јакој мери иду у прилог државама, којима поред горњих разлога и циљеви поморске политике налажу извесну уздржљивост. На тај начин долазимо до закључка да, поред избора квалитативно најсавршенијих типова, наше потребе морају бити сведене на најскромнији број, на најнужнији минимум.

Поред чисто војних задатака, флотна средства су потребна за везу дуж наше дуге обале и са острвима; она ће да омогуће вршење полицијско-обалске службе, прописане интернационалним конвенцијама, и њене контроле; ми ћемо бити у стању да помоћу флотних средстава дадемо потребну потпору државним властима и њиховим наређењима за одржавање сигурности, реда и мира, за документовање наше власти и нашег суверенитета на нашој дугој и рашчлањеној обали.

Ми смо већ навели да се тачна квантитативна величина потребних нам флотних средстава за одбрану наше обале не може за сада тачно одредити, али се могу одредити типови за примарну обалску службу и за вршење наших суверених дружности и права.

Разумљиво је и природно при том, да су флотна средства, која ће се детаљно изнети у следећем, тако бирана да могу у свако време представљати и борбено средство и сачињавати језгро будуће наше флоте, у колико се буду постепеним формирањем по програму изграђивала.

Тим начином би нам пошло за руком да одговоримо најнужнијим потребама, а да не изгубимо из вида могућност изградње наше будуће флоте, базиране на тим првим пловним јединицама и поморским установама.

Тај минимум, а који би требало остварити у најкраћем року је следећи:

А. Пловне флошне јединице.

- 18 торпедњача,
- 27 брзих моторних чамаца и
- 6 подморница.

Ако поделимо тај број пловних флотних јединица на поједине поморске обалске команде, онда видимо да на разграњено подручје једне команде (дужина обале, без острвља, око 200 км.) долазе 6 торпедњача, 9 брзих моторних чамаца и 2 подморнице. Ако се претпостави при том, да је бар $\frac{1}{3}$ уоправци или чишћењу и да остатак може вршити службу само наизменце, онда долазимо до закључка, да је њихов број заиста скроман и да представља минимално тражење. Наиме, у појединим поморским обалским командама не можемо имати увек у опреми односно у приправности ни по једну једину подморницу, него на целу обалу долазе две подморнице, у свако доба приправне за поморско-полицијску или убојну употребу; ствар је повољнија код торпедњача и моторних чамаца од којих би у појединим командама стајале 2 торпедњаче односно 3 моторна чамца стално у приправном стању.

Осим разлога поморско-полицијске и убојне природе, потребан је један део флотних јединица и за практично школовање особља. Нарочито за наше прилике потребно је пловљење што пре, да би чиниоци свију струка добили могућност да се упознају са морем. А очигледна је потреба пловидбе и, при том, практичног школовања, маневровања и тактичких вежбања за постојеће особље свију чинова и класа, које ево већ четврту годину оскудева потпуно у поморском начину живота и службовања.

С друге стране и флотни — тако скупоцени — материјал је тек онда ефикасан, ако је особље одлично изображено.

Материјал, баш зато што смо мала морнарица, мора бити најсавршенији и најбољи, јер се само изврстан материјал може рационално искористити.

Једна једина категорија наведених пловних јединица је недовољна; не само њихове особености изискују разнолику примену, него се и према времену и стању мора морамо равнати при њиховој употреби.

Разорачи су, поред њихове најважније улоге, наиме као помоћно средство за подморнице, тј. за чишћење поморских и обалских зона од подморских пловних запрека (мреже које вуку армирани бродићи, барикаде и т. д.), још изврсно флотно средство, при сваком времену и најузбурканијем мору, за нападаје на непријатељске транспорте, лаке јединице, обалске војне установе; они ће осим тога њиховим изненадним нападајима и узнемиривањем у јакој мери да припомогну неуспеху евентуалних непријатељских акција на нашој обали.

Подморнице су једно од најефикаснијих средстава и нарочито корисне за државе, којима економски разлози налажу извесну уздржљивост у флотно-грађевном правцу; квантита-

тивна је потреба скромна а трошкови су релативно мали; сем тога је градња подморница брза и остварљива у свакој држави без већих напора.

Оне су у стању да већ код непријатељских излаза директним нападима (торпедом) или потајним (минама баченим у офанзивне сврхе) нанесу ненакнадиве штете које могу на поједине ратне фазе и одлучујући да делују, нпр. уништавање војно-материјалних транспората одређених за десанте и т. д.

Подморнице ће да пренесу поморски борбени фронт даље на море, чак и пред саму непријатељску обалску сферу.

Моторни чамци су оружје за нарочите случајеве и околности. Мали, невидљиви, веома брзи, они ће — у повољној ситуацији — да изненаде непријатеља, нарочито на нашој обали међу нашим острвљем.

Помоћу добре организације и водства овај начин одбране обале, нарочито код њене конфигурације и ако се располаже са довољним масама, има оправданог изгледа на успех.

Главно оружје на торпедњачама, подморницама и моторним чамцима је *торпедо*, који ће да буде примењен и на торпедним авионима и лансирајућим батеријама на обали.

Б. Пловне помоћне јединице.

Разнолике потребе ратно-поморске службе изискују набаву разноврсних специјалних бродова. Међу најпрече потребе спада:

- 1 брод за школовање,
- 12 миноносаца,
- 2 за транспорт материјала,
- Тендери и моторни чамци.

Без и једног *брода за школовање* не би могли извршити практично вежбање момчади и осталог особља.

Миноносци ће нам омогућити да организујемо и практично отпочнемо са минерском службом; минерство је по нашу обалску одбрану од нарочитог значаја и представља једно од најважнијих дефанзивних средстава. Осим за полагање мина, миноносци ће се веома корисно моћи употребити за тражење и уништавање непријатељских подморница, помоћу нарочитих апарата за прислушкивање.

Бродови за транспорт су нарочито уређени према својој сврси; за нас долази у обзир пренос угљена, нафте и осталог погонског материјала. Снабдевање водом појединих острва исто је задаћа ратне морнарице.

Тендери и моторни чамци служе за обалски и локални саобраћај, најелементарнији услов опстанка на мору.

Бродови за спасавање, пловеће базе за хидроавион, покретне радионице, бродови за вучу и т. д., су исто потребни

свакој морнарици, али за сада смо приморани да се помогнемо пловним парком који већ имамо, односно да одложимо ту набавку за каснија времена.

В. Поморски арсенал.

За ратну морнарицу, као техничку установу *par excellence*, је од виталне потребе један модерно уређен арсенал. Он се мора сматрати једном од најважнијих установа. Изградња и што потпуније уређење поморског арсенала је предуслов за изградњу ратне морнарице.

Темељи за наш поморски арсенал већ постоје; у Тивту су нарочито за време рата уложене веће суме за изградњу те институције. Поред великог поморског арсенала у Пуљу, она је одговарала својој сврси, али сада, као једина у нашој држави и још неизграђена, без већих инвестиција, није довољна.

Са изградњом арсенала иде упоредо набава најнужнијих пловних поморских техничких средстава, а то су: докови, понтони и багери. Док је неопходан за рационално одржавање пловних јединица. За сада немамо ни једног јединог на нашој целој територији — обали.

Г. Стручне школе; грађевине.

За поморске установе и посаде пловних јединица потребан је што одличнији и што савршеније школовани персонал. Тек ако се и овој ствари обрати највећа пажња, биће нам морнарица основана на солидним и здравим темељима. То ће се постићи установљењем једног низа стручних школа. Мора се имати у виду, да су код морнарице одлучујући борбени елементи: стројеви и апарати, према томе постоји потреба јаке интелигенције. Резултат треба да је: већи број официра и подофицира у сразмери са целокупним бројним стањем.

За многобројне школе немамо подесних зграда; исто тако су потребне зграде за побољшање стања у станбеном погледу и за различита надлештва. За те сврхе као и за нову успоставу односно проширење појединих копнених установа као: арсенала, сигналних и бежичних станица, подморничке базе, минерске команде, хидроавионских станица, складишта и т. д. указује се потреба откупа земљишта.

Пошто ће велики део наших установа бити смештен у Тивту (у Боки Которској), а погледом на за сада још доста неповољне хигијенске прилике његове околине, где, услед мочвара, поред туберкулозе има доста и маларије, потребна је и градња једне болнице.

Д. Извидничка служба.

Морнарица управља и држи у исправном стању све сигналне и бежичне станице и многе телеграфске и телефонске

установе на обали и одржава помоћу ових средстава телеграфски и сигнални промет копна са морем. Морнарица води бригу и о школовању потребног стручног особља.

Све горе наведене установе преузете су у веома лошем стању, а материјал је највећим делом разнесен. Обнова ових станица и градња нових, нарочито у северном Јадрану, потребна је ради правилног командовања јединицама на мору и вршења извиђачке а донекле и полицијске службе на мору и обали.

У надлежност морнарице спада и одржавање неких каблова, према томе постоји потреба за набавом једног брода за радове на кабловима.

Организовање метеоролошке службе има да проведе Хидрографски Завод Ратне Морнарице, који ће уједно да води бригу о набави наутичких средстава и инструмената, као: компаса, дурбина, хронометара, даљинометара, барографа и т. д. Снабдевање овим важним делом маритимног материјала мора ићи паралелно са развојем пловидбе.

Ђ. Поморско ваздухопловство.

Изградња поморског ваздухопловства, позваног да извршује најразноврснију помоћну службу, као: извиђање, — обалско и прекоморско — ваздушну борбу, бомбардерско-артиљеријску, торпедну и минерску службу, представља једну од првих потреба. Има изгледа, да ће хидроавијатика даљим својим развојем да узме на себе и задаће које наша остала флотна средства, с погледом на њихов скроман обим, неће моћи извршити; ту се има у виду улога торпедне авијатике, која је позвана да у будућим поморским ратовима можда и одлучује. Тиме би се променили и садањи назори у погледу поморске стратегије. Ово последње имало би за последицу, да би се и техничка слика флоте мењала; настао би преокрет у избору и у подели флотних средстава.

За сада је наша дужност да створимо темеље поморског ваздухопловства и да формирамо и применимо оне категорије, које су доказале у светском рату своју важност и којих се више не можемо одрећи. Надаље, да пратимо његов развој и да створимо предуслове за примену торпедног ваздухопловства.

Почетна изградња дала би се свести на следеће:

1. хидроавионски арсенал са конструктивним биро-ом.
2. неколике хидроавионске команде дуж обале, са помоћним радионицама,
3. снабдевање хидроавијатичке школе школским хидроавионима и уређајима.

4. формирање извиђачких ескадрила са припадајућим наоружањем и инструментима и

5. набава првих торпедних авиона.

С обзиром на прогресиван значај овога рода оружја, представља ово минимум потреба.

Напомена. — Питање обалске артиљерије морало би се подвргнути нарочитој студији, а зависиће од дефинитивног начина одбране обале.

Речна флотила није узета у обзир, и то из разлога, што не представља поморско флотно средство.

6. Закључак.

Све што је горе разложено, представља наш најмањи морнарички програм. Његово остварење је најхитније и неодложно.

Том приликом морамо да упозоримо на опасност која нам прети, ако не поднесемо ове потребне и ако доста велике материјалне жртве благовремено и што пре; искуство нас учи, да се у критично доба морају жртвовати, обично узалуд, много веће суме, а ипак да не буде сигурности да ће се жељени циљ остварити и то обично због немања времена. Ово нарочито важи за ратну морнарицу која се не да на брзу руку створити нити импровизирати.

Светска ситуација је неодређена и запета; постоје поред велике економске кризе, која на све стране ствара незадовољство и покреће духове у превратничком и антидржавном смеру, још и друге појаве које у себи крију клице за конфликте и нарушавање мира и поретка. Предочавамо само запетост односа великих сила између себе због светске супремације, затим ужасне појаве болшевизма и недогледне последице ове неиздржљиве констелације, а да и не споменемо појаве, које су тангирале наш суверенитет и вређале наш правни положај на нашем мору и нашим обалама.

Нека нам то послужи као мemento, да, поред свију социјалних реформи и корака и мера за побољшање социјалног и материјалног стања нашега народа, морамо предузети и све оне мере, које су у стању да сачувају оно што је наш народ са највећим мукама и патњама и огромним жртвама створио — нашу садању велику отаџбину.

А једна од најважнијих мера је и стварање и постепено јачање нашега поморског оружја — наше флоте.

Оправданост материјалних жртава за флоту долази до израза у следећем повољном закључку:

1. Градња флоте за наше потребе, како смо је ми приказали, не би у финансијалном погледу значила сувишно оптерећење државе, у толико мање што отпада потреба да се држе у залеђу наше обале мање више пасивне армије;

2. Индустрија, која се подиже и ангажује за градњу флоте, користи и трговачкој морнарици. Бродоградилнице, скверови, арсенали, докови и т. д. све су то активне институције државне. У колико се више подиже сопствена индустрија, издатци за флоту остају све више у нашој земљи;

3. Са поморске стране тим је учињено оно најважније за осигурање државног интегритета: средство које је у исти мах најподесније а, релативно, и најјефтиније.

Наша пак, и ако још у зачетку, млада и мала ратна морнарица, моћи ће тек тада да оправда поверење наше отаџбине и народа, које јој поклањају, и бити заштита њених обала, индустрије и трговине.

Дим. П. Коњовић,
капетан корвете.

ИСТОРИЈСКО РАЗВИЋЕ ВОЈСКЕ

ПОГЛЕДИ НА САДАШЊОСТ И БУДУЋНОСТ

Предратна војна знања дошла су била на један извештан степен устаљености по свима појединим гранама војне образованости. Теоретичара беше доста. Часописима и штампом разна гледишта изједначише се и попуњаваху се узајамно, док се најзад није било дошло до утврђених норми, које имађаху у свима европским државама скоро научно-законску силу.

Сва предратна правила, прописи, организације, састав и подела војске па чак и њено наоружање беху слични, скоро једнаки у свима војскама.

Видели смо, да су се ова гледишта после светског рата из основа изменила: овом променом ничу нови теоретичари, истичу се нова гледишта по отвореном питању о савременој тактици, стратегији и следствено организацији војске.

Доба у којем смо, чувени публициста Нордау назвао је *interregnum*, међувлашће, прелазно доба. Стари дух времена, стари појмови, морал и менталитет срушио се. Настаде забуна духова и дође историјски *interregnum* са свима својим карактеристичним знацима; појава лажних пророка, сатиричара, памфлетиста и демагога; духови су непомирљиви, морал опада; настаде време неврастеније, нервне малаксалости и време честих самоубистава. Све ово није ново. Овако настројење духова било је исто за време Француске Револуције, за време Реформације у Немачкој, за време Сеобе Народа при распадању Римске империје и за време Пелопенеског рата у Старој Грчкој. Свака овака појава је била праћена великим ратовима.

Нема сумње да ми преживљујемо овако прелазно доба које носи обележје хаоса: начисто смо са старим појмовима и нећемо их више; траже се нове идеје, али немамо одређеног правца, те је настало лутање у помрчини са својом карактеристичном нервозношћу, уплашеношћу и бескорисним нервозним хитањем; контрадикторна гледишта сукобљавају се највећом жестином.

У свима гранама јавног живота видимо нешто ново, реформе, преустројства. Намеће нам се питање, који ће правац узети војна знања и организација војске? Неће бити без ин-

тереса рекапитулисати постанак модерне војске и њено развиће до данашњег дана. Видећемо који су фактори упливисали на организацију војске и на војна знања, те ћемо, имајући у виду данашње одношаје, моћи донекле чинити закључке о изгледима будућег развијања.

Тридесето-годишњи рат у Немачкој, у ком су учествовале све европске велесиле, био је завршио један цео низ верских ратова покренутих Реформацијом у Немачкој. Немачка би срушена, поражена у толикој мери, да ни за сто година није могла да постигне оно благостање које је имала пре рата. Поред Шведске, изашла је Француска из овог рата као најмоћнија сила и од тога времена, са мало прекида, она играше главну улогу у Европи све до 1871. год. Епоха после Тридесето-годишњег рата носи обележје „просвећеног апсолутизма“, а носилац ове идеје беше француски краљ Луј XIV. Пре овог времена мирнодопске војске не постојаху. У овој епоси појављују се прве сталне мирнодопске војске и од тада оне се стално развијају. При студији овог предмета видимо 4 метаморфозе, кроз које је војска прошла, и то:

1. Време Луја XIV и ратова са Турцима, од 1648.—1740. године.
2. Време пруског краља Фридриха II до избијања Француске Револуције, од 1740.—1792. год.
3. Време Француске Револуције и доба Наполеоново, од 1792.—1815. год.
4. Време после Наполеона до 1871. год.

1. Време Луја XIV и турских ратова

У овој епоси ратови избијају изненада, неочекивано, као последица кабинетске политике. Ово беше главни разлог за држање сталне војске, т.ј. да би се могао парирати изненадни напад похотљивог суседа. Усавршењем ватреног оружја повећале су се и тешкоће у руковању истим. Борење је било у строју; при томе су потребне разне еволуције и маневри, дакле околности, које су захтевале потребу обуке већ у мирно доба, одржавање сталне војске по професији, које су владару уједно служиле као ослонац за извршење његових апсолутистичких прохтева у унутарњој политици.

Ратови овог времена имађаху мали циљ: обично освајање једне суседне области. Пошто је ратни циљ био мали и војске не беху велике, 20 до 30 хиљада људи.

Исхрана и снабдевање оперативне војске вршила се средствима из позадине из нарочитих магацина. Реквизиција и пљачка избегавала се. Ово и из тога разлога, што је циљ по-

хода био присаједињење једне суседне области и није се сматрало за умесно раздражити становништво реквизицијом, а поштовало се и међународно право које је у оно доба забрањивало реквизицију.

Према томе везе оперативне војске са позадином беху врло важне и осетљиве. Прекинути везу са позадином значило је онеспособити армију за даље операције. Стога се показала потреба за утврђивањем места на важнијим комуникацијама сталним фортификацијама. Тврђаве имају велики значај, који је везан за име чувеног фортификатора Вобена.

Операције су ишле обично овим током: нападач упада изненада у област коју намерава да освоји и заузима подесан стратегијски положај, у којем се утврђује чувајући брижљиве везе са својим магацинима. Његов противник тежи да му прекине позадње везе, угрожавајући исте правцем своје операције, што је обично било довољно да му противник напусти утврђени положај.

За постигнуће операцијског циља битка се није сматрала за потребну: главно је да се непријатељ из земље „изманеврише“. Обезбеђење магацина, заузимање утврђене позиције, заобилажење и изманеврисање противника из утврђене позиције дало је овом времену и своје име. То је епоха магацинског система и позицијске војне.

Организација војске. — Попуна војске вршила се врбовањем које је често пута било насилно. Основна административна јединица беше пук који се делио на 13—16 чета и више. Добивши одобрење — патент — за врбовање, официр или приватно лице, коме се уједно дао и чин пуковника, именоваше своје офицере. Он прописиваше екзерцирна правила и тако исто и униформу пука. Бројно стање пукова није једнако него како је који пуковник имао више или мање успеха у врбовању.

Главни род оружја беше коњица. Она у почетку ове епохе решава битке. Усавршавањем пушке ово дејство прелази постепено на пешадију. По наоружању и раси коња, коњица се дели на лаку и тешку коњицу. Тешка коњица снабдевена је по негде шлемом и грудним оклопом (cuirassiers).

При крају ове епохе појављују се „драгони“, коњаници наоружани пушком, који се бораху пешке, а коњ им беше само транспортно средство. Коњица је наоружана тешком сабљом и пиштољем, доцније и карабином.

Пешадија се дели у две главне гране: пешадију наоружану пушком, мускетом (mousquetaires) за борбу ватром и пешадију наоружану хладним оружјем, дугим широким копљем са секиром (pique — piqueniers) за јуришни напад.

Проналаском бајонета (око 1700 г.) оба ова вида пешадије прелазе у један.

Касније долазе и бацачи ручних бомби (grenadiers), најодабранији и најснажнији људи. Доцније ишчезава овај начин борења и под именом гренадира разумева се одабрана трупа, елита.

Артиљерија у ово доба није била тактичка јединица и према томе не представља још никакав род оружја. Не беше још прописног модела, него се овај уступаше нахођењу и увиђавности мајстора, произвођача. Послугу топова вршише испочетка мајстори и мајсторске калфе, а после војници. Запрега се узимаше под најам за време рата. Артиљерија тога времена носи обележје једног заната, еснафа; њено ватрено дејство беше незнатно.

Постојале су још и нерегуларне трупе, најмљене за време рата и наоружане по средствима којима се располагало. Тако звани: Хрвати, сережани, хајдуци, пандури и т. д.

Такшика. — У близини непријатеља, када је битка била неизбежна, војска из маршевског поретка шири фронт делећи се на више колона, чија се одстојања смањују приближавањем ка непријатељу. На 2—3 км. пред непријатељем војска се зауставља и прелази се у борбени поредак.

Овај борбени поредак (ordre de bataille) беше сталан, непроменљив, шаблонски, без обзира на прилике и створ земљишта. Прво се означио фронт, који је увек био паралелан с непријатељским. У средини борбеног поретка постављаше се пешадија у 3 и више борбених редова. Тек на бојишту, пред сам бој, именовашу се команданти борбених редова који опет са своје стране назначивашу своје команданте батаљона. Појам „батаљон“ не беше раван нашем. Овим називом обележава се једна група од више чета са заједничким задатком а и ради лакшег командовања у борби. Пред пешадијом и између пешадијских борбених редова беше место за нерегуларну војску, за вођење уводне и припремне борбе, а с друге стране за поуну губитака у борбеним редовима. Она са лаком коњицом имала је и да обезбеди формирање борбеног поретка.

Коњица се постављаше на боковима пешадије са дубоким борбеним редовима и имала је да врши пресудан удар.

Главна резерва на расположењу команданта беше тешка коњица.

Артиљерија беше прикупљена и гађаше плотунима.

По свршетку формирања борбеног поретка пешадија се креће без уздржавања до успешног пушчаног домета (око 100 корака) где почиње паљбу плотунима из 4 врсте: прва врста испали пушке и легне, затим друга врста и тако даље

редом. Коњица тежи да притисне уназад оба противничка крила и да укљешти пешадију.

За време Тридесето-годишњег рата, коњица је јуришала касом; на краће одстојање испаливаху се пиштољи и удараше се сабљом, палошем: главно дејство у овом налету имађаху дакле пиштољ и сабља. Са појавом Турака у Европи поче коњички јуриш да се изводи у галопу: главно дејство имађаше овде сам коњ жестином удара — choc.

После победе, бачен противник се не гони и даје му се времена да се прибере и опорави; стога значај борбе није био велики. Зими се нису изводиле никакве војне операције. Трупe су се распоређивале у кантонмане ради зимовања.

Све горе наведено односи се само на борбу европских држава међу собом. Сасвим друга се начела посматраху у операцијама против најратоборнијег противника овог времена — против Турака. И овде ћемо видети да директиву за законе о стратегији даје начин снабдевања војске.

Турска војска снабдеваше се отимањем, пљачком, те стога она не могаше ратовати зими. Свој ратни циљ Турска војска је морала постићи до конца јесени. Ово је време врло кратко, када се узму у обзир даљине, које је војска имала пешке да пређе. Да би свој циљ постигли, Турци су покренули велику војску тражећи битку и тежећи да главним ударцем противника униште. Логичан је и закључак, да се после победе противник гони до коначног уништења, да би му се могао диктовати мир до конца јесени.

Пошто је турска војска била независна од основице снабдевања и комуникацијских линија, правац њихових операција могао је бити слободан у духу циља који се хтео постићи: обично на противничку престоницу, у којем се правцу сигурно морао наћи противник, који се хтео уништити (турски походи у правцу Беча у 1529., 1532., 1664. и 1683.). Ови фактори крију у себи можда главни узрок, зашто су турске операције против Беча и Пеште остале неуспешне. Да су Турци имали бржа транспортна средства, карта тадашње Европе била би другојача.

Аустријски војсковођа Принц Евгеније брзо је схватио преимућство оваквог ратовања и примењиваше овакова начела и у ратовима са Лујем XIV. Далеко би ишло излагати све потанкоће о начину ратовања са Турцима, пошто је то данас без интереса а и није имало знатног уплива на развијање организације и тактике западних војсака.

2. Време Фридриха II. до избијања Француске Револуције

Ова епоха не представља ништа друго до продужење и

усавршавање „позицијског система“. Али велика индивидуалност генијалног војсковође Фридриха II. даде овом времену обележје, те је потребно овај период расправити засебно.

У овој епоси снабдевање војске врши се из војишних магацина, но у боље усавршеној мери. На пет дана марша постављаше се војишни магацин, врло често пред армијом у правцу надирања. Пре операције било је потребно претходно напунити магацине. Одступање од базе једном постављене беше скопчано са великим тешкоћама. Комуникацијске линије и основице снабдевања постају још осетљивије, значај тврђава повећава се. Томе долази још и важност четничког рата, који ставља у задатак прекидање комуникације и уништење основица за снабдевање са малим средствима*).

Стратегија овог времена снижена је на решење питања другог реда: обезбеђење позадних веза. Само Фридрих II чини у овоме сјајан изузетак. Тежњом за узајамним заобилажењима продужују се фронтови армија и најзад је стратегија мислила да реши стављене јој задатке на тај начин, што би посела све могуће комуникације које воде ка основици снабдевања, делећи при томе војску на мале посаде и један цео низ утврђених положаја — кордона, те је и ова епоха названа епохом кордонске војне.

Према томе значај борбе мали је и ратови се одуговлаче у недоглед. Сам бој не произлази као неминовна последица самог надирања војске у сусретној борби, него се противници утврђују један прама другом, где стоје више месеца чекајући згодан тренутак за напад или док се најзад један од њих не реши на пресудну борбу.

И у овој се епоси зими не ратује, али не зимује се више у кантонманима — пошто војници, врбовани насилно, нагињу бегству — него у утврђеним логорима који се поверљивим трупама чувају. Ово беше врло свирепа мера: војници не имађаху шињела — из разлога економије.

Попуна се вршила врбовањем; под видом слободног врбовања оно беше у ствари насилно. Немачка литература и данас је још пуна страшних и гнусних епизода о хватању здравих и одраслих младића „за гренадира Њ. В. Краља пруског“. Рок службе беше доживотан! Вијници се кињаху у извођењу разних комплицираних и често безкорисних егзерцирних вежби (пруски Drill) и мирнодопска војска у очима неких пруских владара не беше ништа друго до један скуп лутака, марионета. У овој епоси зачео се пруски милитаризам

*) У Седмогодишњем рату 1757. год. један мали одред хрватских и српских хајдука, сержана и пандура био је заузео Берлин, опљачкао га, наметнувши му поред тога још и контрибуцију од 20.000 талира.

и до дан-данас немачка војска много потсећа на ово „фридрицијанско доба“. Ваља још забележити, да је само једна трећина пруске војске била попуњена из земље, а остали беху иноземци: војни бегунци других војска, војни заробљеници и т. д. Дисциплина беше само спољашња, привидна, пошто за сваким војником стајаше каплар са батином. Сам Фридрих терао је батином своје војнике у бој, вичући им: „Пси једни, хоћете ли вечито да живите“!

Организација војске. — Пешадија је постала сада главни род оружја који доноси решење у биткама услед сталног усавршавања пушке. Интензивном обуком у миру она сада представља један механизам за брзо гађање и успособљена је да помоћу брзих егзерцирних еволуција у сваком случају формира развијени фронт, да би што већи број пушака дошао у дејство. Такав аутомат неспособан је за борење у покривеном и испресецианом земљишту. За вођење борбе у оваквом земљишту установљена је лака пешадија. Сем тога постоји још и елита — гарда за пресудне ударе.

Пешадија је наоружана лаком пушком.

Коњица по својој важности стављена је у други ред. Она има три вида: тешка, средња и лака, а решава чисто коњичке задатке: тешка — за борбу против противничке коњице, лака — за извиђање и за прекидање позадних веза, средња — по потреби. Коњица јуриша каријером, главно је средство судар.

Артиљерија постаје организован род оружја. Успособљена је за лако маневрисање и употребљава се за појачање дејства ватре пешадије, а додељује се пешадији као пешадијска артиљерија делећи је на пуковске и батаљонске топове. У овој епоси појављује се и коњичка артиљерија, т. ј. послуга топова је на коњима.

Тактика. — И у овој епоси постоји још сталан и непроменљив борбени поредак. Скоро сва пешадија развијена је у једну линију без интервала — линеарна тактика — да би могла развити пуно дејство својих пушака. У строју са пешадијом налазе се и пешадијски топови, на крилима пукова и батаљона. Други пешадијски борбени ред ишчезао је; постоје још само почесне резерве за поуну продора који би постали за време маневрисања у борби и за поуну губитака.

Овако дугачка и крута линија врло је осетљива у својим боковима. Стога се на боковима налази елита, гарда, у дубоким колонама и коњица: спреда тешка а позади средња.

Артиљерија је подељена на пешадију а удружава се и у батерије од 10—15 топова, делећи је равномерно на цео фронт. Она нема свог одређеног задатка сем појачања дејства пеша-

дијске ватре и гађа једино картечем. Пошто је пушка постала усавршено оружје, избегава се напад са фронта, који доноси знатне губитке, него се тежи нападу са бока који онемогућава непријатеља да искористи све пушке развијеног фронта.

Војска која се најзад одлучила на напад, на 4—5 километара пред непријатељем ставља се у борбени поредак. Лака пешадија и коњица образују „авангарду“ — претходницу, — Ова обезбеђује формирање борбеног поретка а привидним нападима још тежи и да спречи противника да окрене свој фронт према намереном бочном нападу главнине.

По свршетку формирања борбеног поретка маршује се у истом поретку косим покретом или захођењем на место са којег ће се бочни напад извести, затим се застане, узима се правилан фронт и борбени редови се брижљиво изравњавају. Сада се тек предузима наступање унапред, без паљбе, старајући се при томе да прва борбена линија не чини никакве размаке и продоре и да остане брижљиво изравњана. На 200 корака (пушчани домет) почиње паљба пешадије. Паљба се врши плотунима из три врсте и то целим батаљонима, ређе четама и водовима. Свака јединица, која је испалила плотун, ступа три корака напред и пуни пушке, док међутим паљбу врше суседне јединице и тако се то продужује аутоматски приближавајући се стално непријатељу (*Feuer im avancieren*). Ова паљба требало је да има пресудно дејство: до налета бајонетом није дошло скоро никада.

Коњица имађаше задатак да непријатељску коњицу разбије, а потом да дејствује пешадији у бокове и да је тиме спречи да испали своје прописне плотуне; али обично би се она после изгубила у појединачној борби са противничком коњицом. Коњица главно тежиште ослања на судар, те стога јуриша галопом а последње одстојање прелази трком.

Артиљерија нема свог одређеног задатка; она само појачава паљбу пешадије те стога гађа једино картечем.

Сви родови оружја могли су развити успешно дејство само на једноликом неиспресецианом земљишту. Одступање од ових норми чинио је само Фридрих II. Његови напади су увек брзи, неочекивани и с бока. Он већ тежи да правце удара сконцентрише на једну тачку, не делећи их равномерно на цео фронт. Једном приликом применио је и познати Епаминондов „коси борбени поредак“. Студија његових ратова и данас је од интереса и поучна је, а и сам Наполеон одао му је своје признање и црпео је од његових вештина.

3. Време Француске Револуције и доба Наполеоново.

После смрти Фридриха II. линеарна тактика почела је

опадати. Војсковође после њега, подражавајући мртво његов манир, доведоше цео систем једностраним схватањем идеја на степен шаблона. Врхунац ових једностраности беше постигнут при избијању Француске Револуције.

Резимирајући предњу епоху видимо:

1. Мале војске, насилно попуњене и насилно одражане на окупу.

2. Поједини родови оружја деле се на разне гране за једностране, специјалне задатке.

3. Борбени поредак је једна укочена крута целина у руци команданта без икакве еластичне отпорности и растегљивости.

4. У стратегији влада кордонски систем, који цепа војску у мале групе, онемогућујући пресудне успехе.

Биле су потребне велике побуде да се овај систем распадне. Ту побуду дала је Француска Револуција.

Револуција је била растројила стару француску војску; већина официра је била из племићског реда и избегла из земље. Француска је тада имала против себе целу Европу, која отпоче једну врсту крсташког рата ради успостављења старог режима и „божанских“ права. Ваљало је створити војску способну за рат. По старом систему то беше немогуће, те је тако морао наступити и преокрет на војном механизму и преустројење војске на сасвим новој бази.

Француској беше потребна војска, стога она замени професионалну војску народном војском увођењем опште војне обавезе (*Lever en masse*). Али се ова војска није умела борити по начелима линеарне тактике, пошто је за ову била потребна дуготрајна и мучна обука, те се тако морало приступити и мењању тактике: у место борења у строју прешло се борењу у раштрканој, проређеној слободној форми. Ово беше почетак нашег стрељачког строја. Овај начин борења у слободној форми дошао је из Америке, где је био примењен у рату Американаца против Енглеске, где суделоваше и Французи.

Увођење ове нове тактике повукло је за собом и измене у организацији војске, прво у томе, што пешадијски топови не могаху следовати брзим и лаким покретима растројене пешадије. Стога ови излазе из састава пешадије и формирају се самосталне батерије.

Овако велике војске снабдевати из војишних магацина било би врло скупо, поред других неспретности, те се поче примењивати реквизиција, као најјефтинији начин снабдевања. Ово је имало пресудан утицај на вођење операција: пошто је реквизиција тешко оптерећивала становништво на ратишту, то се сада тежи да се ратиште снажном офанзивом

пренесе на непријатељску земљу. Ово се могло чинити тим пре, што су војске биле велике а независне од комуникацијских веза.

Ради што интензивнијег искоришћавања земље за сврхе реквизиције војска је при покрету морала узети широки маршевски поредак, да би тим могла што већу и ширу зону експлоатисати. Војска се у наступању дели на поједине колоне са паралелним линијама марша (*marche en echiquier*). Ну за сваку колону постојаше опасност да буде нападнута од бројно јачег противника и уништена, пре но што би јој суседне колоне могле притећи у помоћ. Стога растојање оваких колона није смело бити веће од једног дана марша. Да би ипак таква нападнута колона могла ангажовати нападача најмање један дан, она је морала имати у свом саставу све главне родове оружја: пешадију, коњицу и артиљерију, који чињаху једну нераздељиву целину у руци команданта колоне. Тако постаде једна тактичка јединица вишег реда — дивизија.

Противници Француске ратоваху по кордонском систему, т. ј. на свима главнијим тачкама имађаху утврђене деташмане. Ове позиције Французи нису нападали једновремено, делећи своју војску на онолико одреда колико је било непријатељских положаја. Они су нападали са скупљеним снагама прво једну, и уништив је, другу и тако редом, при чему су били потребни брзи покрети те тако унесоше у Европу маневарски рат, који је Наполеон довео до врхунца усавршења.

Разумљива је ствар да ова револуција у стратегији, тактици и организацији војске није учињена у један мах. Све је дошло постепено, црпећи увек из искуства претходног рата. За првих десет месеца 1792. године Французи су увек побеђивани; војска је оскудевала у свачем, у сред зиме бејаху и голи и боси, многи су имали дрвене цокуле. Али савезничке силе уместо да удружене иду напред, оне се задржаваху око освојења појединих области; војсковође, научене да ратују по кордонском систему, не хтедоше напред док не буду поседнуте све комуникације и задржаваху се око опседања утврђених места. И тако француска војска доби времена да се реорганизује.

Попуна. — Кад је Француска имала да издржи рат против савезничких сила, влада је најпре покушала да војску прикупи добровољцима. После конвенат усвоји систем обавезне службе која имађаше привремени карактер, „док непријатељи не буду протерани са земљишта француске републике“. Али се после овај закон по потреби продуживао. Војскама из 1793. године поставише за војсковође старе ниже официре и подофицире; аванзовање је тако брзо ишло да је на пр. Хош отишао као

наредник а постао ђенерал у једном истом походу. „Сваки каплар имађаше штап маршала у своме ранцу.

Најјача тада европска сила, Аустрија, брзо присвоји француски систем попуне увођењем „конскрипције“ — неке врсте војне обавезе, но само за нижи сталеж; племство и богата буржоазија била је ослобођена војне обавезе. За поуну губитака за време рата Аустрија је била формирала „резерву“ у којој су обвезници били подвргнути рекрутској обуци а по том враћени у грађанство на редовно занимање. На сличан начин је и Русија преустројила своју војску.

Пруска војска остаде при свом старом систему најамничке војске, док не би потучена и растројена 1806. године, после чега она све до 1813. године није могла суделовати ни у каквом рату. Од 1813. године пруска се војска попуњава добровољцима и путем конскрипције.

Организација. — У Француској Карно укиде старе пукове и састави све војнике у један корпус, којима даде плаву униформу, у место бурбонске беле, и подели их на полу-бригаде, које су биле једнаке и означене под редним бројем. Полу-бригаде су се делиле на батаљоне, а ови на чете. Батаљон постаје формацијска јединица и као таква тактичка јединица нижег реда — што је и данас.

Пешадија, и ако олакшана и боље успособљена за лаки маневар и брзо маршевање још увек носи називе: волтижере (voltigeurs) за борење у стрељачком строју; физилире (fusiliers), линијска пешадија, за јуришни напад. Сем тога, најодабраније људство беше увршћено у гарду за најважније пресудне задатке. Наполеон даде својој пешадији јак бајонет а полу-бригадама врати своје старо име регименте — пука.

Коњица се дели на убојну и коњицу за извиђање. С обзиром на употребу они су и наоружани: прва тешком сабљом, шлемом и грудним оклопом, а друга карабином (домет само 100 корака).

Артиљерија. Пуковски и батаљонски топови излазе из састава пешадије и формирају се самосталне батерије. Свака дивизија има 2—3 батерије. Наполеон повећава маневарску способност артиљерије тиме што војнике за послугу транспортује лаким возовима. За веће коњичке јединице образују се коњичке батерије. После 1809. године француска пешадија је знатно проређена, те се стога за дегажирање пешадије артиљерија знатно повећава: поред дивизијских батерија формира се још и артиљеријска резерва до 100 топова и више на расположењу команданта.

Инжињерија. У прошлим двама епохама о инжињерској трупи још није могло бити говора. Сваки пук имађаше

своје мајсторе за најнужније послове а постојаху у пуку ош и нарочити одреди за руковсђење инжињерским радовима, нарочито минерским и саперским. Али је било нарочитих стручних инжињера и мајстора за подизање великих и сталних тврђава. Било је таквих удружења, еснафа са интернационалним карактером: као данашње светске фирме, они нуђаху свим државама у Европи своје услуге за подизање тврђава. Из ових удружења се образовао инжињерски официрски кор и свака се држава била постарала да устроји стручне школе за пуну инжињера — утврђивача. Најчувенија беше инжињерска школа у Мезјеру.

У овој епоси појављују се већ инжињерске трупе и у пољској војни — мостови тренови који су додељени артиљерији.

Више команде. Док војске још беху мале, командант је у боју могао диспонирати дивизијама; али после када су војске биле повећане, ради лакшег диспонирања 2—3 дивизије удружују се у један корпус. Број дивизија у једноме корпусу Наполеон одређиваше према војничким способностима команданта корпуса. У осталом, Наполеон је преустројавао своју војску по потреби и по ратиштима на којима је намеравао борити се. Тако н. пр. при походу на Русију видимо и коњичке корпусе.

Снабдевање војске реквизицијом није увек дало повољне резултате, те се поче реквизиција комбиновати са дотурањем потреба из позадине. За обављање ових послова беше потребно нарочито особље — ђенералштаб. Тако постаде ђенералштабна струка која испочетка обављаше интендантске послове.

Такшика. — При студији борбеног поретка овог времена треба имати у виду следеће: стрељачки строј имао је преимућство лаког кретања и прикривања према створу земљишта, као и мирнијег и прецизнијег гађања, али он није имао никакве снаге; за ову сврху беше посвећена линијска пешадија. Стога видимо у првом борбеном реду волтижере за вођење борбе ватром, а у другом реду линијску пешадију за јурршни напад бајонетом. Но главни правац напада није се могао утврдити у почетку саме борбе, него је исти произашао из уводне борбе, те је био потребан још један трећи борбени ред — главна резерва, да би командант могао утицати на ток борбе.

У супротности са пређашњом епохом овде видимо знатно ешелонирање у дубину борбеног поретка.

Коњица и артиљерија добили су своја места по нахођењу команданта.

Борбени поредак није више сталан, непроменљив за

сваки случај; као и данас он се бира према приликама, земљишту и циљу који се жели постићи.

Главна карактеристика тактике овог времена, а нарочито Наполеонове тактике, јесте формирање масе, т.ј. стварање релативне надмоћности на једној тачки. Сви делови војске морали су безусловно бити уједињени када предстојаше каква битка. Када је уводна битка била рашчистила ситуацију и утврдила непријатељски положај и његове резерве, тада се одређиваше место упада. На овом месту се управља сва могућа пешадијска ватра и целокупна артиљерија, за коју се сврху она удружује у батерије од 100 топова и више. После ове припреме пешадија напада масама у каквим она и пре и после овог времена никад није чинила: формирају се пуковске, полупуковске па чак и батаљонске колоне, што значи, н.пр. за батаљонску колону, да чете у развијеном фронту следе једна за другом на 9—10 корака, а батаљони ешелонирани један за другим у дубину — једна страховита маса када се узме у обзир више пукова који овако формирани један поред другог, без знатног интервала, врше пресудни налет бајонетом. Видећи овако сконцентрисану непрегледну гомилу, непријатељ је морао бити унапред морално утучен. Судећи по овом поретку, изгледа да дејство пушке није могло бити велико. Губитци су износили просечно 4%.

Пешадија је дакле доносила решење бајонетом. Убојна коњица са шлемом и оклопом употребљаваше се сконцентрисана у грандиозним јуришима, када је пешадија већ била извршила удар, да успех повећа и да немилосрдним гоњењем противника сасвим уништи или да прикрије или исправи критичне ситуације у току борбе. Француска коњица у почетку јуришаше касом, али је увек имала успеха вршећи свој налет у масама. У Наполеоново доба она јуриша већ галопом и трком. Лака коњица обавља стратегијско и тактичко извиђање а уједно са лаком пешадијом води припремну борбу.

Артиљерија у овој епоси постаје тактички и формацијски род оружја, т.ј. она добија тактичке а не само артиљеријске задатке. Наполеон — и сам артиљерац — њом се врло вешто користи и предаје јој скоро сву припрему ватрене надмоћности како у уводној борби, тако и у припреми за главни напад пешадије или коњице.

Стратегија. — Како у тактици тако и у стратегији формирање маса беше главно обележје Наполеонова ратовања. Он, када има више ратишта, бира само једно у којем прикупља све силе а друга ратишта испрва игнорише, дајући им само споредне трупе.

Када предстоји пресудна битка, он удружује апсолутно све делове, тако да безусловно све трупе којима се располаже у борби узму учешћа, чак и оне које су са непријатељем ангажоване на другом споредном месту.

Концентрацију врши тајно и ако је могуће припрема снабдевање и исхрану својих трупа*). Када о непријатељу нема никаквих података, он надире управо на престоницу, на којем ће путу свагда наћи главну непријатељску снагу. Маршевски поредак је у колонама en échiquier. Приближавањем ка противнику растојање колона се смањује, како ни један део не би изостао од главне битке, тежећи при том да противника својом акцијом предухитри и да му одузме иницијативу. Ово он постиже неочекиваним и брзим покретом из места концентрације, при чему му служи његов дипломатски дар у избору времена за напад. Он тежи да што пре нађе главну снагу непријатељску и принуђава га на борбу, када јој је најнезгодније да борбу прими. Постигнув једном успех, он гони противника до коначног уништења. У случају да има више армија против себе, он се баца прикупљеним снагама свом брзином прво на најближу, и, уништив је, обраћа се другој и тако редом. Ово оперисање по „унутарњој линији“ беше његово главно преимућство, те стога он вештим маневрима обично уме да постигне да противничке снаге раздвоји. Борбе на Ин-у и код Регензбурга 1809. године и у Шампањи 1814. дају нам сјајне ненадмашиве примере вештог вођења маневарског рата, а његова начела су и данас меродавна и примерна. Изгубио је само две битке: код Лајпцига 1813. године где је већ био добио победу па се издајством Саксонаца — његових савезника — претвори у пораз, и код Ватерло-а, где су подбацили његови ђенерали Неј и Груши.

4. Епоха после Наполеона до 1875. год.

Ово доба стоји под силним утицајем прошле епохе. Основне идеје нису се измениле и важе и данас: постићи релативну надмоћност концентрисањем снага на пресудна места.

*) Уопште у уређењу позадине и у старању за дотуривање потреба из позадине Наполеон развија необичан дар. Гигантни поход на Русију 1812. год. моћи ће се најбоље ценити када се узму у обзир дужине комуникацијских линија. Таква једна линија нпр. ишла је из основице у Лијон-у преко Алпа у долину реке По-а, после преко Беча, Кракове, Варшаве, Минска, Смоленска у Москву — све без железница и аутомобила.

У Далмацији ђенерал Мармон је обновио стари римски пут дуж целе Далмације. За аустријско време овај пут је опет пропао и данас постоје само делови.

Улажењем у детаље ове епохе, у осталом довољно познате, извело би нас из остављеног оквира ове студије. Имамо да приметимо два важна фактора који су упливисали на развијање организације војске:

1. После Француске Револуције техника се развија у таквом степену, који се није могао ни слутити. Упоредно са техником усавршавају се и ватрена оружја: пушке, топови муниција. Ладно оружје, у Наполеново доба од значаја првог реда, отиснуто је понова у други ред. Према томе релативна надмоћност не постиже се дословно, концентришући трупе локално, него у тежњи за постигнућем ватрене надмоћности. Бејаху два правца, управо две школе за решење овог питања: једни су хтели ово постићи квалитетом гађања, дакле прецизним лаганим гађањем — нишанска теорија, заступљена швајцарским, француским и аустријским теоретичарима — а други су хтели ову надмоћност постићи масом избачених метака, дакле брзим гађањем. Ову теорију су заступали Пруси. Проналазак Драјзеове прве пушке острагуше, а после и пушке брзометне, решио је ово питање у корист последње школе.

2. Докле постојаху мале војске, разнородност оружја није чинила никаквих осетљивих тешкоћа у командовању. Када војске посташе велике, ове тешкоће се повећаше. Наполеон их је савлађивао својом изврсном меморијом, која бејаше право чудо: он је знао сваку јединицу, број топова, батаљона, офицере, чак и поједине своје војнике, те је диспонувао сам без бележака, на момент. Цео његов штаб састојао се из једног секретара, коме је он диктовао не само војна но и политичка акта. Војсковође после њега тешкоће у диспонувању не могаху савладати сами, њима је био потребан стручни апарат — ђенералштаб. Ипак се ове тешкоће сматраше за несавладљиве, а и из разлога што специјална грана оружја баш онда, када је потребна, није била увек при руци, те се тежило за упрошћењем организације и укидањем свих специјалних грана појединих родова оружја и стварања јединствености како у организацији тако и у наоружању и у муницији.

Године 1875 у скоро свим модерним државама нема више појединих грана пешадије и коњице: остали су појединим пуковима само историјски називи, а по негде и униформа; али наоружање и употреба беше једнака. Артиљерија има само један калибар. Ишло се тако далеко, да су нпр. Руси намеравали пољску артиљерију наоружати само са шрапнелима. Једино техничке трупе, које у ово доба постају и формацијски род оружја, по самој природи њиховог задатка деле се на разне гране. Но и оне у духу јединствености носе колективно име инжињерије (*genie, Ingenieurtruppe*).

Закључак и изгледи.

1875. године, дакле, у свим државама беше постигнута јединственост у погледу организације и наоружања. Но већ Руско-турски рат 1878. год. показао је потребу специјалног топа, пошто пољска артиљерија није могла да реши стављене јој задатке против пољских фортификација око Плевне и Шипке. После овог рата пешадија добија ашовчиће, пионирска одељења, а Руси уведоше још и један пољски мерзер.

Руско-јапански рат потврдио је и санкционисао ове установе а ставио је још и нове захтеве: увођење брзометног топа, митраљеских одељења, покретне кујне и трупног телефона. Сем овога Руско-јапански рат први показује — тежењем међусобног обухватања — дугачке фронтове и брзо умирање маневарског рата; фронтови су се били брзо усталили и приступило се утврђивању положаја прелазећи тиме у позицијску војну.

Уопште, искуства Руско-јапанског рата служила су као основа за цело наоружање и организацију предратних војска. Немачка, која је 1899 била наоружала своју артиљерију новим обичним топом, држећи да се питање брзометног пољског топа неће моћи решити, била је принуђена да своју артиљерију убрзо понова преоружа, уводећи брзометни топ, пошто су их све остале државе биле увеле или су се припремале да то изврше. Све модерне државе улазе у Светски рат са два пољска калибра: хаубицом и пољским топом, а неке имађаху и трећи калибар — тешку хаубицу. Покретну кујну — руски проналазак — брзо усвојише све државе. Данас не можемо ни замислити, како би операције Светског рата текле, да није било покретних кујни и телефона. И бајонет, који је после Трансвалског рата био изгубио сваки углед, добио је већи значај.

Пешадија у своме саставу има пионирско, митраљеско и телеграфско одељење. Она поред своје пушке зна већ и да се бори новим оружјем: ручном бомбом.

Све је ово познато, али је потребно било рекапитулирати ради доказа да „нема ништа новог под сунцем“, да се историјски точак једанпут окренуо и да нам опет показује ону фазу, која нам је позната под именом кордонског система и линеарне тактике.

Светски рат донео нам је нова борбена средства: рововска оруђа, пешадијске топове, бацаче пламена, загушљиве гасове, тенк и аероплан.

Зар пешадија није подељена на гране са јединственим специјалним задатцима као у доба кордонског система? Зар

рововска оруђа и пешадијски топ нису стари пуковски и батаљонски топови? Бацачи бомба зар нису стари гренадири?

Остала средства, и ако нису била употребљена у периоду Фридриха, нису нова — сем аероплана, који опет по идеји није нов.

Бацачи пламена подсећају нас на „грчку ватру“ у средњем веку; тенк на борбена кола старих источњачких народа а загушљиви гасови на справе *) чешких Хусита, средством којих они бацаху нечистоћу и ђубре у опседнута утврђена места, да би у њима изазвали разне болести и помор.

Позадина, како у доба кордонског система тако и у Светском рату, игра пресудну улогу. Битке, и ако циновске и кржаве, не доносе решења и њихов значај за постигнуће ратног циља није велики. Дугачки фронтови Светског рата нису ништа друго но до крајности усавршени кордони. Они су исто тако крути као и стари линеарни фронт без еластичне растељивости и отпорности.

Решење доноси ватрена надмоћност; ладно оружје изгубило је сваки значај.

Јасно је, дакле, да смо се скоро у потпуности вратили старом систему линеарне тактике. У начелу нема разлике између ова два система; разлике постоје само у начелу решења једне и исте идеје водиље. Шта имамо, дакле, да очекујемо од будућности?

Већ завршни период Светског рата показао нам је донекле правац будуће тактике, а следствено томе наоружање и организацију војске.

Као најважније моменте ваља истаћи:

1. Пешадија је изгубила свој значај у корист артиљерије; постоји већ и нова девиза: артиљерија осваја положај, пешадија га поседа.

2. Мобилизација позадине и стварање унутарњег фронта.

3. Тежња да се решење донесе тактичким или стратегијским пробојем а не обухватањем, те према томе и ешелонирање борбеног поретка у дубину и један слаб нианс ка маневарском рату. Но ово последње треба узети са резервом.

Као најинтересантнија појава јесте обезначавање пешадије. Док је пешадија пре рата у скоро свима војскама сачињавала 70—80% целокупне војске, то је она у Француској н.пр. већ у 1916. години спала на 50%. Нема сумње да ће њено бројно опадање бити још и продужено. Проналаском митраљеза бројна јачина пешадије у предњем фронту осуђена

*) Ове справе зваше се *houpise* од које речи постаде немачка реч *Haubitze*, наша хаубица: чудна метаморфоза, да се једна по пореклу словенска реч — у осталом ружна — сматра као немачка.

је на опадање. Два митраљеза са послугом од по 3 војника могу да развију исто дејство као цео један вод од 25 људи.

Пешадија би дакле по овој теорији могла да буде четири пута смањена а да увек још има дејство као и пре, у ком би случају предњи борбени ред сачињавали само митраљези са послугом.*) Намеће нам се питање: кога ће ови митраљези гађати, када не буде пешадије? Исто питање ће ставити и артиљерија: како ћу нанети непријатељу људских жртава, када су напред аутомати, апарати а не људи? Ово питање, и ако по себи зверско и ужасно, најбоље нам карактеризује значај пешадије за време прошлог рата: пешадија не беше ништа више но „мета“ за артиљерију и пасивно средство, на коме је држава осећала своје жртве и тиме требала бити побеђена изгубљеном крвљу свога народа. Па зашто онда и стављати мете непријатељу? Ваљда не зато, да би се имао један индикатив за губитке, или уопште средство, по којем би се сазнало ко је побеђен? И сам дух Светског рата изгледа да је одговорио негативно на ово питање: и ако је протекло море крви, крв није донела решење овог рата. Пресуду је донела техника. Цео рат није био ништа друго него борба машина, аутомата, индустрије, материјала, такмичење фабрика и аграрне производње. Уништити или кочити производњу материјала код непријатеља, значи добити рат. Најважнија новина Светског рата је дакле мобилизација позадине, стварање унутарњег фронта: позадина добија или губи рат.

Овде би сваки могао добацити: пресуду је донео морал. То је тачно. Али морал произлази као секундарна последица имања или немања средстава за борбу. Сваки старешина зна да немање муниције борце деморалише, немање хране изазива и код најбоље трупе незадовољство.

Смањивањем пешадије, дакле смањивањем „мета“ за митраљезе и артиљерију, престаје потреба и за увећавање саме артиљерије и митраљеза. Каквим средствима ће се дакле у будуће служити за постигнуће ратног циља? Тешко је на ово одговорити. Ну најновија средства: тенк и аероплан дићи ће по нешто вео који нам крије тајну будућих ратова. Замислимо две противничке армаде, укрцане на тенкове разних типова, који јуре пољем, преко ливада, њива и који изненада упадају у градове, демонтирају фабрике, руше железнице и т. д., праћене са једном ваздушном армадом летећих одреда.

Ово се може претпоставити тим пре, пошто се државе неће оградити „кинеским зидом“, изградом непрекидног система ровова дуж целе границе. Да ово не буде постараће се

*) Види чланак пуковника Стојана Милорадовића, Ратник за месец април 1921. год.

и интернационални дух будућих покољења. И не пуштајући своју машту у бесконачност можемо претпоставити да ће се вратити маневарски рат као у доба Наполеоново. Борбе би могле тећи од прилике као каква поморска битка: тенкови и не прекидајући своје кретање гађаће разорном артиљеријом противничке тенкове: погођени тенкови заостаће од борбе, посада у колико је остала жива искочиће из њих настављајући борбу митраљезима, докле главнина увек у покрету продужује битку и док једна страна не прокрчи себи пут до датог циља, где ће продужити разоравање индустрије и материјала. Све ово додуше лежи у далекој будућности а наша ближа покољења имаће да се боре још „старим средствима“, митраљезом и топом.

Брзометна пушка изгледа да је прешла своју кулминацију. Борац са пушком у руци уступиће справама и машинама своје прво место у борби: јер док човечји организам остаје један те исти а његови борбени инстинкти се чак и смањују, то машине за убијање иду дивовским корацима напред и природна је последица да ће оне потиснути са бојишта обичног борца. На сваки начин играће и хемија страховиту улогу у будућим ратовима. Инжињерија, најмлађи род оружја, изгледа да ће заузети прво место у војсци. Док је спочетка хегемонију имала коњица, после пешадија а сада нагиње артиљерији, видимо да Светски рат коњици није могао дати места на бојишту.

Само једна велика разлика по самој идеји дели нас од доба кордонског система: ми имамо велике народне војске, дочим Фридрихово доба има мале најамничке војске. Да ли ће и ове разлике нестати?

Аустрија и Немачка већ имају мале најамничке војске (или бар треба да их имају).

Питање о разоружању пошло је један корак унапред: док се пређе ово питање расправљало само у социјалистичкој литератури и то више платонски, сада се њиме бави већ и дипломатија, чиме нећу да кажем да је решење већ и перфектно.

На амбасадорској конференцији стављен је предлог да се учини застој у међусобном такмичењу у наоружању флота а затим и сувоземних војска. Ово је узрујало цео свет. Већ се нашао и човек који ово питање не сматра као платонско, него као озбиљно. Американски „краљ челика“ понудио је да купи прекобројну американску флоту као „старо гвожђе“. Настала је криза у свим индустријским предузећима, која су имала наруџбине за американску флоту. Нема сумње да идемо

у сусрет мањим војскама, на које ћемо наићи у ближој будућности. Пресудни значај имаће мобилизација позадине и њено успособљење за одбрану државе.

Наша млада држава уложиће све своје снаге да индустрију подигне на жељени степен: њен недостатак осећамо у свима живцима.

Трезвеност, марљивост и рад, у који не треба подразумевати и трговину — но стваралачки рад рукама и машинама, то је данас припрема за рат.

Инжињ. мајор,
Душан Ј. Гложански

ФОРМАЦИЈА ЧЕТЕ.

Последњи ратови потпуно су оправдали идеју писаца о наоружаном народу. Рат је обухватио и разбуктао целу земљу ратујућих страна, све ставио у службу своме циљу и користи се најмањим и последњим снагама. Уз ову појаву пространства рата, у вези с прогресом ратне технике, дошла је као неминовна његова последица: крваве, сурове и дуготрајне борбе. С обзиром на овакву природу рата изводи се организација свих радних снага у држави, као што се, обзиром на циљ и употребу снага, подешава њихова формација. Данас се јасно опредељује, да циљ рата захтева да се и неборачки део народа, онај који није под оружјем, организује и формира. Позадина престаје данас бити прост посматралац догађаја, већ радна снага, организована и формирана, са пуно дужности, права и одговорности. У ту позадину или боље рећи позадинску војску улазе и најмање и последње снаге: деца, жене, омладина и старци... Оперативна војска задржала је организацију снага као и раније, али је формацију ових изменила с променом начина употребе борбених елемената, као и нових околности уопште. Тако: борбе су се промениле у начину извођења и уз то усложиле. Тактика борбе нашла је другојачију примену: физиономија борбе изменила је силом околности досадашњу форму и облик. А, сходно овоме, као последица, као нераздвојна и одговарајућа промена дошла је промена у формацијама борбених јединица.

По свршетку ратова налазимо се у времену прешних питања формација. Оперативна и позадинска војска има да се формира с обзиром на нове захтеве и нове услове, односно да се досадашње формације критички прегледају и оцени њихова практичност, способност и ваљаност. То је потребно нарочито стога, што су потребне нове формације и што су доскорашње формације, нарочито борбене, неприменљиве и застареле, те као такве припадају историји. Нас овде интересују борбене формације.

При решавању ових питања запажа се, да се начелно полаже велика пажња на споредну ствар, наиме: да се страним формацијама и пројектима, нарочито француским, придаје већа важност него што заслужују и на штету израде нашег сопственог пројекта, а који сматрамо важнијим и главним. Размишљајући о томе нашли смо, да за правилно решење ових питања треба пре свега поћи са наше основе, одређене и

јасне у питању: какву би формацију дали јединицама на основу студије нашег елемента, наших борби, наоружања и прилика уопште, као и свестране студије наших непријатеља у прошлим ратовима?

Данас наша борба и ратовање представља најбогатији извор за студију и изучавање, најснажнији дух за војску и врело за војну науку и вештину. Данас смо у стању да одбацимо све оно старовремско, када смо, нешто и силом околности, узимали стране рецепте и обрасце и чинили имитације које ипак нису нама одговарале.

Дуги низ ратовања и борби дао је овом поколењу богато ратно искуство, а с тим и могућност да питања војске уопште расправља: путем теорије, концепција и закључака на темељу ратног и борбеног искуства, стварних и откривених истина. То је основа са које треба поћи, то је и кључ за решавање свих питања, па напосе и овог, који се односи на формацију. Све друго је помоћни део и који само допуњава.

Далеко би нас одвело, ако би кроз све ратове критички расматрали формацију наших борбених јединица, већ уместо тога ми ћемо изнети закључке наших расматрања:

У првим борбама 1912. год., под утицајима мира и нарочитих околности, ми смо у начину извођења борбе били више туђи него наши. Са борбом нисмо били довели у сагласност наш дух, наша својства и особине, и тако смо под лажним истинама отпочели наш борбени живот. Но, релативно брзо, извештаченост је отишла као сапунски мехур. Наш стари борбени дух, предвођен идејом народног ослобођења, нашао је убрзо борбеног израза својственог себи. Вође су одбациле рђаве и лажне ствари и дале су у борби пун израз нашем духу и менталитету. С почетком наших првих борби почиње стварни развој наше националне тактике. Отуда наша борба преставља низ промена и наш прогрес. Борба преставља у правом смислу синтезу наших вођа и бораца, њихових делања и акција, примену свих борбених састава на наш начин, и чини данас доктрину чије сређивање преставља знаменит посао вођама данашње војске.

Питање формација борбених јединица и трупа, као и борба, прошли су кроз низ промена, еволуционирали са почетком и развојем борби. У почетку су незгоде формације умањиване комбинацијама, док се напослетку, стицајем околности, морало прећи стварно на њену промену. С прогресом начина извођења борбе мењала се у суштини и формација борбених јединица, мењале су је вође без обзира на њен дотадашњи састав и склоп. Формације су уопште производ времена, свако време има своје формације. Историја ратова садржи у исто-

време историју формација ратујућих страна. Аналог овоме будуће борбе мењаће формацијски састав борбених јединица, па баш обзиром на то треба дати јединицама најпогоднију формацију првог и будућег рата и борби. Да се то учини како треба и ваља, први је и претходни услов — поћи од нас. Полазећи са тога становишта узели смо да претресамо једно врло важно питање — питање формације чете. Јер јасно је, да није једна иста и слична ствар: да ли ће формација чете бити оваква или онаква. У сваком случају она представља за борбу и успех важност првокласног значаја, а с друге стране повлачи безусловно много важне последице. Решење ових питања захтева дубоку студију и опрезност.

Јасна је ствар, и то истичемо, да у погледу формације не смемо да чинимо просте имитације формација ван наших граница, и ако ове треба узимати у обзир и прорачун.

Да ли ће формација борбених јединица уопште бити оваква или онаква, зависи од тога:

1. Какав рат треба водити: нападни или одбранбени;
2. Јачина државне организације уопште;
3. Ваљаност, дисциплинованост и менталитет борбених елемената;
4. Командни елемент, квалитативни и квантитативни;
5. Дужина рока у кадру;
6. Наоружање и дух борбе;
7. Непријатељ, његова јачина и величина, као и процена горе споменутих чињеница код њега.

Претресајући у детаљу ова питања нашли смо да формација чете треба да буде оваква:

Формација чете	Из кадра	Из резерве	Коња	
			јах. офи- цирских	пописних товарних
Командир, капетан	1		1	
Водника, нижих официра	2	2		
Наредника	1	1		
Поднаредника	3	8		
Каплара	8	16		
Редова	36	72		
Значара	1	2		
Разносача муниције		4		
Болничара редова		2		
Ордонаса	2			
Носилаца рањеника		4		
Комесар-подофицир		1		
Писар-редов	1			
Посилних и сеиза		6		
Кувара	1	1		
Комора за пушко-митраљез		4		4
Комора за кујну, канц. и пртљаг		5		5
Комора за воду		1		1
	56	129	1	10

Укупно: 185 људи, 1 јахаћи коњ и 10 товарних коња.

Чета се дели на четири вода, вод на три десетине.

Састав десетине:

Десетар подофицир	1
Помоћник десетарев-каплар	1
Редова стрелаца	7
Каплар нишанџија на пушко-митраљезу	1
Редова помоћника на пушко-митраљезу	2
	<u> </u>
	Свега 12

Десетина:

Где је десетар активни поднаредник (на сваки вод по један активни поднаредник) односно наредник из резерве (1. десетина 2. вода) помоћник десетарев је резервни каплар, а где је десетар резервни поднаредник, његов је помоћник активни каплар. Редови стрелци: два су активни а пет су резервни. На пушко-митраљезу каплар нишанџија је из резерве, један редов (први помоћник) из кадра, а други из резерве.

Наоружање: официри револвер, наредник из кадра револвер, десетари и помоћници десетареви пушку и по две бомбе; редови, сем нишанџије и првог помоћника на пушко-митраљезу, пушку. Од 36 редова из кадра 12 редова су наоружани и са по две бомбе, т. ј. на сваку десетину по један редов-бомбаш. На вод по један бацач пламена и по један бацач гасова (за овог последњег ако техника успособи бацање гасова у нападу). Нису наоружани пушком: болничари редови, носиоци рањеника и кувари.

С обзиром на дух савремене борбе формација чете треба да дâ ова три својства: јако ватрено дејство, лаку, хитру покретљивост и способност за енергичан удар. Имајући на уму, да савремена борба захтева и јачу отпорност и дужу истрајност у борби, брза решења и одлучна делања, чвршћу дисциплину и снажнији офанзивни дух, то се формацијом чете мора да осигура и јак и спреман старешински кадар, јачи надзор и сигурније вођење. Уз ове захтеве морају се узети у обзир и чињенице, које су у вези са јачином наше државне организације уопште, дужином рока службе у кадру, затим васпитање, дух и менталитет нашег елемента, као и процена свих ових чињеница код наших будућих непријатеља. Расматрајући све то нашли смо, да ће формација чете, како смо је горе изнели, најбоље одговорити захтевима савремене борбе и начину борбе како је ми изводимо.

Да би се овакав формацијски састав чете могао одржати, као ефектив најпогоднији за силину дејства и борбену употребљивост, потребно је да допунске јединице буду ближе

фронту и формиране нарочито са појачаним старешинским кадром.

Односно наоружања могло би да буде речи: кога у чети треба наоружати бомбама и какво наоружање треба да имају помоћници код пушко-митраљеза. О наоружању бомбама говорићемо приликом разматрања употребе, улоге и значаја бомбашких и јуришних одељења, а сада на овом месту само о наоружању помоћника на пушко-митраљезу. Питање је: да ли треба и како наоружати помоћнике на пушко-митраљезу: пушкама, бомбама, револверима, или не треба.

Увећано техничко наоружање пешадије пушко-митраљезима ишло је на руку повећању значаја десетине као борбене јединице, јер је у увећаној моћи наоружања лежала уједно и ојачана ватрена моћ и самосталност десетине. Но, са друге стране, случајни застоји у паљби на пушко-митраљезу чине, да, у појединим моментима, пушко-митраљез не даје ону корист ватреног дејства која се од њега очекује. Пушко-митраљез није сигурно техничко средство као пушка, већ често застојима у паљби отказује послушност, па се, нарочито у пресудним и критичним моментима борбе, овај недостатак технике у правилном функционисању оружја појављује као врло важан и осетљив. Обзиром на добре и рђаве стране пушко-митраљеза, ми тежимо да његове рђаве стране уклонимо или умањимо и да се његовим добрим странама, израженим у дејству и сили ватре, користимо колико год можемо више по нашој вољи. Ми хоћемо: пошто пото да искористимо ватрено дејство и моћ пушко-митраљеза, па и онда кад настају у критичном моментима застоји у паљби на пушко-митраљезу.

Застоји у паљби на пушко-митраљезу у критичним моментима борбе могу да наступе: приликом непријатељског контра-напада пре него што је нападач извршио јуриш и, друго, кад нападач избије на положај и у том моменту бранилац резервом врши контра-јуриш. (Овај други вид јуриша, с обзиром на дух савремене борбе, биће најчешће употребљаван у борби). У одбрани критичан момент може да наступи при застојима у паљби на пушко-митраљезу кад се нападач крене на јуриш. У свима другим моментима, у нападу и одбрани, застоји у паљби немају пресудну важност у борби, а отклањање застоја на пушко-митраљезу не представља тешку ствар. Међутим застоји на пушко-митраљезу у критичним моментима борбе, као што смо горе означили, представљају једну врло важну, осетљиву и опасну појаву и, друго, доводе дотичну пушко-митраљеску групу у критичном моменту по живот у стање без самоодбране. Тешко би се могло очекивати од бораца, узимајући да пушко-митраљеска група

има само пушко-митраљез, да сачекају у таквом стању непријатељски јуриш, или да би се наређењима то могло издејствовати. Са приласком непријатеља забуна се све више појачава, смишљеност и акција губе се у неспоразуму и природној потреби за своју личну заштиту. То проузрокује помисао, да је настао застој у паљби и да немају других срестава за борбу. Стога ово стање треба отклонити и покушати што је могуће. Јер ако се то не учини, природно ће бити, да одељење напослетку покуша да се из борбе уклони. Повлачење и појединаца у овим моментима борбе даје повода зарази за напуштање борбе, умањивању енергије и отпорности оних, који се боре. Стога ми хоћемо пошто пото пушко-митраљеску групу да задржимо на положају и пошто пото да се употреби пушко-митраљез и искористи његова ватрена моћ. Па размишљамо овако:

Ако би оба помоћника наоружали пушкама, онда би, у случају застоја у паљби на пушко-митраљезу, обојица прешли на самоодбрану, па ма колико се захтевала друкчија радња. У овим моментима тешко је, да не кажем неостварљиво, захтевати да се друкчије ради. Сваки се бори на живот и смрт, па у том циљу употребљава сва средства, овде пушку, да би се обезбедио и сачувао. Нишанџија би остао сâм, да гледа шта ће и како ће, бирајући један од ова два случаја: или да отклања застој, или да буде неактиван и да се ослони на борбу помоћника. Налазимо да ће овај други случај бити много чешћи. Још нешто: само стање да су помоћници наоружани пушкама ишло би на штету активног рада на пушко-митраљезу. Помисао на пушку и њену употребу у овим моментима била би јача него ли рад на пушко-митраљезу односно исправљања застоја. Критично стање самоодбране довело би их моментално да се првог и сигурног средства прихвате у циљу заштите себе, и без обзира на заповести ако би се у тим моментима издавале. Налазимо, да би начелно и у овом случају пушко-митраљез остао неискоришћен.

Ствар стоји другојачије, ако се узме да је наоружан пушком само други помоћник. Први помоћник је код самог нишанџије и сав се предаје том моћном оружју, гледа на њега и једино ослоњен на њега пази да га одмах стави у функцију, ако би се појавио застој. Нишанџија и први помоћник један другог помажу, њихове се моралне вредности допуњују, осећаји честољубља, при непосредној близини два нераздвојна друга, изражавају се у акцији и витешким услугама. Ма шта се десило на пушко-митраљезу, они остају везани једино за њега и упућени један на другог, па стога, хтели не хтели, морају поклонити пушко-митраљезу сву пажњу, бригу и ста-

рање. Ову могућност и стање појачава други помоћник. Он није без акције, употребљава пушку и гађа оне циљеве, који су најопаснији. Његова помоћ сада је од неоцењене вредности моралне и материјалне. Акција другог помоћника, која свакако долази, повлачи на акцију и другу двојицу.

Начелно пушко-митраљез ће бити употребљен.

Према напред изложеноме ми смо за то, да се други помоћник наоружа као и остали борци у чети.

На питање: да ли треба да је други помоћник наоружан револвером у место пушке, одговарамо: револвер не даје поуздање као пушка, а поуздање у овим моментима за нас је главна ствар, па стога револвер одбацујемо. Такође нишанцију и првог помоћника не треба наоружати револвером, јер хоћемо да их једино вежемо за пушко-митраљез и да исти пошто пото употребимо у свима моментима борбе. Налазимо, да је оваквим наоружањем пушко-митраљеске групице ово једино најбоље могуће извести. Из истих разлога ми нисмо за то, да се пушко-митраљесци наоружају бомбама.

Износећи предњу формацију чете, ми ћемо ући ближе у њене односе, ако критички пропратимо мишљења, која се поводом питања формације износе и појављују. Тако:

Да ли треба да остане и даље назив: десетар односно десетина, или да се исти промене с новим називима, који су у нас у току рата, у нарочитим случајима, употребљавани (као н.пр.: одељење, вођа и т. д.), или који би се заменили неким новим наименовањем узетим из страних формација? Друго: да ли да се у десетинама, као што се тенденција јаче испољава, образују нарочите секције или групице са називима: стрељачка, јуришна, стрељачко-јуришна, пушко-митраљеска, бомбашка, јуришно-бомбашка и т. сл.?

У првом случају није у питању само формалност имена. То би била проста ствар, кад само име не би имало свог ослонца у моралном и историјском свом значењу и садржају.

Пре ратова у кадру десетару је дана потпуно одговарајућа улога старешине. У тој нашој старој војсци десетар се прочуо као старешина врло важан и утицајан. У селима, кад се заподене разговор о војсци, што је у Србији био врло чест и омиљен разговор, говорило би се са поштовањем о десетарима-капларима, њиховом командовању и дисциплини. Није био редак случај, да се понеки прочује у читавом срезу као „сила“ десетар-каплар, што би овоме нарочито годило и надаље би задржавао извесно достојанствено старешинско држање.

После ратова углед десетара и десетине само је порастао.

На положај десетара дошли су по закону природног одабирања, по крви и дару. То су у истини народне вође,

храбре, мудре, интеллигентне, представљали су најбољу мушкост, племенитост и витештво свог народа. Својим делима они остају вечити јунаци наше бесмртне епопеје и сјаје несагоривом светлошћу најбољих примера пожртвовања. Треба ли даље да говоримо, шта би се урадило, ако би се случајно покушало да се предаду заборава наша историјска и светла имена: десетара и десетине?..

У другом случају с поделом десетине у секције, као што смо горе означили, имало би у нас свог утицаја на суштину борења, улоге и значаја десетине у борби.

Ми хоћемо да је формација проста и одређена. Поделом десетине на секције ствар се узалудно само компликује, у борби створила би се забуна и пометња. Издвајањем људства у десетине, у секције или групе опредељују се самим тим секцијама посебне дужности, именујући: људство за јуриш, људство за ватру, за бомбашку борбу. Оваквом поделом десетина као јединица неминовно губи свој општи циљ, који се увек кристалише и опредељује у јуришу, јер су групице у десетини везане за специјалне улоге. Без потребе једна мала јединица оптерећава се разним специјалним улогама, дужностима, без обзира да ли ове за све борбе постоје и, ако постоје, је ли могуће извршење тих посебних улога. Тражи се затим да у складу функционише тај мали а сложени организам у најтежим моментима, када настаје криза борбе, односно нерава, срца и духа. Извршење овакових улога, у овим моментима борбе, не би било само тешка ствар, већ врло често и неизводљива. Прво на што би се наишло, јесте то, да би се сваки придржавао своје улоге и под њеном заштитом старао се да себе обезбеди, а општа борба и циљ добили би другостепени значај. То право дају у неколико посебне дужности, или, ако исто баш и не дају, борци групица били би наклоњени томе праву и у борби би то право осећали. И када десетина треба да дâ крајњу акцију свих дејстава, кренути и извршити јуриш, извесно људство са посебном улогом сматрало би да се јуриша ослобођава. Оваквим стањем, дакле, ствара се негативан утицај: извлачење оних, који нису за та специјална дејства и умањује се иницијатива и енергичност оних, који се упућују на јуриш, пошто су остављени сами себи. То се свакако не жели и од стране оних, који деле десетину у секције, али ја верујем, да би се у борби на то прешло. Уз ова чисто бобрена разматрања надовезују се и она нашег демократизма, који нас је уопштио и уједначио а с друге стране и она наше демагогије која посувраћа и изопачује. Традиционални демократизам захтевао би оно опште: да се не издвајамо и да се нико не извлачи..., па налазимо да би

се званичном поделом на секције умањила јачина дејства и акција свих бораца у десетини, к томе би дошао у прилог онај други осећај, да би нашао ослонаца за неактивност, односно на непризнавање улоге оних који остају кад има јуриш да се изврши.

Цела чета има да се спрема за јуриш, то крајње дејство свих бораца, и да се никаквим специјалним улогама не даје ослонаца и замаха за коментарисање и стварање помисли да има кога, који може да се у овим моментима поштеди, издвоји. С друге стране, одређивањем нарочитог сталног људства за најтежу службу и најопаснија дејства утицало би се негативно на дух и морал неминовно и на најхрабрије, на идејне и свесне борце. У прилог томе иде још више могућност: да избор људства за ова дејства није добро извршен. У том случају би убрзо дошло до побуне осећања и мисли, слабодушни би проговорили: да су због ових својих сталних услуга осуђени и кажњени, јер се излажу непрекидно највећим опасностима, а као награду добијају једино смрт и тешке ране. Питали би: зашто се сви не излажу подједнако опасностима и залажу једнаком мером за спас и част отаџбине?... И тако би носиоци духа: постали у ствари његови рушитељи. Не треба ради неких назива и страних новитета стварати без потребе забуну у најодлучнијим и критичним моментима борбе, нарочито кад се томе противи дух и менталитет нашег елемента. Како ће се јуриш извести, ствар је наставе коју има да определи наша тактика, ствар је старешина, њихових комбинација и спада у способност њихових тактичких вредности. Тај општи нацрт примаће се и онда када сви, стицајем околности, неће у исти мах кренути на јуриш, али ће остати у обавези да га најактивније потпомажу и у истом учествују чим се прилика укаже.

Размишљајући о подели десетине на секције, дошли смо до закључка, да ту поделу и пометњу праве тако звана јуришна одељења или бомбашка одељења. Она нарочито привлаче млађе официре, управо њихове вође. Па будући да су та одељења била често употребљавана и давала нарочите користи у борбама, многи су наклоњени да иста остану и даље у употреби, односно да се озваниче. Кад се правилно уђе у суштину борбе, онда ће се видети, да су она изузетна и створена под нарочитим околностима. Ако се упитамо: где су се она појавила, наћи ћемо одговора: у рововскдј војни на западном фронту, а код нас, у већем степену на Солуну. У првим операцијама на Солунском фронту 1916. године, у првој нашој офанзиви, она нису засебно постојала, она су дошла кад се застало у операцијама, кад су се обе стране добро утврдиле и

кад се општи јуриш јединицама на положај није могао да изведе. У таквом случају образована су засебна одељења: јуришна или бомбашка. Она имају исти циљ и сличну акцију. У карактеристици размотрићемо бомбашку групу.

У дневним борбама борба бомбама ће се предузети само под извесним условима борбе. То је случај кад јачина ватре и њена надмоћност не поколебава борце да напусте борбу, кад су изненађења, услед чврстине нерава, тако рећи искључена и тачност ватре нађе сигурне циљеве при подизању и покрету непријатеља унапред. При таквом стању и околностима кад се изводи напад, спрема јуриша ватром па покретом не може се извести; предузети јуриши остају покушаји и увек се скупо жртвама плаћају. Тактика борбе у решавајућој фази сада се мења, своди се на заузимање појединих тачака на линији одбране, заснива се на комбинацији ватре и покрета и започиње се на тачкама које се једино могу узети борбом бомбама. Борба бомбама у нападу, у дневним борбама, долази као изузетак, део или извесна акција у борби, а у случајима, кад се јуриш јединицама на положај не може извести, исти се омогућава заузимањем извесних тачака на положају специјалном улогом бомбашких одељења и борбом бомбама.

У одбрани дању и ноћним борбама уопште борба бомбама наћи ће редовну примену као одлучујућа акција у јуришу.

У сваком случају од пресудне су важности земљиште и нарочите тактичке околности, које омогућавају извођење борбе бомбама на изабраним тачкама. Ако се те околности не створе како треба и ваља, онда борба бомбама постаје немогућна акција. На фронту чете у нападу врло ће редак бити случај да буде више згодних тачака за борбу бомбама, као и то да ће се, кад би наступио такав случај, изабрати више тачака. Борба бомбама је и сувише сложена акција, да би се у непосредној близини могле овакве две борбе извести с успехом.

Јачина бомбашких одељења зависи поглавито од терена на којем се изводи борба бомбама, времена кад се изводи и прилика под којима се изводи—начина борбе.

Јачина бомбашких одељења на планинском земљишту у дневним борбама обично је једна десетина. Већа одељења на оваком земљишту не налазе свог ослонаца у терену, неспретна су и један део у акцији остаје неактиван.

На земљишту уопште са препрекама које ометају једновремено и брзо кретање нападача а с осигураном и брзом везом активних и пасивних заклона код браниоца, борба бомбама може да узме шире размере, управо да је изводе они војници који су бомбама наоружани.

У ноћном нападу као и препаду бомбашка су одељења јачине патроле (3—6 војника).

У случајима уопште за изненађење борбу бомбама изводе појединци, као и више њих, што све зависи од прилика у дотичном случају.

Из овог кратког прегледа излази: и ако је борба бомбама у савременом рату редовна појава, ипак се она не изводи у свима борбама, већ само поједина одељења, групице и појединци у нарочитим случајима. Отуда нема потребе да њоме буду наоружани сви борци, као што нема потребе да се у миру изводи њихова засебна формација. Бомбаши у чети нераздвајни су део чете, у ствари су њихови предводници, прве непосредне вође војника, ослонац и заштита. Они су основа војске и њен стуб и носе собом дисциплину и дух војске. На основу овог значаја и искуства одговориће потпуно своме циљу, ако само један део њоме буде наоружан, ако се узме по три бомбаша на сваку десетину: десетар, помоћник и један редов. То би био највећи могући број фактичких вођа војника у десетини у борби и довољан је за употребу и репрезентацију чете.

Отуда смо ми противни да се свима борцима даду бомбе, као што неки предлажу по две или три. Не треба при овоме заборавити, да је борба бомбама борба—јунака и била би комична ствар дати је свима, који је неће никад употребити. Ови би само компромитовали ствар, ефекат и силу бомбе, а то би ишло на штету моралне јачине осталих бораца.

За време мира вежбању — бацању бомби, опису и употреби бомби, вежбали би се сви војници у чети, те да би се погинули бомбаши могли заменити, што бива и опредељује се у доцнијим борбама, када на њену позорницу ступају истинске вође. Сем тога бомба је најефикасније средство, као и нож на пушки, да развије нападни дух и опомене војника на крајњи циљ рата: да се непријатељ победи и да се тога ради има да употреби и бомба и нож, односно да се непријатељу приђе и борбом прса у прса реши спор. Стога чета мора да се обучава опису, бацању и употреби бомби исто онако као што се обучава борби ножем, опису, гађању и употреби пушке.

Бомбашка су одељења изузетна појава у борбама и на њихово формирање долази се стицајем околности и обично добровољним избором људства.

Из овог свега дакле налазимо, да је јасна ствар, да у десетинама не треба образовати формацијом бомбашку групу, слично овоме јуришну групу, да би то ишло само на штету корисног дејства десетине у борби, нарочито на њен крајњи циљ — јуриш.

Појављује се мишљење, слично француском, за образовање командне секције у чети, којом командује један старији подофицир. Кад се чета ангажује у борби, онда се ова секција дели у ове групе: командирова група под командом једног подофицира (за командовање и одржавање везе) и група бојне коморе.

Ако се ближе уђе у саму природу ове секције, онда ће се доћи до закључка, да те секције нису ништа друго него образовање штаба у чети.

А ми, хоћемо одмах да кажемо, нисмо за образовање никаквог штаба, нити пак слично томе, па звале се оне и командне секције. Размишљајући о томе нашли смо, да тиме није учињен никакав прогрес и да су секције за чету створене кад је ратна вештина била у застоју, кад се прешло у рововску војну и кад је стварни командни елеменат тражио одушке и одмора. За покретан рат, који ће остати као нормалан тип будућих ратова, образовање ове секције било би ствар назадна, противна иницијативном духу савремене борбе.

Образовањем званичне командне секције у чети прешло би се у борби на званично посредно командовање четом. Ово би умањило елан бораца, доводило до задоцњавања и пропуштања борбених момената за јуриш као крајње акције за успех. Међутим савремени јуриш захтева срачунатост многобројних акција, нарочито морално-психичких, да би се успех омогућио и задобио са што мање жртава. За ово се тражи непосредно командовање и управљање психама бораца, које у овим моментима траже вођу. Вођа „из потока“ не бива, па стога тражимо, да вођа буде где му је место. Он има да прима непосредно све гласове и уздрхтаје, осећања и мисли бораца ове блиске борбе, сву њену тежину и жестину. Из својих центара, срца и мозга, даје поуздања да нико не подлегне слабостима. Он је стога свуда и на сваком месту, где се не види — треба да се осећа. И, рекао бих, то је духовни покретач, што људима у овим моментима ствара уверење, да је живот ништа, ствар судбине или Бога, а својом их психом задахне пожртвовањем за опште добро и уводи у сферу бесмртности чувства и живота. Он сада тражи и захтева само акцију — дела, и овоме се сав предаје и собом за то, за ову сврху, све уводи и покреће.

Ето какве су вође биле у нашим борбама, и ако се хоће да тражи узрок успеха у нашим борбама, нека се прво тражи у овим непосредним тактичким вођама.

Наше вође, наш стари официрски кор има да буде најбољи углед за сва покољења, при чему ми се даје прилика да кажем дубоко своје уверење, да такав официрски кор никад више неће постојати.

Неоспорно је, да је данас командовање отежано, па баш то иде више у прилог, да се командовање повери само оном коме се и животи бораца поверавају и на коме почива успех у борби. Образовањем командне секције то се не постиже и иде се напротив у негативну страну: поверавање своје улоге другима и обезбеђење себе што више уназад. То се не жели али ће тако начелно бити у борби.

У борбама с нашим непријатељима ми смо били у надмоћности што су се наше вође правилно користиле моментима и са сигурношћу ударале онамо где треба. Главни разлог томе је што нису везивали командовање за секције, већ били унапред и лично руководили борцима. Као помоћници дошли су појединци да им у томе помогну.

Ја мислим да сам изнео јасну разлику везану за командира чете и везану за командну секцију.

Нашом формацијом дали смо командиру активног наредника, два ордонанса и писара. То смо му дали, као неопходно потребно у први мах, да би истакли командира унапред да командује и управља. Како ће он ово даље подесити и хоће ли још кога узети, зависи до тактичке ситуације, коју он има да процени, а над којом, као дамоклов мач, стоји командант батаљона.—

Да ли треба четврти вод у чети да буде наоружан митраљезима?

С прогресом оружане технике створена је борбена самосталност и најмањих јединица, услед чега је тактика ватре постала сложена комбинација и ствар студије. Ради успеха тражи се и концентрација ватре, или се хоће ватрена моћ којег вода или десетине да појача, па се појављује у тој намери мишљење: да четврти вод буде формиран и састављен само од пушко-митраљеза или лаких митраљеза.

За решење данашњих борби, које се одликују што су сурове, кржаве и дуготрајне, потребна је и нарочита припрема и дејство ватре и као круна ових—јуриш. Без солидне употребе артиљерије, њеног разорног и уништавајућег дејства, тешко би било, у маси случајева и немогуће, да се изврши јуриш на непријатеља, који је решен пошто пото да држи положај. Пешачком и митраљеском ватром моралну поколебаност бораца тешко је извести, а ова је претходно потребна, да би се омогућио јуриш и успех задобио са најмање жртава. Наши борци нису се никад плашили непријатеља, који нема много артиљерије, веровали су и знали да ће тога непријатеља дочекати како треба и ваља.

Тако је и било. Из бораба знамо (нарочито у борбама с Бугарима) да јуриши изведени без довољне припреме и

дејства артиљерије, било с једне или друге стране, увек су скупо жртвама плаћени. Припрема јуриша има пре свега да обухвати акцију артиљерије и разних топова, чије дејство ватре има да дође као помоћ неоцењене вредности за извођење јуриша. Уз њено дејство долази дејство пешачке и митраљеске ватре. Удруженост дејстава ових ватри понајчешће су штит за јуриш. При овим дејствима најважнију улогу игра сада избор момента за јуриш и енергичан удар. То је једна карактеристична црта савремене борбе, управо она чини једну моћну ниансу духа борбе. Јер, ако се појављени користан моменат за јуриш одмах не искористи, онда се ствара могућност да се непријатељ отрезни, предузетим средствима ствар поправи и продужи борбу, најчешће жешћу и огорченију, са још већим жртвама и крвљу. Настаје питање:

а) Да ли ће борци, истрошени и исцрпљени борбом, у пресудним моментима енергично да крену на јуриш и искористе појављени моменат за успех, кад су обезбеђени заклонима и чврсто везани за моћно митраљеско оружје?

б) Је ли у савременој борби потребна толика јачина ватре пушко-митраљеза и лаких митраљеза, да је потребно четврти вод у чети формирати само од њих?

Пре ратова као да се хтело да митраљези играју неку улогу лаке артиљерије, управо да гађа циљеве на 3000 м. У стварности она је остала лепа жеља и сан. Пешаци су тражили да ови иду с њима до крајњих граница, док се обично дешавало: да су се људи осећали јаче везани за своје оруђе и стоку и за ту материјалну одговорност, или је често пре то био повод за изговор него ли за покрет унапред.

Ти осећаји и наводили су врло често командире митраљеских одељења на погрешан пут: уместо да се предају акцији и тактици оружја, они су тражили ослонаца у заштити материјала уназад. Данас се стање јако изменило. Сада свака десетина има пушко-митраљез и још се хоће да цео четврти вод буде од пушко-митраљеза или лаких митраљеза. На тај начин један велики број људства у чети везао би се за оруђа, у борби још и за дејство њихове ватре и заклоне. Мања покретљивост пушко-митраљезаца, него ли код пешака, утицала би да се умањи план покрета и у овим пресудним моментима још више задоцни. Све би то имало утицаја на борце јуриша, јер би се осећај близине и оклевања осећао, а тиме ишло и на штету искоришћавања момената за јуриш. Последица свега тога била би, што би чета ослабила у хитрости за покрет и изгубила би способност за енергичан удар. И тако и одлике нашег елемента: брзо мишљење и брза акција, које као безусловно захтева савремена борба, не би биле искоришћене у

пуној својој јачини. А то би све ишло на штету успеха у борби.

Образовати четврти вод од пушко-митраљеза или лаких митраљеза, ради појачања ватре, нема потребе. Јер евентуална корист, која би се од тога добила, била би мања од штете која би се наносила духу саме борбе, а дух јесте све и чини све у борби. По један пушко-митраљез на десетину, уз комбинацију употребе ватре на потребним тачкама, задовољиће потпуно јачину ватре која се у савременој борби захтева.

Да ли би требло формацијом чети придати азен-хаубице, пратеће мерзере, топове 37 мм.? Ми остајемо одлучно против тога. Налазимо, да би се самим тим оруђима загушио или убио нападни дух, који није ништа друго до иницијатива и смелост, и био везан ланцима оруђа за његову непокретљивост. Наша ранија разлагања јасно опредељују ово наше становиште.

Али како ће ова оруђа бити потребна као неопходна у борби, но не увек и на свима тачкама, то их треба предвидети засебним формацијама.

Да напоменемо још и ово: повољно решење оружаног сукоба не може се решити одбранбеним ратом. То је варљиви сан теоретичара заснован на великом и убиственем прогресу наоружања, ватреног оружја уопште. Данас је та илузија отпала и увидело се, да морални елеменат изражен у нападу односи победу и да само овај даје важност и значај наоружању у борби. Стога, без обзира на то да ли једна држава треба да води према својим државно-националним циљевима нападни или одбранбени рат, војска мора лично, у свом интересу и опстанку, да се спрема и подухвата нападног рата. То је једини начин који омогућава да се спор повољно реши па стога налазимо, да све наше формације треба извести на тој основи и на чињеници како смо унапред изнели.

Миленко Ј. Варјачић,
пешад. мајор.

УПОТРЕБА АРТИЉЕРИЈЕ*)

од мајора Памара
— ЈЕДНА КАРТА У ПРИЛОГУ I —

I. Општи услови

Предмет обилан и сложен. Услед разноврсности свога материјала и бескрајне разноликости гађања, артиљерија је стварно погодна за многе и веома разнолике послове и могло би се ограничити да се, као у потсетницима, изврши набрајање, означајући материјал најпогоднији за сваку потребу и показујући врсте одговарајућих гађања.

Сем тога рат је донео, да не кажем револуцију, али знатну еволуцију појмова о употреби артиљерије, али ми нисмо још тако далеко од догађаја, да би из њих могли извући дефинитивне закључке.

Пре рата моћ артиљерије бејаше донекле непозната, „артиљерија потпоможе напад пешадије, она не припрема“. Пешадија беше прва, која је требала да увиди ову заблуду и да захтева припрему напада помоћу артиљерије.

Настојавало се, да се даду артиљерији способности, које она није имала.

Али се падало у крајност супротности: неки су се обраћали артиљерији одмах, чим је једна патрола изашла из ровова; други мишљаху да је артиљерија погодна за све и, ако једна операција не успе, говораху да је артиљеријска припрема била недовољна. Ово је такође једна заблуда.

Истина је по среди. Артиљерија и пешадија су главни родови оружја за битку, а успех зависи од непрекидне сагласности њихове акције. „Артиљерија отвара пут пешадији, ломећи препреке, које јој спречавају покрет“. Она чини још више: она својом ватром штити наступање пешадије. Али артиљерија не може сломити сваки отпор, јер ма каква да је надмоћност топа, која се има, над непријатељем — а операције из 1918. године су ту да ово потврде — наступиће један тренутак, када ће пешадија ударити на неки ослонац више или мање солидно поседнут, који артиљерија тренутно неће моћи тући. То је у осталом и разлог због чега су пешадији придата пратећа оруђа.

Пешадија се не може одрећи помоћи артиљерије, али, с друге стране, артиљерија која није довољно обезбеђена пеша-

*) Revue militaire général, novembre et décembre 1921.

дијом остављена је на милост и немилост непријатеља прожетог офанзивним духом. Артиљерија сувише тешка и сувише спора паралише напредовање своје пешадије и постаје спутавајућа бескорисност.

Циљ увек треба да буде сагласно дејство двају родова оружја, маневровање у тесној вези. Јер артиљерија је исто тако род оружја способан за маневровање као и други и ако је особина пешадије кретање, а артиљерије да маневрује ватром. Више но ма који други род оружја, артиљерија је способна да оствари принцип изненађења брзим извршењем концентрације ватре на извесну зону бојишта, да запречи непријатељу најудаљеније пролазе или да се докопа важних ослоних тачака и, најзад, да га стави у немогућност да се успешно послужи својим родовима оружја.

Ма како да буду различне форме у којима ће се борбе појављивати, *дејство артиљерије састојаће се увек у остварењу једног система ватре, чија ће моћ бити обезбеђена употребом у маси, т. ј. концентрација ватре и дејство изненађења.*

Сваки командир батерије треба темељно да познаје особине свога топа и руковање њиме, да би могао маневровати са своја четири оруђа и обезбедити систем ватре, саобразан задатку који је добио. Ту лежи питање окретности, духа и одлуке.

Сваки командант велике јединице треба да је у могућности да рукује разним батеријама, стављеним му на расположење, као један пианист диркама на клавиру, да би могао обезбедити сталну сагласност дејства артиљерије са дејством пешадије. Ово условљава потпуно познавање особина разног материјала и то и јесте разлог, због којег је потребно да командант једне велике јединице буде потпомаган једним специјалистом, командантом артиљерије ове јединице.

Ово је оно, у чему лежи употреба артиљерије и у томе је начелно питање командовања и организације ватре.

Овде ја пак немогуће, у осталом као и код многих ствари, дати принципе апсолутне вредности.

Наћи ћемо се увек у једном особеном случају и примена ће зависити од прилика, времена и срестава којима ће се располагати.

Међутим ми можемо узети, ако не дефинитивне а оно бар као разумно устаљене, принципе употребе који су били потврђени успехом у операцијама 1918. год; према томе, ослањајући се на ове примере, ми ћемо проучити постепено дејство артиљерије у одбрани, па затим у нападу.

Но како тактика еволуира увек паралелно са наоружањем, од интереса је да бацимо један брз поглед на напретке, који су нас довели до решења у 1918. години.

II. Еволуирање идеја од 1914. до 1918. год.

Ми смо у 1914. год. пошли у рат са:

Три дивизиона 75 мм. на пешадијску дивизију;

Четири дивизиона 75 мм. на армијски корпус;

Тешка артиљерија тако рећи није ни постојала, она је била заступљена са неколико дивизиона 120 и 155 кратких топова, у укупном износу 50 батерија, које су постојале као армијски органи.

Снабдевање муницијом бејаше недовољно: 1300 метака на топ (садашња четири дана борбе).

Ова оскудица у материјалу долазила је делом услед веровања, да ће топ 75 мм., коме скорашњи проналазак (плочица Маландренова) даде могућност за убацно гађање, бити добар за све.

Економија остварена на материјалу повукла је за собом скученост духа и у погледу употребе. И ту се тежило економији.

Батерије је требало ангажовати постепено према потреби; прорачунавала се што је могуће тачније важност и димензија циља, да би се могао одредити број потребних оруђа за ту чење истог.

С друге стране, ваздушно осматрање тек што се појавило, а гађања на циљеве заклоњене или јако удаљене била су ако не забрањена оно бар мало препоручивана.

Најзад, од пре кратког времена, ми смо били снабдевени једним ручним несавршеним телефоном, који нам је заиста учинио велику услугу, али који још од првих седмица бејаше сматран савршено као недовољан.

Како тако, немачке офанзиве у 1914. год. бејашу заустављене свуда благодарећи громовитом дејству нашег дивљења достојног 75 мм. топа, а тако исто, треба рећи, благодарећи окретности командира батерија, који, треба то признати, брзо бацише на страну њихова правила. Али недостатак муниције омео нас је да победе на Марни и Изеру претворимо у потпуније.

Већ тада је призната важност артиљерије. Прибегло се старим градским топовима и корпуси добише по један дивизион тешких 120 и 150 мм. дугачких топова.

Исто тако и предратна тактика у знатној мери је измењена. Артиљерија је употребљена у маси и често дејствује концентрацијом ватре.

Гађања на велике даљине су честа;

Гађања на зоне експлозивним зрнима постају правило. Покретном рату следује рововска војна, која условљава нова средства.

Требало је муниције, оруђа са великим дометом и оруђа која су гађала зрнима са великом количином експлозива.

Цела се земља диже на посао и створи се артиљерија рововска, затим модерни топ тешке артиљерије са великим дометом, великом моћи дејства и брзим дејством. Најзад дело је допуњено стварањем артиљерије која се преносила и артиљерије са трактерима, чиме је било омогућено преношење са једне тачке на другу маса артиљеријских, потребних за операције. Преглед ниже показани даје појам о конструкцији и показује главне одлике разних топова.

У исто време и идеје еволуирају. За време битке на Вердену пала је у очи свима важност артиљерије у припреми напада, као и у запречном гађању на велике даљине. Она је показала исто тако, да је најбољи систем ватре за заустављање напада концентрација ватре на прву непријатељску линију, систем којему је дато име офанзивна противприпрема.

Главне врсте топова

К а л и б р и	Број батерије			Нај- већа даљина домета у км.	Те- жина зрна у кгр.	Брзина гађања у минути метака	Брзина марша на путу на сат у км.	
	август 1914.	1. јан. 1918.	11. нов. 1918.					
артиљерија са сточном вучом	75 мм.	990	1056	966	10	5,5	12	8
	155 кратки	26	267	441	11	43	3	4,5
	120 дугачки	21	68	17	9	20	2	4
	155 "	—	79	175	13	43	2	5
	105 "	—	102	153	12	16	8	4
артиљерија са трактерима	75 мм.	—	72	306	10	5,5	12	12
	120	3	—	11	9	20	2	9
	155 кратки	—	20	4	11	43	3	
	155 дугачки	—	78	92	16	43	2	
	14	—	32	17	18	33	2	5
	155 фр. са вел. моћи	—	—	—	16	43	3	
	220 } брзометни	—	64	104	10	100	2	
280 }	—	—	—	10	200	1		
Укупно батерија тешке артиљерије	50	710	1014					
Укупно оруђа . . .	200	2840	4056					

Поред тога силом прилика појављују се: тесна веза са пешадијом, развој веза телефонских, методична организација земаљског осматрања, затим доцније, али много спорије, организација ваздушног осматрања.

У исто време придавање тешке артиљерије пешадијским дивизијама и корпусима повећало се. Дивизије су добиле по један дивизион 155 мм. хаубица, корпуси имађаху по два дивизиона тешких дугачких оруђа (150, 120 или 155).¹⁾

Најзад, благодарећи познавању топографије у ширим слојевима, установљењу плана — управљача, секцијама за испитивање ваздуха, одмеравању барутних пуњења, подели муниције, методе гађања опсадне артиљерије постале су скоро опште правило и у пољској артиљерији, и батерије могу ступити у дејство и вршити гађања са доста задовољавајућом тачношћу, а при том да не буду пре времена откривене гађањем за изналажење елемената.

Увидело се тада — у осталом после Немаца (офанзива према Риги и на Соми) — да изненађење преставља једно од главних средстава за успех и да је артиљерија својим особинама подобнија но сваки други род оружја да произведе највеће дејство изненађења.

Од тога доба, имајући на потпуном расположењу своја техничка и материјална средства, обезбеђење у погледу снабдевања муницијом, артиљерији није требало дуго времена па да пронађе маневровање ватром, најбоље прилагођено савременој борбеној тактици.

III. Неколико основних принципа

Пре но што би се прешло на студију тактике артиљерије, добро је да се потсетимо на неколико општих принципа, који су по својој природи нераздвојни од овога рода оружја и који треба да одреде његово искоришћење, па ма на какав начин да се употребе:

1. Свако оруђе има систем нарочитих гађања, која треба да одреде његову употребу;

2. Свако оруђе на борбеном положају има један домет максималан, један домет минималан²⁾ и границе гађања по правцу.

¹⁾ Садања су придавања артиљерије следећа:

Мобилна пешад. дивизија	1 артиљ. пољски пук	4 дивизиона	75 мм.
	1 пук тешке артиљ.	2 дивиз.	155 мм. хаубица.
Мобилни корпус	1 пук тешке	2	105
		2	155 дугачких
			2 транспортна одељења.

²⁾ Оруђе 32 см. нпр. не може гађати на даљине испод 15, а 27 см. испод 17 километара.

Према томе погрешно је — а то је већ једна од општих заблуда — мислити, да једно оруђе може у толико боље гађати на неки циљ, у колико му буде више примакнуто. Једина ствар, коју треба имати у виду, јесте могућност која одговара на првом месту материјалу па затим положају, и отуда у многобројним комбинацијама ових могућности треба истраживати и проучавати концентрацију ватре. Рецимо одмах, да под концентрацијом ватре (реч на коју ће се у овој студији наићи много пута) не треба разумети тако, да сва оруђа скупа гађају на исти циљ, већ да сва гађају једновремено на циљеве, који су најпогоднији за гађање по њиховој природи и по њиховој могућности гађања у једној зони ограниченој по ширини и дубини.

3. Свако гађање подложно је законима растурања, из чега проистичу две важне последице:

а) Биће увек опасно вршити гађање на један циљ, који би био врло близу сопственим трупима;

б) Рушеће гађање, да би било успешно, захтеваће један релативно велики број зрна (400—600 метака на топ 75 мм. или 155 мм., 200 метака на 280 мм. оруђе за уништење једне батерије), а нарочито једну подробну контролу гађања. Ово ће увек бити једна операција доста дуга. Треба ли рећи, да због тога она не треба никад да буде покушана? — Никако, али је добро да пешадија зна, да артиљерија не може непосредно порушити све препоне, које ће се у току борбе појавити, па и кад би могла, то би захтевало утрошак муниције, који би уопште стајао мало у сразмери са циљем који би се имао постићи.

Ако пешадија не треба од артиљерије да очекује потпуно и брзо уништење срестава непријатељских, она се може надати неутрализацији истих и због тога морална дејства произведена артиљеријом исто су тако знатна као и дејство убијања.

4. Свако оруђе подлежи законима отпорности и издржљивости материјала, т. ј. оно што се троши, квари. Код неких оруђа кварење наступа брзо. „Берте“ које су гађале Париз, нпр. не могаху избацити више од двајестак метака; кварење материјала је у толико брже у колико се више злоупотребава брзина гађања.

Сасвим као и људи оруђа имају потребу да буду поштеђена, и ако би се по неки пут од њих могао захтевати и претеран напор, не треба да овај напор буде и сувише често понављан.

5. Свако гађање треба да буде контролисано. Према томе, пре сваке операције треба организовати средства за контролisaње; осматрање са земље, осматрање из ваздуха, али ово

је једно средство à priori, које не може заменити непосредно осматрање.

6. Свака батерија, виђена или откривена својим гађањем, осуђена је да у року дужем или краћем буде уништена.

Стога важно је, с једне стране, да се предузме све што би било корисно у циљу да се батерије заклоне од погледа непријатељског (постављање испод дрвета, камуфлажа), с друге стране, да се не врше бескорисна гађања.

7. Сваки материјал има покретљивост, која њему одговара.

Материјал са сточном вучом креће се на путевима са брзином, која варира између 4 и 9 километара на сат, али је уопште говорећи способан да прати сва кретања на бсјишту. Може се рећи да он има слабу стратегијску али велику тактичку покретљивост.

Материјал са трактерима, напротив, има велику стратегијску и слабу тактичку покретљивост.

Најзад, материјал што се преноси има у највећем степену све врсте покретљивости.

8. Свака артиљерија, која није на положају, не само да је некорисна, већ она постаје и спутавајућа — на сметњи.

Према томе треба искористити оруђа у борбеном распореду до њиховога крајњег домета а време премештања свести на најмању меру. Покрети ће се стога извршивати по ешелонима и у скоковима, тако да сваки скок буде заштићен ватром ешелона који остаје на положају, те се тако осигурава непрекидност дејства артиљерије.

Општи принципи, које смо показали, треба да послуже као основа за употребу артиљерије.

Обим дат свакој офанзивној операцији или степен отпорности могућ у одбрани биће одређени артиљеријском снагом, придатом за операцију, снагом која зависи с једне стране од броја батерија и њихове природе, а с друге стране од количине муниције, која ће им се моћи додељивати. Команда ће уредити ток борбе утврђујући дневни утрошак на оруђе сваке врсте.

Када се број батерија сваке категорије једном сазна, потребно је одредити места. Њихов избор вршиће се обзиром на следећа разматрања:

1. Задатак који ће имати да испуни, т. ј. да омогућава гађање под условима домета и жељенога правца.

2. Контрола гађања. — Дакле у сталној осигураној вези са добрим осматрачницама;

3. Снабдевање. — Дакле у близини пута лако проходног за возове;

4. У колико је могуће у заклону од догледа непријатељског.

Број места — амбасмана — која одговарају свима овим условима биће доста ограничен. Ово захтева од командног елемента дубоку студију. У осталом, како у нападу тако и у одбрани, циљеви који се имају тући ешелонирани су на разним даљинама. Ми смо видели раније, да је потребно искористити оруђа на положају до њихове крајне границе домета. Према томе, на своме је месту да се за артиљерију усвоји распоред по дубини.

Извођење ватрене борбе, контрола гађања, концентрација ватре, тесна веза са пешадијом све то може бити остварено само тако, ако су све батерије, које буду имале да дејствују на исти циљ, т.ј. на једну исту зону, потчињене једном истом старешини. Отуд проистиче потреба организације командовања, што ћемо ми називати груписањем батерија, које може обухватити батерије разних врста.

Један исти старешина не може непосредно командовати једним знатним бројем батерија. Према томе једна група обухватаће батерије које дејствују у корист једног пука или једног батаљона пешадије, или батерије којима је дата улога контра-батерија. Свака група, поред тога, може бити подељена и сама на подгрупе: на пр. подгрупа хаубичке артиљерије, подгрупа тешке артиљерије.

Свака од ових група или подгрупа имаће једну зону нормалну, т.ј. што ће циљеви ове зоне бити тучени нормално батеријама групе, и једну зону за евентуално дејство, која јој дозвољава да ојача дејство суседне групе. Ове зоне морају бити познате осматрачима са земље и авијатичарима, тако да сваки циљ, који се појави у једној зони, може бити одмах стављен под ватру групе способне да га туче. Свака група, поред тога, располагаће једном сопственом осматрачницом везаном непосредно са батеријама и, ако је могуће, са једним авионом који ће радити у њену корист.

Командант групе стајаће у тесној вези са командантом пешадијске јединице која дејствује у истој борбеној зони. Али, ма како савршено да буде успостављена веза, потребно је ипак да пешадија зна добро, да се ни онда кад је дејство артиљерије у почетку предузете операције прецизно, оно не може увек прилагодити свима фазама борбе. Њој ће требати увек времена за упознавање са ситуацијом, као и времена за припрему гађања за једну нову ситуацију, а по некад ће се она наћи у таквим приликама, да се гађање уопште неће моћи ни извршити. За ове непредвиђене случајеве пешадија мора више да рачуна на своја пратећа оруђа него ли на артиљерију.

Ми ћемо сада прећи на саму студију борбе и расмотрићемо најпре дејство артиљерије у одбранбеним операцијама.

IV. Артиљерија у одбранбеним операцијама.

Са садањим средствима, ако их нападач буде умео да искористи, он ће увек успети да продре у линије противника. Сагласност коју треба остварити у дејству пешадије и артиљерије имаће дакле за циљ:

1. Да заустави нападача на једној унапред одређеној линији.
2. Да преотме контра-нападом изгубљени терен.

Нападач несумњиво има знатну надмоћност у средствима. Да би се избегле по браниоца штетне последице ове слабости, артиљерија ће пружити одбрани максимум својих средстава, а уз то треба да искористи и сву своју окретност. Пре напада она ће варати противника, мењајући често своје батерије на положају и нијансирајући своју ватру до бескрајности. За време напада она ће имати превагу, што ће имати као главне циљеве масе пешадије које ће у нападу наступати открито (па шта више по неки пут и пратеће батерије) и најширим коришћењем поља за гађање својих оруђа она ће надокнадити своју бројну слабост концентрацијом неочекиване изненадне ватре, која ће обманути непријатеља у погледу значаја одбране.

Целокупна тактика одбране базирана је на познавању начина напада и њен успех на будноћи у праћењу непријатељских припрема. Ни један пример не може боље то посведочити него битка 15. јула 1918. године у Шампањи.

Бити добро обавештен за одбрану представља толику важност, да је од интереса зауставити се један часак на припремама битке од 15. јула.

У месецу јуну 1918. године фронт у Шампањи држали су три корпуса 4. армије. Непријатељ се показиваше претерано миран, тако рећи и не ствараше ватру, не предузимаше ни препаде, а активност његове авијације бејаше тако рећи ништавна. На супрот томе, наша авијатичка извешћа и заробљеници показиваху нам, да је позадина фронта доста ускомешана. Констатовани су велики покрети возова, конструкције жељезничких пруга, депоа, земљишта за пристајање авиона.

Од краја јуна, показаше се јасни знаци једне блиске офанзиве између Аргоне (l Argonne) и Сип-а (la Suippe).

Многобројни препади, наређени од стране команданта 4. армије, дадоше заробљеника, чији сагласни искази даваху основа за веровање од 10. јула у једну офанзиву, коју сви предвиђаху за 14-ти.

Поред тога, фотографије из ваздуха потврђиваху извештаје заробљеника. Оне показиваху многобројне депо-е муниције позади фронта. Гомиле муниције маскиране у зони батерија и наша артиљеријска гађања у времену од 7-ог до 13-ог јула потврђиваху њихово постојање произведеним експлозијама великога броја ових малих депо-а.

Овај период времена употребљен је за пример контраофанзиве. У исто време, док свакога дана пристизаху трупе и артиљерија за ојачавање, образоваху се ужурбано депо-и муниције, успостављаху се телефонске везе и утврђиваху се улоге свакога у контраофанзиви.

Она је заснована на познавању начина напада, који је непријатељ применио код Риге и употребљавао увек са једним поражавајућим успехом на енглеском фронту и на Ену (Aisne).

Овај се начин напада може резимирати овако:

1. Нападне дивизије доводе се тајно у зону бојишта само неколико дана пре операције. Сваки покрет се извршава ноћу. Трупе бивакују по селима и у шумама. Батерије не гађају и маскиране су.

2. Нападне трупе масиране су у првим линијама на неколико часова пре часа Н.*)

3. Артиљеријска припрема је кратка али веома снажна; она има за циљ да потпуно испреврће прве линије и да иперитом неутралише батерије у истом времену док се врши запречно гађање на позадину;

4. У часу Н, артиљерија врши покретни бараж, чија је брзина утврђена унапред на целој фронту; нападне трупе следују овој ватреној завеси, имају само да чисте освојене положаје.

Предвиђени против-маневар бејаше следећи:

Напуштање првих линија; у њима су остављени само осматрачи, потребни за јављање почетка напада и понеко острвце отпора, којима је циљ био да разједине нападну масу, да је успоре и да је тако одвоје од покретног баража.

Отпор ће се дати на позадњем положају организованом на 3—4 километра иза прве линије.

14. јула, око 21 часа, ми смо имали 27 заробљеника, који изјавише, да напад треба да буде у току ноћи око 4 часа и да ће артиљеријска припрема отпочети око поноћи. Генерал Гуро одмах издаде наређење за извршење гађања за против-припрему.

Остало је познато: нападне трупе, масакриране у рововима, бише разједињене од првог часа и не могаху следовати

*) Почетак напада (прим. преводиоца).

за покретним баражем. 15-ог од 10 часова напад је дефинитивно сломљен на целом фронту испред линије отпора и терен, по својој вољи напуштен, би поново освојен следећих дана без тешкоћа.

Улога артиљерије. — Да би ствар упростили, ми ћемо у овоме примеру расмотрити само употребу артиљерије у армијском корпусу.

а) *Пре напада.* — Артиљерија се употребљује активно у циљу ометања непријатељских припрема:

1. Запречним гађањем свих путева и пролаза који изводе на положај;

2. Рушећим гађањем свих важних организација, откривених помоћу фографије: батерија, депо-а муниције, осматрачница;

3. Неутралисање иперитом логора, зона за прикупљање, пролаза са великим саобраћајем;

Ова су гађања вршена само батеријама сектора.

Ниједна батерија ојачања није гађала пре напада, да не би открила своју присутност. Искуство је оправдало овакав начин дејства. Реперисане батерије изгубиле су 25% од свога материјала, док су остале претрпеле врло мало.

б) *За време напада.* — Било је бескорисно и мислити, да се уђе у борбу са непријатељском артиљеријом, по броју много надмоћнијом, стога је артиљерија сву своју пажњу посветила уништењу активног елемента напада: пешадије.

Драговољно напуштање првог положаја пружио нам је поље гађања од 3 километра дубине, на којем ће се непријатељ појавити откривено и у маси. О бољим условима није се ни у сну могло сањати, али је требало да се одречемо крутог баражног гађања, које је довољно одлучна пешадија у осталом успела увек да пређе, ми као и Немци. Поред тога ми смо знали да су нападне трупе концентрисане унапред и то у њиховим првим рововима. Ова расматрања определила су систем употребљене ватре изражен:

1. Гађањем против-припремним, т.ј. као што смо то рекли, концентрација ватре свих батерија, које су биле на расположењу, на целокупну зону првих ровова и на дубину од 1500 метара, јер смо знали да је непријатељ довукао многобројне батерије до на 1000 метара иза предњих линија. Гађања су извршена са целокупном дивизијском артиљеријом и највећим делом дугачких оруђа тешке артиљерије;

2. Неутралишућим гађањем, извршеним на непријатељске батерије за време противприпреме далекометним оруђима тешке артиљерије;

3. Гађањем зона између прве линије и положаја отпора по поласку нападних таласа;

4. Запречним гађањима, почев од првог положаја па до крајних граница домета оруђа, извршеним оруђима тешке артиљерије за време гађања на зоне.

Гађања противприпремна и неутралишућа извршена су за време припреме. Гађања на зоне и запречна гађања вршена су за време напада.

Резултати. По податцима добивевим преко заробљеника, изашло је да је 6 нападних дивизија претрпело око 50% губитака, док су дивизије из резерве имале губитак 25%.

Такви резултати природно могу се добити само са артиљеријом бројно довољно јаком и добро снабдевену муницијом. Стога је вредно видети како је корпус био ојачан.

Нормално од три дивизије, корпус је добио две пешадијске дивизије за ојачање, од којих једна американска, а укупно стање артиљерије, којом је за битку располагао, било је:

18 дивизиона од 75 мм. (4 американска);

21 батерија од 155 мм. кратких (6 американских);

2 батерије од 95 мм. возеће;

8 батерија од 120 мм.;

9 батерија од 155 мм. дугачких;

1 дивизион од 8 палаца;

1 дивизион од 220 мм. брзометних;

3 дивизиона од 105 мм.;

2 дивизиона од 155 мм. фр. са великом моћи дејства;

1 пук од 75 мм. превожен, стигао ноћу између 14-ог и 15-ог.

Најзад 2 батерије тешке артиљерије са великом моћи дејства: 1 батерија од 19 америчка, 1 батерија од 32, беху стављене на расположење корпусу од стране армије. Укупно око 500 оруђа.

Снабдевање муницијом за четири борбена дана остварено је размештајем у близини оруђа. Батерије су потрошиле следеће за два и по или три борбена дана. Нарочито батерије дивизијске артиљерије од поноћи до 9 часова сутрашњег дана утрошиле су 1000 метака на топ. Утрошак, чије се прекорачење мора сматрати као опасно како у односу на материјал, тако и у погледу обезбеђења снабдевања.

Ове су батерије биле распоређене на следећи начин:

Сва корпусна артиљерија и тешка артиљерија са кратким оруђима била је придата пешадијским дивизијама. Тешка артиљерија са дугачким оруђима подељена је на четири групе:

Три подгрупе, састављене из батерија од 95, 120, 155, биле су постављене тако да могу дејствовати свака на зони по једне дивизије, са којом је стајала у тесној вези;

Једна подгрупа састављена из батерија са великим дометом могла је дејствовати на целокупном фронту корпуса и задржата је на непосредном расположењу команданта артиљерије.

Одбрана у времену затишја. — Ми смо се упознали са одбранбеним дејством пред битком великога стила. Ово је једна оштра криза, чије је трајање више или мање дуго, али увек ограничено. За време затишја артиљерија има такође да испуни једну улогу.

Пре свега за артиљерију, као и за остале родове оружја, ово је период релативног одмора, који треба искористити за усавршавање својих средстава, било с погледом на одбрану, било с погледом на напад. Једна пешадијска дивизија држи један сектор од 5 до 8 километара фронта: активност сектора у артиљеријском смислу одређена је дневном потрошњом муниције, додељене од стране команданта артиљерије.

Манифестације активности пешадије изражавају се препадима. У офанзиви артиљерија у овим препадима узима удела јачег или слабијег према наређењима надлежног команданта. У дефанзиви гађање, извршивано за време овога периода, било је за дуго време баражно гађање.

Брзо гађање са једним нишаном на предње непријатељске линије или испред њих извршивано је са по једном пољском батеријом. Цео фронт беше подељен на делове, који одговарају зонама нормално тученим једном батеријом 85 мм. Одмах, чим се једна патрола појави из непријатељских линија, бацана је ракетла од стране наших осматрача и гађање је имало намах отпочети. Ова гађања бејаху права несрећа овога рата. Свако дејство корпусне артиљерије за дуго време беше потчињено овом баражном гађању, а ово дејство, више или мање тренутно, дало је пешадији лажно уверење сигурности, што је допринело, да она добије погрешне идеје у погледу стварне потпоре коју може очекивати од артиљерије.

Ма како добро било извршено а при том и брзо предузето, у колико му то дозвољавају најсавршенија средства за пренос команди и извештаја, баражно гађање неће никада зауставити један напад солидно припремљен. У овоме случају најбоља је потпора противприпрема, која ће дејствовати на резерве и приступе противничке. Ако напад није од већег значаја, пешадија треба да га заустави својим сопственим средствима (ручним гранатама нпр.) и поштеди артиљерију од једног бескорисног замарања и трошења муниције.

Поред тога, услед закона растурања, бараж на прву немачку линију по некад бејаше или немогуће извршити или беше опасан по наше трупе.

Најзад, његово извршење изазивало је реакцију непријатељске артиљерије, која је бескрајно досаднија за пешадију него ли непријатељски пробни удар.

Према томе ова гађања треба забранити, јер ће артиљерија наћи прилика много кориснијих за своју употребу а при том за њу поучнијих у гађањима уништавајућим, узнемирујућим и у гађањима запречним.

Узнемиравајућа гађања и гађања запречна извршују се на исти начин, али са том разликом што је узнемиравајуће гађање које зависи од прилика*) краткотрајно и од интереса чисто локалног, док је запречавање једна целина која треба да траје.

Ова су гађања извршивана према подробно проучаваном плану, заснованом с једне стране на ономе што се зна у погледу организације и навика непријатеља, а с друге стране на броју оруђа и зрна којима се може располагати.

Запречна гађања треба да буду организована тако, да непријатељ не може узети ни један пролаз а да не буде принуђен да прође кроз једну тачку или зону тучену, а с друге стране, да не буде у стању да схвати правилно, према коме је ова организација извршена.

Искуство је показало, да се на тај начин могу учинити ако не немогућим, оно бар веома тешким кретања трупа и снабдевања.

Ово запречавање може се више и много даље протегнути и извршити благодарећи топовима тешке артиљерије са великом моћи дејства на станице и железничке пруге позадине, до на двајестину километара од наших линија.

Борба у одступању. — Ради завршетка студије о одбранбеним операцијама остаје нам да речемо коју реч о употреби артиљерије у борби у одступању.

Особина ове борбе је брзина. Циљеви су тренутни и могу бити дохваћени само ако успешно гађање може бити тренутно предузето, што изискује претходну припрему и врло пажљиво осматрање. У накнаду за то циљеви ће бити често трупе или возови у маршевој колони и одбрана ће, уопште говорећи, имати надмоћност у артиљерији, тако, да ова може играти важну улогу.

Најзад бранилац према нападачу имаће извесну превагу, која ће му дати времена да изврши своје припреме.

Развијање артиљерије треба да задовољи следеће услове:

а) Да буде у потпуној вези са тереном заузетим пеша-

*) Нпр: ако се сазна, да коморе за снабдевање сваког дана у одређени час пролазе извесну тачку, избациће се у овоме моменту неколико плотуна на означену тачку.

дијом, због чега треба тражити места са широким пољем дејства, у близини осматрачница које омогућавају успешно праћење борбе и у поузданим и брзим везама са батеријама чак и кад нема телефона.

б) Да омогућава ватру до на што веће даљине, одакле проистиче потреба постављања које батерије знатно у напред. Оправдано је шта више предвидети и жртвовање по којег оруђа, ако то прилике захтевају.

Циљ, који треба постићи, јесте: да се успори непријатељски покрет и да се спречи да изврши развијање за напад.

Гађања треба предузимати само против стварних циљева чије се тучење рентира, јер ће снабдевање муницијом бити тако рећи као и да не постоји.

Она ће бити дакле вршена:

На све видне формације, нарочито на групе митраљеза и батерија на маршу или при откривеном заузимању положаја.

На све зоне за прикупљање: села и шуме, кад су заузете;

На све приступе, кад су исти употребљени;

За ово треба употребљавати оруђа са великом тактичком покретљивошћу, која се могу брзо извући из борбе: батерије 75 мм. веома су погодне за ове задатке. Тешке батерије унапред ће бити упућене на припремљени прихватни положај, где ће својим снажним ватреним дејством послужити нарочито за уништење непријатељских снага, када се ове буду уређивале на заузетом положају.

Гађања специјалним зрнима у овоме маневру су нарочито успешна.

Услед гађања зрнима са иперитом од стране немачке артиљерије за време одступања на Самбри, 4-ог новембра 1918. године, једна од наших пешадијских дивизија изгубила је 30% од своје јачине а њена артиљерија могла је извести на положај само 9 оруђа.

V. Артиљерија у офанзивним операцијама.

Као што смо учинили при студији одбранбених операција, ми ћемо се и овде ослоњити на искуство из 1918. године, па ћемо постепено простудирати нападне радње у периоду затишја, затим у покретном рату, што у осталом природно проистиче једно из другог.

Битка у ствари састојаће се увек из узастопних напада положаја више или мање солидно организованих и више или мање снабдених одбранбеним средствима. Начела за употребу артиљерије према томе биће истоветна, разлика ће бити нарочито у броју и јачини батерија, у времену којим ће се ра-

сполагати да им се припреми употреба, најзад у начину, на који ће се снабдевање моћи обезбедити.

Стално ће циљ бити сагласност дејства артиљерије са дејством пешадије. Пошто је потребно да пешадија наступа, систем ватре, који ће имати да се оствари, треба да буде такав да крчи пешадији пут. Стога треба да буде организован тако:

1. Да неутралише противничка одбранбена средства;
2. Да поруши препреке, које препречују напредовање пешадије;
3. Да осујети и заустави противнападе.

Офанзивне радње у времену заштити. — Као што смо видели у студији одбранбених операција, превага је à priori на страни напада. Добро упознат са организацијама и средствима одбране, нападач ће се снабдети свом артиљеријом која ће му бити потребна за намеравану операцију; створиће себи потребно време за постављање својих батерија као и за припрему истих за употребу, нарочито у погледу њиховог снабдевања муницијом, најзад, потрудиће се да себи обезбеди успех изненађења. Тога ради требаће да се артиљеријске припреме сведу на најмању потребну меру.

У почетку, артиљеријска је припрема трајала више дана, за које су време рушене мреже од жице, ровови, осматрачнице и непријатељске батерије. Овако је рађено у нападима предузиманим у 1915. год. у Шампањи, у 1916. год. на Вердену, на Соми, у 1917. год. код Малмезона. — Као што смо мало час видели, Немци су били први који су смањили трајање припреме.

Данас се дошло до закључка, да је непотребно да се тражи, да артиљерија поруши препреке од жице, задатак који је она једва могла извршити на првој линији и који је у осталом много поузданије могао бити извршен помоћу тенкова.

Сем тога увидело се, да нема користи ни од рушења ровова и да је довољно само задржати браниоца прикованог за земљу, неутралишући уз то још осматрачнице, митраљезе и артиљерију.

Најзад је примећено, да гађања потребна за постизање сличних резултата не захтевају велику тачност и омогућавају да се оствари највеће дејство изненађења, ако се отпочну изненадно и без претходних гађања за изналажење елемената.

Према томе, артиљеријска ће припрема бити сведена на неколико часова. Ми смо видели да су Немци 15. јула 1918. године припрему вршили за време од четири часа. Велики посао припреме биће у делокругу командовања: командовања артиљеријом и командовања батеријама. Он ће се састојати:

1. У припреми за употребу батерија појачања (извиђање положаја, припрема за гађање веза);

2. У обезбеђењу снабдевања муницијом, депо-а за сваки одсек батерија;

3. У припреми гађања по карти.

Расмотримо примену, а ради простоте ограничићемо се на нарочити случај армијског корпуса.

Ми ћемо проучити офназиву 21. армијског корпуса на дан 26. септембра 1918. године. Фронт напада је 4 километра, између Бит де Суена (Butte de Souain) и Таира (Tahure).

Према подацима о непријатељу, којима се располагало, могло се веровати да постоји одбранбена организација по дубини и то веома ешелонирана. Она је имала и једну позадњу борбену зону на којој је било неколико врло јаких ослонаца. Ове две зоне су одвојене удољем Пи (Py).

Непријатељске снаге изгледаше да се састоје из два пешадијска пука и тридесет батерија. — Армијски корпус располагаше за ову операцију следећим батеријама:

7 пукова од 75 мм.

8 дивизиона од 155 мм.

4 батерије од 120 мм.

4 дивизиона од 155 мм.

4 батерије од 155 мм. дугачких;

2 дивизиона од 220 мм. брзометних;

1 дивизион од 270 мм.

1 дивизион од 280 мм.

1 дивизион од 8 палаца.

Укупно 510 оруђа од којих:

292 оруђа корпусне артиљерије.

138 тешких кратких оруђа,

80 тешких дугачких оруђа.

т.ј. *127 оруђа на један километар*: 73 кратка, 34 тешка кратка, 20 тешких дугачких.

Поред тога, један дивизион од 25 тешких оруђа са великом моћи дејства, од стране армије бејаше стављен на расположење корпуса, за случај потребе.

Батерије су биле снабдевене муницијом у средњу руку за четири или пет борбених дана.

Ове су батерије подељене на следећи начин:

Свака пешадијска дивизија располагала је са:

10—11 дивизиона 75 мм.

5 дивизиона тешке артиљерије са кратким цевима.

Артиљерија тешка са дугачким оруђима подељена је на три групе: две требало је да дејствују више оделито, свака у реону једне дивизије, али могу дејствовати на цео корпусни

фронт. Једна група великих мерзера има задатак да постепено поруши најотпорније организације непријатеља.

Батерије су што је могуће више унапред, тако:

1. Да се омогући краткој артиљерији да прати напад не премештајући се до зоне решавајуће борбе.

2. Да се омогући дејство тешке артиљерије са дугачким оруђима, што је могуће дубље на позадњу зону.

Све мере предострожности су предузете, да би се припреме прикриле од непријатеља. Сви покрети врше се ноћу. Постављене батерије су брижљиво маскиране, исто тако и депо-и муниције.

Никакво гађање за изналажење елемената није вршено, а послуга излази на батеријске положаје тек ноћу између 24-ог и 25-ог.

Прирема поче 25-ог у 23 часа и трајаше 6 часова. Она је обухватила:

1. *Неутралишућа гађања*, извршена дивизијском артиљеријом и дугачким оруђима тешке артиљерије.

Гађања са димним зрнима на осматрачнице.

2. *Уништавајућа гађања*, извршена кратким оруђима тешке артиљерије, на зону заклона прве линије, места митраљеза. Тачке нарочито отпорне резервисане су за тешке мерзере.

3. *Запречна гађања*, извршена корпусном артиљеријом и дугачким оруђима тешке артиљерије и дивизиона артиљерије са великом моћи на све приступе, стазе и тачке неизбежних пролаза.

За време напада дугачка оруђа тешке артиљерије продужују извршење својих задатака неутрализације и запречавања, док већина батерија корпусне артиљерије врши покретни бараж, који има двогуби циљ: да примора браниоце да остану приковани за земљу и да образују једну завесу од гвожђа и дима испред наступајуће пешадије.

Овакво дејство захтева детаљан претходни споразум између двају родова оружја и што је могуће бољу везу за време извођења операције.

Из спроазума проистиче одређена брзина кретања — маршрута. Али ми смо видели, да, ако је ова маршрута сувише крута, покретни бараж излаже се опасности да брзо напусти пешадију. Према томе потребна је интимна и непрекидна веза; ми ћемо видети на другом месту, како се успевало да се она оствари. Да речемо одмах овде, да ће она бити олакшана сагласном организацијом командовања артиљеријом и командовања пешадијом, н.пр. један дивизион артиљерије дејствоваће у корист једног батаљона пешадије.

У 14 часова је први положај у нашим рукама. Ту је

констатовано, да је гађање наших великих мерзера, извршено без претходне регулаже, било потпуно успешно: сви дубоки закони били су порушени.

Следећег дана, положај северно од Пи-а (Ру) заузет је. Од тада настаде покретни рат.

Наступање је продужено следећих дана у скоковима од 2 до 3 километра. Ради потпомагања покрета требало је да се артиљерија крене напред, али корпус располагаше само једним путем, који при томе беше у борбеној зони веома испроваљиван. Бејаше врло тешко да се осигура снабдевање муницијом многобројне артиљерије.

Услед тога би одлучено, да покрет прати само артиљерија која органски припада пешадијској дивизији, корпусна артиљерија и један пук 105 мм. који се показао као идеалан топ за образовање контра-батерије и за даљна запречна гађања.

Ово ће бити у осталом нормални састав артиљерије, на коју се има рачунати у покретном рату.

Нападне операције у времену покрета. — У овоме периоду времена употреба артиљерије истиче нова питања, која треба решити. Увек ће требати да она дејствује у сагласности са пешадијом и да ломи отпор, који ће се противстављати њеном напредовању. Али док су у времену пробоја сви подаци за решење проблема показати и док је употреба артиљерије можда до најситнијих детаља регулисана према једном устаљеном плану, дотле је овде тако рећи све непредвиђено. Виша команда не може ништа више него да да директиве и да употребом резерава и дотурањем муниције одржава борбу у правцу у којем жели. Вођење борбе пада у део нижим старешинама, командантима пукова или командирима батерија, у непосредном додиру са непријатељем.

Према томе, потребно је најпре осигурати везу артиљерије са овим малим јединицама.

Ми смо мало пре поводом покретног баража изнели једно решење проблема, тражећи дејство једне мале артиљеријске јединице у корист једне мале пешадијске јединице, н.пр. један артиљеријски дивизион да дејствује у вези са једним пешадијским пуком.

Затим треба обезбедити непрекидност дејства, т.ј. предвидети и припремити премештање артиљерије. Ми смо рекли, да трајање премештања треба да буде сведено на најмању могућу меру, јер сваки топ кад се креће не даје никакве користи. Артиљерија не треба да се премешта пре но што наступи могућност да својом ватром прати наступање пешадије. Покрети ће се вршити по ешелонима, од којих ће сваки извршити по један скок, чија ће величина бити приближно

једнака половини максималног домета одговарајућих оруђа, но с тим да за време трајања покрета потпора пешадије треба да буде обезбеђена ешеломом који остаје назад.

Најзад, последња реч нападних операција у покретном рату јесте гоњење. Улога артиљерије при томе може бити решавајућа, — уношењем издалека нереда и забуне у непријатељске колоне. Ту ће још више, но мало пре, вођење борбе бити у рукама нижих старешина. При овоме потреба ће бити задовољена са малим бројем топова и њихова употреба ће се лако урегулисавати све до тренутка док непријатељ не противстави озбиљан отпор, када се улази поново у нормалан случај.

Као и у одступању, оруђа, која су најпогоднија за ову врсту операција, јесу она која су покретна и која се могу лако снабдети муницијом. Оруђе 75 мм. нарочито носеће, представља несумњиво најподобнији материјал. Неколике батерије 105 мм. могу такође бити врло корисне за тучење непријатељских батерија и за уношење нереда и забуне у удаљене колоне непријатеља.

*

Као резиме, — употреба артиљерије почива на следећем принципу:

Остварити један систем гађања — маневровање ватром — који ће се слагати са покретима, маневром пешадије.

У одбрани, артиљерија има да ломи непријатељев напад. Некорисно је да се бори против непријатељске много надмоћније артиљерије; главни циљ треба да буде противничка пешадија. Против-припремна гађања растројиће нападне масе, док ће запречна гађања олакшати сопствени противнапад спречавањем пристизања непријатељских резерва.

Обезбеђење батерија тражиће се у заклоњеним положајима, у гipкости како кретања са топовима тако и гађања и у ешелонирању по дубини.

У офанзиви, артиљерија ће ломити отпор непријатеља:

Снажним неутралисањем како пешадије тако и батерија.

Заслепљивањем осматрачница;

Рушењем организација;

Спречавањем кретања резерва и снабдевања.

Дејство изненађења тражиће се у скривању припреме као и у краткоћи њенога трајања.

Увек ће се настојавати да се пешадији обезбеди, у колико је год могуће, сталан и снажан наслон. То ће се постићи само поделом артиљерије на групе, које ће с једне стране олакшати тесну везу са пешадиским јединицама, а с друге стране брзину премештања. Извршење ових премештања биће увек врло

деликатно, те ће бити потребно да та премештања буду унапред до ситница проучена и припремљена, тако, да њихово трајање буде сведено на најмању меру и да се у дејству артиљерије очува непрекидност.

Употреба артиљерије, па ма с којег било гледишта она посматрана, према овоме захтева да старешине ма какав да је њихов положај у хијерархији, дубоко познају особине топа, који им је на употреби. Ово познавање ће се показати у свакој акцији, па шта више и у сваком премештању, једним планом подробно проученим, заснованим на дејству пешадије, коју треба потпомоћи, на могућности гађања одговарајућег топа, на лакоћи кретања и најзад на дозвољеној потрошњи муниције.

Разумна употреба артиљерије захтева на исти начин и од стране команданата — командира артиљеријских јединица као и од команданата — командира пешадијских јединица савршено познавање тактике двају родова оружја. Ово ће се постићи само дубљим, узајамним упознавањем, животом двају родова оружја заједничким у јачој мери.

За време рата команданти дивизиона и командири батерија живљаху стално заједно са командантима пукова и батаљона и командирима чета, са којима имађаху да раде у сагласности. Желети је, да ова заједница живота, једина способна да обезбеди заједницу мисли, буде остварена и у времену мира.

Последњи рат показао је важност топа. Вероватно да ће овај значај још и расти, и због тога садање теорије без сумње биће модифициране. Али, ма какви да буду квалитет и изобиље топова, ови фактори остаће без значаја, ако они који их стављају у дејство нису дуго размишљали о њиховој употреби.

Свака је борба један особен случај; у колико у истој удео топа буде већи, у толико ће употреба овога топа захтевати више гипкости ума и брзу одлуку. Према томе не може бити питање, данас мање но икада, о готовим формулама за употребу артиљерије. Циљ овога излагања није ни био да се исте даду, већ да се укаже обилност питања и потстакне на размишљање о истом.

Превео Љ. М.

РАЗЛИЧНОСТИ

ОСВЕТЉАВАЊЕ У РАТУ

— ЧЕТИРИ СЛИКЕ У ПРИЛОГУ II —

Идеја да се бојиште осветљава ноћу вештачком јачом или слабијом светлошћу није нова. Осветљавање бојишта вршено је у разним периодима војне историје разних народа, а нарочито је примењивано од XVII века, када је осветљавање бојишта вршено и у пољском и у опсадном рату.

Без сумње у ранија су времена ноћне борбе ретко примењиване, и зна се да је најчешће, кад битка није завршена пре мрака и када ниједан од непријатеља није хтео да призна да је побеђен и да напушта бојиште, да су трупе преноћиле на заузетим положајима и у свануће борба поново отпочињата. У осталом по ноћи није могуће тући битку и до модерног доба, т.ј. до XVII века, ниједна војска није располагала довољно јаком светлошћу да може претворити ноћ у дан. Једина средства за осветљавање, којима су се служили ноћу за прикупљање рањеника по бојишту, били су фењер и буктиња. Најзад, ноћне борбе имају толико опасности за оног ко их предузима, да су их старешине потпуно одбаћивале, без обзира што су из њих могле извући знатне користи. Колико је пута било у ноћним борбама, чак и у борбама у којима су ангажоване мале јединице, почињених великих заблуда, где су се своје трупе сматрале као непријатељи и међусобно тукле.

Не мислимо говорити о случајима, када се мора прибећи ноћним борбама, као нпр: када се треба пробити кроз непријатељску војску или када непријатеља треба изненадити и напасти га под заклоном мрака. У овим случајима ноћне борбе не само да нису штетне, већ су и неопходно потребне да би се осигурао успех операцији.

Постоји још један разлог што се борбе изводе само изузетно по другим приликама а не дању: човек уопште инстинктивно осећа страх од мрака.

Француски генерал Јусу овако описује утиске које војник добија ноћу:

„ Ноћу се повећава уображење код војника, те се код њих порађа утицај од неизвесности и војник врло окретан, способан да се одушеви за извршење готово немогућих ју-

начких дела по дану, у ноћи лако губи одважност. Пред очима му се појављују хиљадама фантастичних ствари, хиљадама фантома излазе пред њега. Не видећи ништа, не знајући куд иде, увек мисли да је залутао“.

„Људи постављени на стражу, додаје ђенерал Брино, гледају испред себе, али првих дана не виде ништа и не распознају ништа. Какав камен или жбун чини им се да је човек, који се крије; крик какве животиње чини им се да су непријатељеви кораци, и ако се непријатељ појави, они обично изгубе главу.

„Сам човек, који зна да је без икакве помоћи или да је ова помоћ много удаљена те га не може брзо потпомоћи, губи свој морал. Осећање опасности, која му прети из помрчине, чини да војник брзо изгуби моћ размишљања; његово уображење почне да ради и он види многе ствари, које постоје само у његовом уображењу. Најмањи звук изазове код њега јачи рад срца, чије лупање изазове осећање страха, и ако не буде у стању да ово угуши јачином своје воље, он је само сенка од човека кад се нађе пред стварном и директном опасношћу“.

Највећа опасност у ноћним борбама јесте то, што се могу сопствене трупе узети као непријатељске. Ово изазива потребу да се носи какав јасан знак, као нпр. бела марама на руци или на ранцу или, још боље, да се обуче каква бела хаљина одозго. Ово је средство дало добре резултате у ноћним борбама.

Међутим, и поред незгода ноћних борби, у доцнијим се временима опажа тенденција да се ове све више примењују. За време Наполеонова периода може се навести извештај број ноћних борби, које се могу убројати у битке и, што је најзначајније, најчешће су испадале у корист онога ко их је и започео.

У осталом сви познати војни писци јако препоручују ноћне борбе. Међу осталима ђенерал Драгомиров у своме упућу за обуку трупа за борбу вели:

„Ноћни маршеви омогућавају у офанзиви да се неопажено може прићи непријатељу; а при одступању, да се брзо непримећено може удаљити од непријатеља.

„Ноћна дејства изненађују непријатеља, онемогућавају му оцену јачине снаге, која га напада и умањују моћ дејства његовог ватреног оружја.

„Због овога ноћу се могу добити леви резултати са мало снаге и у колико се ватрено оружје више усавршава, у толико добија већу вредност навика на ноћне маршеве и ноћне маневре и способност за извођење ноћних напада.“

Довољно је познато да су догађаји савремених ратова

потпуно потврдили учење овог славног раденика на питању о обуци војника — нарочито његово учење, које се односило на деловање због усавршавања ватреног оружја.

Смртоносно дејство малокалибарне брзометне пушке, митраљеза, пушко-митраљеза и брзометних топова потврдило је предвиђање да дневни напад на добро утврђени и одважно брањени положај излаже нападача знатним губитцима.

Нападне би трупе биле десетковане, дезорганизоване и задржане у њиховом наступању пре успеха, ако облик терена не би омогућавао заклоњено приближавање њиховом објекту. Па чак и при овако погодним околностима колико треба енергије и морала, да трупа може без устезања прећи, под кишом куршума из пушака и митраљеза, заостали мали простор од последњег заклона до браничевог положаја.

У току Светскога рата, нарочито у току његовог првог дела, показало се, да ова предвиђања нису претерана, већ да их је стварност превазишла.

Услед овога приврженици ноћних борби постајали су све многобројнији не препоручујући да се по мраку изводе уређене битке, већ да се само извршавају изненадни напади на предстраже који, припремљени под заклоном мрака, омогућавају у свануће заузимање потребних отпорних тачака са мало губитака, чије би освајање само неколико сати доцније стало и много времена и много људи.

Слични напади, претходници општем нападу, могу врло повољно утицати на развиће догађаја, у толико више у колико се позади ових одељења буде имало припремљено више снаге, готове да ступи у акцију и да искористи добивене успехе.

Припремљени покрети ових трупа вршиће се тако исто под заклоном мрака на извесној даљини позади осигуравајуће завесе, да би што је могуће дуже били прикривени од непријатеља.

Зна се да је ово мишљење одржало превагу и данас се борбе изводе ноћу, исто тако као и дању, кад су у изгледу велике користи од њих.

Ноћни напади дају користи и у овим случајима:

1. Кад се гони непријатељ чији је морал поколебан.
2. Кад треба заморити непријатеља чешћим нападима; када му треба сломити отпор честим узнемиривањем, не остављајући му ни тренутка за одмор.
3. За освајање каквог утврђења, за чије би се заузимање дању претрпели велики губитци.
4. За заузимање потребних ослоних тачака или за приближавање датоме објекту или за напад на непријатеља чим сване.
5. За заробљавање непријатељских војника.

6. Да се извуче из тешке ситуације, као н.пр. кад треба избећи опкољавање.

7. За прелаз преко великих река, које бране утврђења на другој обали, или за прелаз преко река, чија је супротна обала поседнута од непријатеља.

8. У опсадној војни при нападу на утврђене положаје и наравно исто тако у позицијском рату.

9. За напад на непријатељски логор, бивак, на какав вештачки објект, на жељезничку пругу, на какву етапну станицу, на какав војни магацин, на какав депо хране и муниције, на коморе, на раденике и т. д.

Али, ако су ноћни напади корисни за онога који их предузима, лако је појмити да онај, против кога се предузимају, мора предузети све могуће мере да се осигура од ових напада и да им онемогући успех. Ово изискује непрестану пажњу, многе истурене стражаре и често патролирање. Но како истурене стражаре непријатељ лако може побити или заробити — раније је речено да на њих не треба много рачунати — то они не могу обезбедити сигурност трупе. Исто тако и патроле се не могу много удаљивати од својих трупа, јер се иначе излажу великој опасности. Сем тога ноћу је прегледност јако ограничена, те је због тога осматрање недовољно.

Ово је изазвало потребу да се предтерен види ноћу као и дању и то на што већој даљини, те да се не би изгубио ни најмањи непријатељев покрет.

За ово се прибегло употреби вештачке светлости; али одмах у почетку у овоме се наишло на знатну препреку: немање апарата за произвођење довољно јаке светлости, која би могла на извесној даљини осветлити доста велику површину земљишта.

Вештачка светлост, која је испуњавала овај задатак, постојала је; али се не зна разлог зашто се оклевало да се иста употреби. По свој прилици надало се да се пронађе нешто боље.

Одмах у почетку помишљало се да се за ово осветљавање употребе рефлектори, који су у то доба већ били знатно усавршени, а електрична струја почела да се производи машинама.

Први покушај са рефлекторима имао је доброг успеха и уливао извесне наде. Овај је покушај учињен 1870-те године за време опсаде Париза и на њему је радио инжињер Базен. Рефлектор је био постављен на вису Монтмартра а на млину Ла Галет и могао је да осветли просторију у кругу полупречника 4 до 5 километара, све до полуострва Женевилијера. Ово је осветљавање одмах учинило извесне услуге, јер је омо-

гућило да се Немцима спречи прелаз преко Сене код поменутог полуострва.

Затим је рад на овоме прекинут и понова предузет тек после тридесет година.

Тек 1901. год., у маневру код Боса, употребљен је један рефлектор на аутомобилским колима. Њиме је постигнут осредњи успех. Констатовано је, да му је моћ осветљавања сувише ограничена; светлећи сноп и сувише узак, те га је требало непрестано премештати, што је опет много отежавало осматрање. И најмања сметња, као: земљишне неравнине, каква грађевина или какав зид, онемогућавала је осветљавање. Када би се апарат поставио на какву узвишену тачку, да би се ове незгоде избегле, био је одлична мета за непријатељска зрна и лако је могао бити уништен. Руковање машином за производње електрицитета (а није се ни мислило за употребу другог светлосног извора) било је врло сложено, нарочито у то доба када се оскудевало у специјалистима, а њено постављање у борбеној линији било је врло тешко.

Укратко речено, требало је за ово осветљавање пронаћи какво друго простије средство, које ће одговарати захтевима рата, и отишло се у добро старо време, повратило се на светлеће ракете, којима су се служиле војске још у XVII. веку, а које су дуже времена биле забачене, не знајући тачно због чега.

Светлеће ракете имају велику моћ осветљавања и кад се у ваздуху погодно запале могу осветлити — као на дану — велику земљишну просторију.

На решењу овога проблема радила је пиротехника у Буржу (Француска), али су тешкоће његовог решења биле велике. Изгледа да је био заборављен начин фабрикације ракета у XVII. веку, јер је за решење проблема било потребно више година стрпљиве студије и непрестаних проба. Тек крајем 1901-ве год. пронађено је средство за осветљавање, које је задовољило војне кругове, а доцније је било све више и више усавршавано.

Руководна идеја за ово била је:

„Употребити топовско зрно за пренашање материје за осветлење, која ће се запалити чим зрно прсне и тиме омогућити осветљавање просторије на којој се налази непријатељ, а на жељеној даљини од сопственог положаја, која може ићи до крајње границе домета дотичног оруђа.“

Сем тога што ово зрно може да осветли доста широку земљину просторију, која не треба да буде у тами, оно пружа и ту корист што га непријатељ не може да уништи; док рефлектор, као светлосни извор, стално постављен на каквој

тачки, коју није могуће дефиловати од непријатељевог догледа, може бити врло лако реперисан и уништен.

Све ове особине имале су и старе ракете за осветљавање и интересантно је видети да је прогрес само вечито усавршавање.

Француско зрно за осветљавање (обележено на дну са Е и једном звездом), намењено за бацање из кратког топа од 155 мм., има у својој унутрашњости осам цилиндара. У цилиндрима овим смештена је смеша за осветљавање, а у нарочитом лежишту израђеном на дну сваког овог цилиндра смештен је савијен један амрелчић.

Сем овога у зрну се налази и извесна мала количина барута, која има задатак:

1. Да запали смесу за осветљавање смештену у цилиндрима;
2. Да одбаци уназад дно зрна (које држе слабе жице) и цилиндри.

Чим цилиндар изиђе из зрна, његов амрелчић бива избачен из свог лежишта нарочитом опругом и одмах се отвори услед своје нарочите направе на федер. Цилиндар почне да пада ради заузимања свог нормалног положаја, т. ј. да дође испод амрелчића са запаљеним крајем наниже и гори 45 секунда до неколико минута (што зависи од модела зрна) бацајући на земљу јаку светлост у виду великог конуса, која омогућава осматрање и реперисање. Ово се зрно потпаљује нарочитим временем упаљачем.

Ово је питање и у Немачкој било предмет озбиљних студија и Крупова фабрика је 1913. год. израдила једно зрно за осветљавање, које је и добило име *Зрно за освешљавање* (Сл. 1.).

Ово зрно има спољашњи облик као и сва топовска зрна, а у унутрашњости својој има неколико цеви или неколико малих цилиндара — који се називају звездама — и у којима је смештена смеша за осветљавање. Ова је смеша више мање слична белој бенгалској ватри а која, по потреби, може бити замењена концима или тракама од магнезијума.

Сл. 1 показује зрно за осветљавање са шест цилиндара.

Зрно ово потпаљује се механичким путем или нарочитом направом са ситним механизмом.

И ово је зрно намењено за бацање из топа. Најбоља висина потпаљивања зрна јесте 300 метара, а и интервал потпаљивања не траба да пређе 300 метара, (Сл. 2.).

Растојање између запаљених зрна треба да буде око 150 метара и онда се може осматрати са даљине од 1000 до 2000 метара.

Сем напред описаног зрна, Немци имају још једно зрно за осветљавање новијег модела од претходног, које је тако исто конструисано у Круповој фабрици.

Код овог зрна звездасти цилиндар замењен је шесто-страном призмом испуњеном смесом за осветљавање, (сл. 3.). Овим је празна просторија у зрну умањена, те је и мање изгубљене просторије у њему. Даље ова је призма *пошпуно* испуњена смесом за осветљавање, док је цилиндар у напред описаном зрну био испуњен само до половине због тога што је у другој половини цилиндра била смештена опруга и савијени амрелчић. Овим се пак добија или интензивнија (јача) светлост или дуже осветљавање.

Амрелчић код овог зрна је од 6 крилаца шарнирима утврђених за горњи крај призме, тако, да свако крилце долази уз једну страну призме. Пре увлачења призме у зрно, крила се оборе уз стране призме и тиме заузму врло мало места. Кад дејство барутног пуњења избаци призму из зрна, крилца се доведу у хоризонталан положај дејством нарочите опруге и стоје управо на дотичну страну призме. Притисак ваздуха на ова крилца успорава пад призме.

Сем ових зрна за осветљавање, која се бацају из топова, има још и зрна мањег пречника, која се бацају из пушке, из специјалних пиштоља, из мускета великог калибра и са штапа. Њихова моћ осветљавања природно да је мања неголи код зрна која се бацају из топа.

Са штапа се баца ракета за осветљавање, која има два калибра, од 27 и 37 мм. Ове се ракете разликују дометом и јачином светлости. Оне су тако израђене, да им при осветљавању не смета ни јака киша.

Из пушке се бацају:

1. *Метци за осветљавање са штишом за падање.* — Ови се метци бацају из нарочите пушке тежине 2.600 кгр. Метак баци на висину од 150 метара звезду са штитом за падање која светли 30 секунда. Да се добије потребна висина, пушку треба управити под углом од 50°.

2. *Свешлећа звезда.* — Иста као и она под 1., но без штита за падање. Баца се из исте пушке као и она под 1., а може се бацити и из нарочитог пиштоља. Не шишти и пали се тренутно. Дугачка је 10 см., упали се на 50 метара од тачке поласка и светли 6 секунда.

3. *Свешлећа граната.* — Има облик металног цилиндра са крилцима и има штит за падање и звезду. Пали се нарочитим упаљачем. Баца се из нарочите пушке или из обичне пушке са тронблоном с нарочитим метком без зрна. Светли 20 до 25 секунда.

Из пиштоља — бацају се ракете за осветљавање предтерена и земљишта у непосредној близини објекта. Ово се осветљавање постиже паљењем светлеће масе, која се налази

у унутрашњости ракете. Ове ракете достижу висину око 200 метара; светле око 8 до 10 секунда и осветљавају просторију у тречнику од 100 метара.

Сем ових зрна за бацање из разних справа, има зрна за осветљавање која се бацају из руке, као што се бацају ручне бомбе. Ова се зрна могу назвати *бомбе за освешљавање*. То је обична лопта од картона — величине лопте за тенис, снабдевена бикфордовим штапином и напуњена запаљиво-топлотном смесом. Пали се трљањем, а баца руком и светли један минут.

Ова се зрна врло корисно примењују при одбијању ноћног напада на утврђења. Бачена на 30 метара испред непријатеља омогућавају тачно гађање нападача, које кад се врши у мраку не би имало никаквог резултата, што је доказано многобројним примерима. Ова зрна служе ваздухопловцима у ваздушној лађи и авијатичарима да осветле и да тачно реперишу тачке, које треба да осматрају и да бомбардују.

У средства за осветљавање долазе и обичне буктиње, које горе од 2 до 3 сата; дају слабу светлост и могу се користити само у позадини.

У осветљавајућа зрна могу се убројати и зрна са осветљеном путањом, модел Т, која се употребљавају за гађање ваздушних лађа и аероплана.

Тешкоћа овога гађања долази не само због велике покретљивости објекта у ваздуху, већ и од неизвесности онога који гађа о висини објекта и правцу зрна, јер се овде гађа под другим условима него при гађању на земљи, где осматрање пада метака онемогућава потребне поправке при гађању.

Зрно са светлом путањом олакшава ову незгоду, јер његова светла путања показује осматрачу грешку при гађању и омогућава му поправку грешке.

Изглед овога зрна је као и код осталих зрна; само му је оживални део избушен и рупе испуњене барутом, који кад се запали даје врло живу светлост (а има и запаљиве материје у себи). По опаљењу топа барут се запали и пламен, који излази из рупа на његовом оживалном делу, осветљава путању зрна живом и јасном светлошћу.

Сва зрна за осветљавање (и зрна са светлом путањом) могу бити и запаљива; но ова зрна не треба мешати са чисто запаљивим зрнима. У Француској нпр. ова зрна су обојена црвено на доњем крају оживалног дела, а бело или зелено испод овога.

Ова зрна (сл. 4). садрже извештан број цилиндера са запаљивим материјама између којих се налази барут. Сваки цилиндар, обучен у окатранисано платно, садржи извесну смесу

состављену од барута и нитрита и има са обе стране по парче фитиља. Тежина сваког цилиндра износи око 40 грама.

И ако је ова прва примена рефлектора дала само осредње резултате, није се остало на томе већ је и даље рађено и примена рефлектора у новијим ратовима била је знатна.

Рефлектор се уопште састоји из: *свешлосног извора, лампе и огледала*. Светлосни извор може бити електрична струја или ацетилен гас. Електричну струју производи динамо-машина за веће рефлекторе; а суви електрични стуб за мање рефлекторе. Динамо-машина ставља се у рад бензин-мотором.

Лампа је обична електрична боген-лампа са угљеновима код рефлектора са електричном струјом или омотач од нарочите земље, који се загрева до усијања кисеоничким или ацетиленским пламеном код оксиацетиленских рефлектора.

Огледало је класичног модела параболне форме од углачаног лима или стакла.

Рефлектори се могу корисно употребити при ноћном гађању; њима се могу открити покрети непријатеља, упознати састав колона и правац његовог марша.

У *нападу* рефлекторима се прати развој артиљеријске ватре и осветљава положај који се напада.

У *одбрани* рефлектори се могу корисно употребити за изненађење непријатеља и за откривање његовог покрета у напред.

У *позицијском рашу* помоћу рефлектора могу се открити радови непријатеља, ометање извршења истих и сметати непријатељу за време ноћи да може оправљати квар на својим објектима нанет артиљеријском ватром и минама.

Сем овога, рефлектори се могу употребити за сигнализацију и за осветљавање при извођењу фортификацијских радова.

Домет рефлектора зависи од калибра и много се мења са провидношћу атмосфере. Прашина и пара у ваздуху знатно умањују јасноћу осветљености. На мору дomet рефлектора је 50% већи од домета на копну.

Видност циља зависи од његове осветљености. Осветљеност се мења са калибром рефлектора, са квадратом удаљења од циља и са степеном провидности атмосфере.

Ширина осветљеног фронша равна је од прилике $1/25$ делу удаљења рефлектора од циља за рефлектор од 70 см, а $1/30$ делу за рефлекторе мањег калибра.

Уплив боје на осветљеност циља. — Отворене и жуте боје при осветљавању рефлектором изгледају беле а отворено зелене жућкасте.

Униформе каки боје тешко се распознају при пројектовању на залеђе приближне боје.

Светлост од ватре и фењера види се мало у снопу рефлекторове светлости. Очи у коња изгледају фосфоресцентне.

Ушицај атмосфере. — Магла и дим знатно умањују домет рефлектора, а могу му чак и паралисати дејство.

Киша причињава само осредње сметње. Исто је тако са снегом кад не пада јако. После кише атмосфера има највећу провидност, јер у њој нема прашине.

Ушицај месеца. — Месец умањава јачину осветљавања својом светлошћу тиме, што обасјавајући хоризонт осветљава донекле и саме циљеве. Али како је максимална осветљеност, коју месец производи равна само $\frac{1}{20}$ делу осветљености од рефлектора, то месец не чини никакву осетну сметњу употреби рефлектора.

Улив гађања на рефлекторе. — Артиљерија непријатељева може пронаћи место већих рефлектора (калибра 40 см. па на више) само ако рефлектор буде на истом месту употребљаван више ноћи и ако се исти може осматрати са више осматрачница.

Да би се спречило регулисање непријатељеве ватре на рефлекторе, треба одмах затворити бленду, чим је примећено да непријатељ пуца на рефлектор.

Пешадијска ватра непријатељева не може шкодити рефлектору, чим је исти удаљен на 600 до 700 метара. Примећено је да метци обично падају на 15 до 20 метара десно или лево.

Рефлектора има са великим и малим дометом.

Рефлектори са великим домешом: 60, 75, 90, 120 и 150 см. електрични употребљавају се за даљна осветљавања (за откривање непријатељевих покрета пре него што дође у домањај пешадијске ватре).

Од ових рефлектора калибри 90, 120 и 150 см. су на аутомобилу, а они од 60 и 75 см. су на коњским колима. У понеким случајима и рефлектор калибра 90 см. може бити на колима.

Рефлектор са малим домешом — оксиацетиленски и електрични калибра 40 и 35 см. Ови се рефлектори употребљавају у одбрани за осветљавање на ближа одстојања. Могу осветлити циљеве само у простору до 200 метара од прилике и придају се појединим тактичким јединицама.

Рефлектори од 40 см. су на коњским колима; а они од 35 см. могу се носити и на рукама (за пренос оксиацетиленског рефлектора калибра 35 см. треба 4 човека).

Рефлектори великог домеша на коњским колима калибра 60 и 75 см. имају запрегу од 4 или од 2 коња. Кад је запрега

од 4 коња рефлектор се састоји из предњака модела топовског и задњака. Кад је запрега од 2 коња рефлектор се састоји од једних двоколица.

Код првог на предњаку се вози послуга рефлектора а у њему се налазе резервни делови и прибор, а задњак носи динамо-машину и боген-лампу.

Рефлектори великог домеша калибра су 150, 120 и 90 см. Сви делови ових рефлектора возе се аутомобилом нарочитога типа. Динамо-машина налази се на самом аутомобилу, а у покрет се ставља аутомобилским мотором кад буде потреба. Боген-лампа и огледало налазе се на нарочитим двоколицама, које се за аутомобил прикаче ради преноса. Лампа се за динамо-машину везује спроводником дужине 300-400 метара.

Рефлектори малог домеша на коњским колима — калибра 40 см. Рефлектор и електрожена група смештени су на једним двоколицама која вуку 2 коња. Код ових рефлектора сав је материјал натоварен на двоколицама, а послуга и резервни делови носе се на другим колима.

За употребу рефлектор се поставља на трonoжно постоље и са електроженом групом спаја спроводником. Спроводник може имати дужину 50 до 100 метара.

Рефлектор од 35 см. — Код овога рефлектора светлосни извор образује омотач од нарочите земље, који се загрева до усијања ацетиленским пламеном; има их и електричних са акумулаторима. Да се запали лампа ацетиленског рефлектора калибра 35 см. потребно је 30 до 60 секунда. За електрични рефлектор потребно је само 2 до 3 секунда.

Материјал ових рефлектора смештен је у два сандука, тежине, кад су пуни, један 90 а други 50 кгр.

Лампа и огледало постављени су на једном покретном стубу, који се може увлачити у своје постоље и извлачити из њега.

Начин употребе рефлектора великог домеша.

На једној рефлекторској станици обично се употребљавају два рефлектора (од којих је један у резерви).

Аршиљеријско гађање. — Чим је циљ откривен, командир батерије припрема гађање на њега. При овоме светлосни сноп рефлекторских зракова треба да остане што је могуће краће време изложен угледу непријатеља.

За време гађања светлост из рефлектора пушта се само кад треба вршити осматрање и када треба пратити циљ.

Мишраљеско гађање. — Иста употреба као и за артиљеријско гађање.

Пешачко гађање. — Циљ остаје дотле осветљен, докле

то командант пешадијске јединице, којој је рефлектор придат, буде нашао за потребно.

Осматрање. — Сноп светлосних зракова пушта се по ширини и по дубини. Осматрач брзо прегледа терен. Осветљавање траје само онолико колико је потребно за осматрање, али не дуже од 20 секунда, јер дуже осветљавање привлачи на рефлектор непријатељску пешадијску и артиљеријску ватру и олакшава њено регулисање. Осветљавање мора бити брзо и нагло, да би изненадило непријатеља и да му се не да времена да се прикрије.

Начин употребе рефлектора малог домеша.

Ови се рефлектори употребљавају у одбрани и налазе се у непосредној близини саме трупе. Могу се искористити на сваком терену.

Рефлектори калибра 35 см. стављају се на расположење мањим јединицама. Осматрачи код њих су само стрелци, који се налазе око њих. Употребом њиховом олакшава се непосредна одбрана дотичног положаја.

Служе:

За осматрање једне тачке или просторије;

За осветљавање какве одређене тачке у случају непријатељског напада и

За осветљавање при дејству митраљеза.

1. За *осматрање* какве тачке или просторије употребљавају се само у групи по 2—3 апарата заједно. Ако се употребе појединачно, лако се могу реперисати и гађати. Ако се употребе наизменично један за другим, онда их непријатељ тешко може погађати.

За овај случај рад је следећи:

Све апарате окренути на тачку или просторију за осматрање и све припремити за почетак рада. За време осветљавања апарате откривати наизменично по 10 секунда један за другим.

При осветљавању какве одређене површине поступа се на исти начин. Сваки апарат треба да осветљава испред себе сектор од прилике од 45° с тим, да између ових површина нема одређених граница, већ да једна залази у другу.

2. *Осветљавање какве одређене тачке у случају непријатељског напада* може се вршити само једним рефлектором. Његов светлосни конус упућује се фронтално на предмет, који се има осветлити. Бранилац помоћу рефлектора осветљава нападача и тиме себи омогућава да га открије, изненади, засени сјајем светлоснога млаза и заустави у покрету својом ватром. У овоме случају пешадија може успешно гађати на 300 метара даљине.

За оваква осветљавања рефлекторе од 35 см. треба употребљавати само за осветљавање предмета удаљених више од 100 метара. За предмете удаљене мање од 100 метара (нпр. за осветљавање препреке од жице) употребити нарочите фењере.

3. *Рефлектори придати митраљеским одељењима* — дају могућност митраљезима да отворе ватру увек када је предмет осветљен, те ће чешће вршити и бочно осветљавање.

Рефлектор придат каквом митраљеском одељењу улази донекле у састав овог одељења, стоји под командом командира митраљеског одељења и има само једну дужност, да осветљавањем омогући успешно гађање.

Заједничка употреба рефлектора великог и малог домета.

Рефлектори малог домета служе за осветљавање оних просторија, које остану неосветљене од рефлектора великог домета.

Њихова заједничка употреба може бити остварена још и овако:

Рефлектор са великим дометом испитује брзо терен и тражи предмете за осветљавање; рефлектор малог домета осветљава те предмете и тиме омогућава правилно гађање на њих.

Употреба рефлектора прошиву објекта у ваздуху.

Рефлектори на колима, почев од калибра 60 см., и рефлектори на аутомобилима могу се употребити за истраживање циљева у ваздуху (аероплана и балона) и за регулисање артиљеријске ватре на њих.

На вертикалан домет рефлектора утиче и стање атмосфере.

Даљина крајне видљивости је највеће удаљење на коме се још може вршити осматрање код атмосфере чисте и без магле. За рефлектор калибра 90 см. даљина крајне видљивости је 5000 метара; а за рефлектор калибра 60 см. 3500 метара.

Кад је ваздушна лађа или аероплан на већој висини од 1200 метара, моћи ће се осветлити једино под угловима од 30 до 90°, што даје оријентацију и омогућава само гађање артиљеријом.

Кад се ваздушни апарат са висине, на којој се не може да гађа пушчаном и митраљеском ватром, спушта земљи и сиђе на висину мању од 1200 метара, рефлектор ће осветљавањем моћи да олакша правилно гађање.

И ако је главна улога рефлектора да омогући правилно гађање на дотични предмет, ипак треба водити рачуна о дејству засењавања. Светлосни млаз, при наглom паду на аероплан

или на ваздушну лађу, изненађује пилота, паралише његов маневар и чини да изгуби оријентацију.

Из напред наведеног излази, да сферна површина, која може бити осветљена, треба да буде што је могуће већа. Рефлектори противу објеката у ваздуху треба да буду у могућности да ове објекте осветле како под великим, тако и под малим угловима над хоризонтом, тј. и при лету на малој висини.

Видљивост циљева у свешлосном конусу.

За мале углове нагиба видљивост је готово иста, кад су циљеви на нивоу месног хоризонта. Са рашћењем угла нагиба до 90 осматрање постаје све теже.

Да би могао што боље видети циљ, осматрач се мора поставити доста далеко од рефлектора бар на 400 метара у страну.

Специјална употреба рефлектора.

1. *Рефлектори употребљени за паралисање дејства непријатељских рефлектора.* — Да би се онемогућило непријатељу осматрање наших положаја, осветљених његовим рефлектором, може се зато употребити наш рефлектор који би пустио светлост испред наших положаја.

Светлосни сноп, који има за циљ маскирање положаја својих јединица, треба да буде јачине веће или бар једнаке са оним непријатељевог рефлектора.

При овом раду обратити пажњу на то, да се положаји не би осветлили сопственим рефлектором.

Увек је боље, кад је то могуће, да се управи светлосни сноп право на непријатеља, те да би се паралисало дејство његових рефлектора.

2. *Сигнализација.* — Светлост из рефлектора ноћу је видна на врло великој даљини. Ова су растојања од прилике:

15 километара за рефлектор од 35 см.;

50 километара за рефлектор од 60 см.;

100 километара за рефлектор од 90 см.

Рефлектори се могу употребити за сигнализацију и дању. Рефлектором калибра 35 см. може се радити на 6 километара.

За сигнализацију се употребљује Морзе-ова азбука или нарочито уговорени знаци.

3. *Освешљавање радова.* — Рефлектори малога домета, а посебице рефлектори оксиацетиленски, могу бити корисно употребљени за осветљавање фортификацијских радова. Светлосни извор не мора бити сувише јак. Ово осветљавање биће употребљено само на великом удаљењу од непријатеља.

Поступак труппа у нападу када су изложене светлости рефлектора.

Труппа која има да изврши ноћни напад мора предузети следеће мере, да би избегла дејство светлости непријатељевих рефлектора:

1. Угасити сваку светлост;
2. Скинути делове спремне који сјаје;
3. Покрити платном металне делове;
4. Оставити коње у позадини;
5. За време покрета избегавати гребене, па по могућству и откривене просторе;
6. Ићи ивицама шума и живих ограда, као и заклоњеним правцима од угледа непријатељевог, одређеним преко дана;
7. Ако непријатељеви рефлектори осветљавају терен ради испитивања, треба се користити неосветљеним просторијама и неравнинама земљишним;
8. На отвореном терену избегавати праве линије или праве углове код јединица у колони двојних редова, т.ј. избегавати да маршеви поредак буде у правилним постројима, већ ићи у групама неправилног облика;
9. Под светлошћу рефлектора остати непомичан, а главе сагнути доле, те да непријатељ не би видео лица, која изгледају врло видна и са белим мрљама;
10. Сунцобране код капа окренути назад. Бајонет на пушку метнути тек у последњем моменту, јер се он види на свима даљинама. На највећој даљини код рефлекторске светлости виде се следећи циљеви; бајонети, сабље, целулоид на торбама за секције, сочива дурбина ит.д.;
11. Кренути се напред кад се светлост рефлектора буде даље померила; а кад се светлосни сноп почне приближавати и пре него што стигне до труппа, лећи и остати непомичан;
12. Ако је за време покрета напред нападач откривен, продужује кретање ослањајући се на своје ватрено дејство; осветљава сопственим рефлекторима непријатељев положај и гледа да својом артиљеријом дејствује против непријатељевих рефлектора.

Пред почетак јуриша нападач треба, по могућству, да дејствује својим рефлекторима да би засенио непријатеља и паралисао његова одбранбена средства.

Упошреба фењера.

Фењери аутомобилски, ацетиленски и са оксибензином дају се пешачким јединицама, те их ове према потреби и употребљују.

Употребљују се за осветљавање блиских циљева и могу бити на ма ком месту у рову. За употребу ови се апарати намештају на какав штап и из рова издижу ради осветљавања. Војник који њима рукује остаје у рову, а осматрање врши кроз пушкарницу нарочито израђену.

Највећи фењери могу осветљавати циљеве до 80 метара даљине. Они у исто време производе и знатна дејства у погледу на засењивање.

Са овим апаратима шаљу се потребна упутства за њихову употребу.

Остали рад на постављању и употреби рефлектора спада у чисто технички посао рефлекторских чета и прописан је правилима рефлекторске службе, због чега овде га и не износимо.

Прикупио и средно
пуковник Алекса М. Митић.

О ВАЗДУШНОМ РАТУ

Основна начела ваздушног рата

Употреба свих оних ваздухопловних јединица, које морају да задовоље специјалне потребе сувоземне војске и морнарице, — чега ради су ове и најуже везане уз употребу копнене војске и морнарице, — спада у врсту копненог или поморског рата.

Ове јединице имају за задатак и борбу у ваздуху, али у границама своје специјалне службе, а та је тесно везана уз акције, које се развијају на земљи или на мору. Оне не могу да постигну никакав други циљ својим властитим силама, јер су оне само помоћници који имају да помогну војсци или морнарици да постигне свој циљ; — употреба ових помоћних ваздухопловних јединица не може се назвати „ваздушни рат“.

Ваздушног рата не може да буде без самосталних ваздухопловних сила, које ће бити способне да саме постигну свој циљ, те које неће ни у чем да зависе ни од војске ни од морнарице.

Ваздушни рат ће дакле бити једна акција самосталних и независних ваздушних сила.

Први и битни циљ ваздушног рата је задобијање власти у ваздуху.

Задобити надмоћ у ваздуху значи: ставити противника у положај, да не може да доминира у ваздуху, а очувати себи самом ту предност.

Она страна, која успе да задобије и очува власт у ваздуху, има све предности које произилазе одатле, што је себи очувала надмоћност летења над непријатељем. Ове предности су следеће:

1. Обезбеђење целе своје територије и мора од непријатељских ваздушних напада, а подвргнуће целе непријатељске територије и мора властитим ваздушним нападима.

2. Обезбеђење слободног кретања свим ваздухопловним помоћним јединицама, које су у служби војске или морнарице, а осујећење сваког заједничког рада непријатељских ваздушних и копнених сила.

Вредност надмоћи у ваздуху

Ове две укратко изнесене предности су од толике важности, да би могле одлучујући да утичу на исход рата. Неспречени слободни напади на читаву територију и море непријатељско, обезбеђујући у исто време властиту територију и море, имају у толико веће дејство, у колико су снажнији и енергичнији. За сада снага тих напада испољује се једино у квантитету ваздушних сила употребљених у ту сврху.

Војска и морнарица, која је снабдевена помоћним ваздухопловним јединицама, у надмоћнијем је положају према оној војсци и морнарици која тих помоћних јединица нема.

Ко доминира у ваздуху, тај игра у рату са скривеним картама с противником, који је присиљен да открије своје карте; тај ће да има и артиљерију која далеко гађа, насупрот противничкој „кратковидој“ ако не и потпуно слепој артиљерији. Данас када се говори о далекометним, колосалним топовима, разуме се, да авион мора да буде потребна допуна топова. Ако ли је такав авион оборен, онда тај „колос топ“ постаје један сасвим бескористан предмет.

Идеја важности надмоћи у ваздуху мора да се упозна, јер из ње произлази први основни принцип вештине ваздушног рата, а тај је:

Који год био начин, на који ће се ваздушна борба водити, сигурно је да ће узједнакост свих осталих услова бити услов: „надмоћ у ваздуху“ најславнији и одлучујући.

Треба дакле бити у стању да у борби за задобивање надмоћи у ваздуху будемо што је могуће јачи.

Све помоћне ваздухопловне јединице војске и морнарице, кад им је задан специјалан задатак, нису уопште способне да задобију надмоћ у ваздуху. Оне губе сву своју вредност у часу када противник задобије надмоћ у ваздуху. Ради тога је погрешно одузимати независним ваздухопловним силама јединице, за употребу као помоћне јединице војске и морнарице,

јер онда не може да се постигне ни одржи надмоћ у ваздуху. Заправо све ваздушне помоћне јединице, тако одузете самосталним ваздушним силама, не служе за задобивање надмоћи у ваздуху, а уопште и не вреде кад није задобивено господство у ваздуху. Исто тако је штетно задржати у резерви снаге, које су безвредне ако се не победи, јер један такав одбитак смањује могућност победе. То би могло довести до апсурдности, кад би се, не задобивши надмоћ у ваздуху, хтеле приштедити силе, које би се употребиле само ако се задобије надмоћ у ваздуху. Можемо дакле да представимо следећи основни принцип:

Ваздушне силе једне нације треба да су пре свега способне за ваздушни рат. Ваздушне помоћне силе војске и морнарице имају једну споредну вредност, и морају се смањити на једну апсолутну мањину. Ово произлази из онога што је пре казано. Пре свега треба се ставити у најподесније прилике за задобивање надмоћи у ваздуху, а остало долази тек доцније, када је постигнут тај циљ. Из овог првог начела произлазе практичне последице организације, које су у потпуној супротности са данашњим назорима. То ћемо видети из овога што даље следи.

Дефиниција ваздушне армије.

Пошто ваздушне силе, пре свега, морају да буду способне за ваздушни рат, то те силе морају да буду сједињене и организоване у једну независну целину, способну једино за ваздушни рат. Такву једну целину можемо да назовемо: „Ваздушна Армија“.

Ваздушна армија је она целина ваздушних снага, које су одређене да издрже ваздушни рат.

Први и битни циљ ваздушне армије је задобивање надмоћи у ваздуху. Тај циљ постизава ваздушна армија само својим средствима, и зато она мора да је независна од војске и морнарице, које при задобивању надмоћи у ваздуху не могу да имају никаквог утицаја.

Задобивање надмоћи у ваздуху

Рекли смо, да задобити надмоћ у ваздуху значи одузети непријатељу могућност летења, а сачувати себи ту могућност. Која су средства потребна да се то постигне? Та средства су битно два и то:

1. Уништити све непријатељске ваздушне силе у летењу;
2. Разорити непријатељске ваздушне силе на земљи (било на пољима за летење, било у магацинима за снабдевање и резервним магацинима, било где се производе ваздушне силе).

Последње од ова два средства је успешније од првога, али га није могуће извршити засебно. Прво опет, само за себе, није довољно. Ова два средства има да се међусобно допуњују.

Ваздушна армија дакле мора да буде тако организована, да је у стању да уништи непријатељске ваздушне силе у лету и да их разори на земљи.

Синтетички развитак борбе за надмоћ у ваздуху.

Узмимо да страна „А“ поседује једну ваздушну армију, и да је решила да задобије надмоћ у ваздуху над страном „Б“. Страна „Б“ може да има или да нема своју ваздушну армију. Расмотримо посебно оба случаја!

а) Узмимо да страна „Б“ нема никакве ваздушне армије, већ једино ваздушна помоћна средства војске и морнарице. У овом случају задатак ваздушне армије „А“ биће врло једноставан. Она заправо неће да има другог задатка него да се креће у масама, те да систематски разори непријатељске пољане за летење, магацине за снабдевање и резерву и средишта производње аеронаутичког материјала.

Оваку једну акцију стране „А“, страна „Б“ неће моћи да спречи, јер зато нема одговарајућих средстава, нити ће моћи да предузме какву било против акцију, пошто нема ни једне силе организоване за ту сврху.

Ако страна „А“ за време својих деструктивних мисија сретне ваздушне силе „Б“, у могућности је да их уништи. Ради тога ће ваздушна армија „А“ у толико краћем времену, у колико буде јача, успети да уништи на земљи све ваздушне изворе стране „Б“ и тако да постигне надмоћ у ваздуху.

б) Узмимо да страна „Б“ поседује такође своју ваздушну армију. У овоме случају победа ће да зависи од снаге и начина употребе ваздушних армија којима располажу обе стране.

Ваздушна армија мора да се употреби увек офанзивно.

Копнене и морске силе могу да се употребе и дефанзивно и офанзивно, али ваздушне силе не могу се ни у ком случају употребити дефанзивно.

Ово основно начело употребе ваздушних сила је од највеће важности, те је ради тога потребно да са код њега мало задржимо.

Да се одбрани нека зона од ваздушног напада, потребно је да се размести на извесној даљини од те зоне ваздушна сила, способна да спречи нападача у његовој намери, у најмању руку равна сили нападачевој.

Али нападач, већ по својој природи може слободно да бира место напада; брзина авиона је веома велика и атмо-

сфера, пошто је једнолична не пружа никакве линије олакшавања нити спречавања. Ради тога може бранилац да буде нападнут без разлике на целом своме небу, а како је небо за одбрану велико, приморан је да га раздели на зоне и да размести у сваку ту зону по једну дефанзивну ваздушну силу, бар једнаку оној сили која би могла да нападне, и то тако да узмогне благовремено да ступи у акцију; затим да организује службу за осматрање и обавештавање о кретању непријатељских ваздушних сила. Поред свега тога, мора да се нада изненађењу у часу када му која год ствар не буде функционисала како треба.

Бранилац мора за одбрану да употреби количну ваздушних сила далеко већу него што је количина, коју непријатељ може да употреби за напад.

У рату на земљи, одлучује се на одбрану привремено само онај, који се осећа слабим и који настоји да искористи материјалну вредност природних препрека или оних створених на уметан начин. У ваздушном рату нема природних препрека, нити могу да се створе на уметан начин. Све добре стране дефанзиве губе се, док све предности офанзиве избијају.

Што год се у ваздушном рату осећамо слабији, у толико смелије и енергичније морамо да предузмемо офанзиву. То је један разлог ранијег предлога. За изједначење премаћности непријатељске ваздушне армије нема другог средства, него да се употреби властита ваздушна армија, и ако слабија, до највеће могућности и то са највећом енергијом и највећом смелошћу. Важност овога видећемо из следећег.

Карактеристика акције ваздушне офанзиве

На мору, још пре подморница, флота која је била свесна своје надмоћности предузимала је као циљ: заузимање господарења над морем. Тражила је, тога ради, непријатељску флоту да је присили на борбу и да је потопи. Флота, која се осећала слабијом, тражила је да избегне велику битку, покушавајући изненадне ударе на одвојене делове непријатељске флоте, да би се тако одржала у снази. Ова игра слабије флоте била је могућа само из утврђених поморских база, где је могла да се заклони од непријатељских напада, чекајући погодну прилику за извршење својих препада.

У ваздушном рату на све ово не може да се рачуна. Ваздушне армије не могу да имају ваздушне базе, осигуране од непријатељских напада. Нешто у овом погледу моћи ће да се покуша у будућности, али разуме се до потпуног решења овог проблема немогуће је да се дође, док се живот развија на површини а не у утроби земље.

Кад на мору, независно од подморница, не би могле постојати утврђене поморске базе, или кад би арсенали, луке за снабдевање и т. д. били отворени и потпуно изложени непријатељским нападима, јача флота, у часу кад би избила непријатељства, упутила би се главнином директно најглавнијој бази и у том случају или би противничка флота покушала да се брани и онда би имали велику поморску битку, или противничка флота не би покушала да се брани (својевољно или не) и онда би поморска база била уништена. Извршујући једну сличну акцију, јача би флота могла да уништи све непријатељске базе једну за другом, доводећи тако слабију флоту противника у страشان положај, ако јој и не успе да је заустави и уништи у једној великој битци.

Слична је карактеристика ваздушног рата. Једна ваздушна армија, и ако је свесна да је јача од непријатељске, не сме да тражи да се сусретне у ваздуху са ваздушном непријатељском армијом. Ово тражење било би веома тешко, јер кад би непријатељска армија решила да избегне сусрет, изгубило би се времена и истрошиле би се силе узалудно.

Ваздушна армија мора одмах, чим избију непријатељства, да се упути директно најважнијој бази непријатељској (поља, магацини, средишта производње). Ако на свом путу сретне непријатељску армију, тим боље, не сретне ли је, мораће да се ограничи на уништење самих ових база. Ова се акција, систематски проширује, прелазећи од најважнијих на мање важне, до потпуног уништења свих ваздушних база непријатељских.

Ако сретне непријатељску ваздушну флоту, за време овога рада, потући ће је, не сретне ли је, потући ће је исто тако, јер непријатељска ваздушна флота неће имати више ни једну базу, те тако неће моћи даље да живи, ни да ради.

Ваздушна армија, која је мање јака, неће смети да предузме дефанзиву, јер би је то, како смо видели, довело у још гори положај. Мораће дакле и она офанзивно да наступи. Ова офанзивна акција не сме да се разуме тако, да ће она да тражи непријатељску ваздушну флоту, да је победи у ваздушној борби, јер је ова јача те би била изложена сама поразу, већ ће да уништава ваздушне базе непријатељске, гледајући да избегне сусрет са непријатељем у ваздуху. Ради тога, ни једној странци у ваздушном рату није корисно тражење непријатељске флоте у ваздуху. Јачој ваздушној флоти вреди ако сусретне противника у ваздуху, а слабијој не. — Због тога ће јача непријатељска ваздушна флота имати потпуну слободу дејствовања на ваздушне непријатељске базе. Слабија ваздушна флота мораће да се ограничи на разоравање

непријатељских база, гледајући при том да избегне сваки сусрет с противником у ваздуху. У овоме се и састоји сва разлика ових двеју акција.

Ваздушни рат ће се напоследку свести на једну серију офанзивних акција противничких ваздушних армија против реципрочних ваздушних база, за време чијег се трајања могу десити или не десити ваздушни сукоби измеђи двеју противничких армија.

Уништење противничких ваздушних база одлучује о задобијању надмоћи у ваздуху

Ко би се решио да задобије надмоћ у ваздуху уништавајући непријатеља у лету, тај би се преварио. Друге непријатељске силе опет би могле да лете. У место тога, уништавајући ваздушне базе, постизава се потпун и дефинитиван циљ, јер да се узмогне летети треба поћи са земље и повратити се; на земљи се скупљају сва средства за живот и дејствовање. Једна ваздушна армија, ако и не сретне никада непријатеља у ваздуху, може да успе да га уништи потпуно, дејствујући само против његових база. Једновремено, како се постепено уништавају непријатељске базе, смањује се и успешност непријатељских напада, те се тако смањује и могућност разоравања, коју би на нашим базама могао да створи непријатељ. Ово је једина, успешна, индиректна дефанзивна акција, коју једна ваздушна армија може да изврши с обзиром на своју територију. Ко успе први да уништи непријатељску ваздушну организацију на земљи, добија надмоћ у ваздуху. Ради тога, ово је непосредан циљ, који мора да предводи акцију једне ваздушне армије, каква год била њена моћ. Ако се осећа јачом од непријатељске, настојаће да постигне тај циљ, мало се бринући, дали ће срести непријатеља у ваздуху или не; ако се осећа слабијом, настојаће да избегне сусрет с непријатељем у ваздуху.

Повољни услови за задобијање надмоћи у ваздуху јесу:

1. Ваздушна армија, са комплетном снагом и одговарајућом формацијом за извршивање потребних офанзивних акција.
2. Благовремена и смишљена организација властитих ваздушних база, тако, да њихов размештај и распоред по територији државе отежа што више успешну акцију непријатељских ваздушних напада.
3. Тачно познавање организација евентуалних ваздушних база непријатељских, у циљу тачног просуђивања одакле и како је најподесније на њих напасти.

Ова се три услова допуњавају и у њиховој целости сачињавају праву ваздушну снагу једне нације.

Једна моћна ваздушна армија може да не служи ничему, ако је организација на земљи рђава или ако не може да се употреби против непријатеља, пошто је с друге стране непозната његова ваздухопловна организација.

Да идемо до крајности: узмимо да једна веома снажна ваздушна флота има само један бензински депо. Само једна бомба избачена из једног јединог непријатељског авиона може да запали тај депо и целу ваздушну армију да остави на земљи у потпуној пасивности и недејству.

Тако смо систематски показали основна начела ваздушног рата, начела из којих ћемо апликативно изводити закључке теорне и практичне.

Превео с талијанског
Капетан пилот — авијатичар,
Мато Ф. Шварц.

Напомена. — Из предњег се види како мисле наши суседи преко мора о ваздушном рату. Њихово ваздухопловство је конструктивно-технички и тактички јако. Наше је у развиту, ради тога и слабо. Много труда и енергије и много жртава ће требати, док наше ваздухопловство доведемо до оне јакости која му је потребна, да узмогне успешно одбранити од непријатељских напада на земљи и на мору бореће се силе и припомоћи им до коначног циља. Подлегну ли ваздухопловне силе једне нације у борби, то је и трупама на земљи отежана борба, јер се онда без помоћи морају бити и против непријатељских напада из ваздуха, што може довести и до потпуног пораза, ако су ти напади интензивни и изведени у масама. Тешко да ћемо икада бити у квантитативној равнотежи са непријатељским ваздухопловством, али зато морамо тежити да се квалитативно уздигнемо над његовим нивоом.

Да све ово постигнемо, потребно је да овом новом роду оружја посвете више пажње и предусретљивости сви виши комундујући елементи, као и сви остали родови оружја, да не би у озбиљном часу, јер смо квалитативно и квантитативно инфериорни противнику — дошли у катастрофалан положај победених, те да не би све жртве летећег особља, као и утрошена енергија и труд, били узалудни.

М. Ш.

ФУНКЦИЈА ДИВИЗ. ИНЖИЊЕРИЈЕ У РАТУ

Неће овде бити речи о функцији наше инжињерије, ма да налазим да би се о томе могло много писати. Потреба постоји, да се и нашој инжињерији, извесним прописом, одреди тачније рад, те да се не дешава оно што се дешавало у прошлим ратовима: да је, у највише случајева, инжињерски официр и са највишег положаја слат за извршење, или надзор, најситнијих послова; да су инжињерске трупе употребљаване и за послове који спадају у делокруг пешадије или других трупа; да се свако меша у послове инжињерске, верујући да је његово гледиште најправилније, и т. п. Било је случаја, да се приликом једног стручног инжињерског посла умешао чак и лекар, питајући, зашто се то не уради тако и тако? Кад му је одговорено, да гледа своја посла а не меша се у она која не може разумети, — признао је грешку и сам. Али, да ли је увек у могућности инжињерски официр да тако одговори, нарочито кад је младић? Један виши командант љутио се, што се не обурва један усек на путу за који је он држао да је сувише стрмо израђен и ставио своју примедбу. Наравно, одговорено му је на примедбу, да је земљиште довољно тврдо и да се неће обурвати, па кад се нагиб ни после дужег времена, под утицајем и киша и сунца, није обурвао, љутило га је што није погодио. Но нашто набрајање таквих примера који су врло чести.

Баш зато што се послови технички у обичном животу срећу на сваком кораку и што изгледају врло прости, свако мисли да све ове послове разуме, па се и меша у њих. Нико и не помишља, да је за сваки посао, а у толико пре за технички, потребна поред теорије и пракса. Колико се пута наређује да се извесан посао инжињерски сврши на извесно одређено време без обзира на број радне снаге, возова, алата и т. д., и без припита надлежног органа инжињерског за ово, не помишљајући, бар, да је за сваки инжињерски посао потребан прорачун, а што прорачун каже — то је неоториво тачно.

Све ово диктује, да се и за употребу инжињерских трупа код нас пропишу правила, којих ће се морати сви придржавати, а тиме уштедети многу непријатност инжињерским официрима а и себи.

У Америци, сигурно као и код нас ако не и јачој мери, због начина на који добијају офицере, злоупотребљавана је или бар није се умела употребљавати инжињерија, те их је

то принудило да издаду упут, како „Revue de Génie“ каже: „Правила употребе у борби“ њихове дивизијске инжињерије, коју сачињава један инжињерски пук.

Да би се читаоци „Ратника“ упознали са садржином ових правила, а за која директор инжињерије америчке војске вели: да ће бити срећан да добије критику на њих од заинтересованих официра — ја ћу их изнети овде у преводу:

А. — Пук има штаб и два батаљона и једну чету ван састава пука. Батаљони имају по три чете, од по 106 људи. Целокупно стање пука износи 806 људи, што одговара 4,35% људства у дивизији. Наоружани су аутоматском пушком. Чети ван састава пука придат је један вод на коњима.

Б. — Поред чисто војничких инструкција, које треба да зна (вуди тач. И. и Ј.), пук мора бити успособљен да може извршивати све војничке радове, које му буде додељивала дивизија, а нарочито још и следеће:

1. *Топографија.* — Пук припрема и израђује карте потребне дивизији, а које не би могла добити са друге стране;

2. Израђује планове ситуационе (положаја) и диаграме нарочите, захтеване од стране дивизијског ђенералштаба;

3. Снабдева дивизију свима потребним картама.

4. *Комуникације.* — Он прикупља комуникацијска средства и одржава их за време напредовања (где треба разумети и мостове и брвна).

5. Ради и одржава у исправности, уз припомоћ и других трупа ако је потребно, путеве и средства за прелазе (друмове, железнице, мостове и брвна) потребне дивизији сем оних које одржава корпусна инжињерија, или комуникацијске трупе.

6. Израђује и поставља натписе путоказа и места главних штабова, а снабдева дивизију и са другим потребним јој надписима.

7. *Организација радова.* — Он бира места одбранбених положаја, у позадини предњих положаја, а на захтев виших власти; он извршује или води надзор одбранбених радова.

8. Може бити позван (изузетно) да обележава (трасира) или надзирава одбранбене радове и на предњим положајима.

Све радове у овој зони обично извршују пешадијске трупе које их поседају, пошто и оне уређују положаје које поседају, па подижу и жичану мрежу.

9. Пук извршује и чисто техничке послове код логорских грађевина, најважније, на захтев дивизије, кад ови радови захтевају стручњаке или какву алатку којом не располаже трупа која је овај рад вршила.

10. Учествоје у истраживању места за осматрачнице и места истакнутих за командовање, као и што осигурава њихову израду.

11. *Рушења и препоне.* — Пук руши препоне, као што су минска поља, барикаде и т. д. на које би наишао маршујући испред дивизије; или бар осигурава слободан пролаз.

12. Извршава сва захтевана рушења војна, подразумевајући ту и војна слагалишта, којима прети опасност да буду заузета.

13. Одређује која средства треба употребити за рушење, или за слободан (сигуран) прелаз преко препона, на које се наиђе при нападу или случајно на организованом положају непријатељском; поред тога даје алат, друге потребе и стручњаке.

14. *Снабдевање инжињерским алатом и материјалом* — Пук прикупља, слаже у магацине и дели дивизији инжињерски материјал. Ради олакшања поделе пешадији материјала потребног за ровове, пуковски трен има по једна кола на батаљон пешадијски у дивизији, натоварена шанчаним и другим потребним алатом.

15. *Снабдевање водом и материјалом за израду склоништа.* — Пук извршује, ако је потребно и уз припомоћ других трупа, све конструктивне радове на сектору дивизије (где долазе и инсталације купалишта и дезинфекционих станица), кад ови радови нису дати у рад корпусној инжињерији, или трупамa комуникацијске зоне.

16. Извршује различне радове, као: инсталацију електричног осветљења, инсталације за воду и т. д. у предњој зони, а у позадној ако она није предата у старање инжињерији корпусној или трупамa комуникацијске зоне;

17. Суделује у избору и инсталисању логора за дивизију, ако буде позван;

18. Стара се да има довољно воде за дивизију, кад је у додиру са непријатељем, а у позадинској зони у том случају, кад ово није организовано од стране корпусне инжињерије или трупа комуникацијске зоне. Од овог правила чини се изузетак у покретном рату или кад се дивизија помера, у ком случају треба тражити воду на удаљеним изворима; тада ће често водне станице бити изабране, уређене и надгледане од трупа којима су и потребне.

В. — Помоћни раденици (раденичка одељења) нормално се употребљују за радове на путевима у рововском рату; за израду одбранбених положаја (тач. 7. и 8.) и за конструктивне радове (тач. 15.). Ове раденике може узети командант инж. пука, а по наређењу команданта дивизије, и употребити их саобразно инструкцијама добијеним из армије. Желети треба, ако је могуће, да официри и људство означено за ове радове буду изабрати из једница које за ово изјаве жељу.

Г. — Инжињерске трупе обично ће радити под непосредним наређењима команданта инжињерије. У изузетном

случају могло би бити корисно, да се инжињерске јединице придају за рад пешадијским пуковима, али под условом да радом њиховим управља командант инжињер. пука. Поступак, да се сви сапери (пионири) запосле код разних бригада, не остављајући никакву резерву на расположењу команданта инжињерије, ваља нарочито одбацити.

Подела инжињерских радова ретко може да се предвиди у покретном рату, и кад се укаже потреба за какав рад, командант дивизије треба да има пионире способне да се брзо обрету (нађу) у ситуацији.

Инжињерски официри су једини надлежни да одлучују о начину и поступцима у детаљу, које треба при извршавању употребити у раду, и да оцене које је особље (људство) потребно.

Д. — Командант пука дивизијске инжињерије, у исто је време командант целе дивизијске инжињерије. Он мора да испуњава обе ове дужности и да се налази у близини дивизијског штаба увек, кад год је то могуће.

Е. — Ма каква била вештина са којом је смишљен и извршиван, рад инжињерије имаће вредности само онда ако је управљен да постигне војнички циљ, за који је и наређен. Због овога он треба увек да буде смишљен, вођен, извршиван са најпотпунијим познавањем војничке ситуације, тежњом ка техничком циљу команданта и његовим погледима за извршење.

Да би био у могућности да све ово сазнаје, командант дивизијске инжињерије треба да има слободан приступ увек код начелника дивизијског штаба.

Ђ. — Командант дивиз. инжињерије треба да буде питан (консултован) за:

1. Инструкцију разних дивизијских делова, која се тиче инжињерије;

2. Одбранбене положаје, које је изабрао командант дивизије или његов ђенералштаб;

3. Припрему дивизијских наређења која се односе на инжињерију; за начин ослобођавања од препрека при нападу, за организацију освојеног земљишта или за припрему дефанзивних радова;

4. Организацију и контролу циркулације (саобраћаја) по путевима у зони дивизијској, где треба разумети и састављање плана контроле;

5. Општи конструктивни рад потребан дивизији.

Е. — Командант дивизијске инжињерије по одобрењу команданта дивизије прописује инструкције за саобраћај мостовима и брвнима.

Ж. — Командант дивиз. инжињерије одржава тесну везу

са командантом корпусне инжињерије тиме што радови које врши његов пук морају бити у сагласности са плановима усталиеним у корпусној инжињерији. Он директно општи са командантом корпусне инжињерије по свима техничким питањима, која би овај требао да зна, но мора да доставља копију тих рапората и команданту дивизије, ако су они писани, и да га информише о природи свих важнијих питања.

З. — У позадној зони, команданту дивизијске инжињерије може бити стављено у дужност, да одржава везу са комуникацијским инжињерским трупима ради олакшања снабдевања водом и материјалом за склоништа за дивизију, и да би осигурао што бољу употребу локалних извора.

И. — Пионери дивизијске инжињерије могу бити употребљени да се боре као пешадија. Ово увлачење у борбу биће довољно да би им дозволило да испуне своју дужност, саобразно овој функцији, кад буде време.

На сваки начин инжињерске трупе не треба да буду употребљене као пешадија, до једино кад је неминовна потреба. Ако се пионери употребе као пешаци и жртвују тиме без јаких разлога, дивизија ризикује да најзад остане без особља извежбаног у техничким радовима, који су животно питање за управу.

Расипање овог малобројног техничког људства, којим располаже дивизија, употребом пионира као пешака без нужде, треба нарочито избегавати. Употребљавање пионира као пешака у нападу ретко је оправдано.

Ј. — При изради операцијских заповести, рђава је метода кад се инжињерске трупе одређују у резерву у месту, те их тиме учинимо некретним, како се то чини са пешадијом.

Инжињерски пук сам по себи је у неку руку резерва дивизијска. Задржавање његово у једном месту спречава да се употреби као инжињерска трупа; таква некретност треба да се избегава све до тренутка кад наступи вероватност, да ће његова употреба као пешадијске трупе постати од преке потребе. У операцијским заповестима, инжињерски пук треба нормално задржати на расположењу команданта дивизијске инжињерије, да би му се дозволило да изврши своју мисију. Ова мисија може бити одређена у нарочитој тачки (у заповести) посвећеној инжињерским операцијама.

D. Z.

АКО ХОЋЕШ ДА КОМАНДУЈЕШ...

ANTOINE REDIER

Капетан хтеде да се наслони лактом на сто. Сто је био попрскан капљицама каве, локвицама шампања, пепелом од цигара, наквашеним мрвицама хлеба. На средини је стајало 5—6 празних флаша са позлаћеним грлићима. Једва су се виделе у диму. Један поручник, с лулом у устима, дремао је у једном углу. Други гости тек што су отишли. Капетан се опружи на своју постељу на свом гвозденом кревету са мадрацем и јастуком; више његове главе било је прозорче, које му је осветљавало хартију кад би читао. Тако је, у јаком нотареву подруму овај командир чете владао са нешто помпе. Од куће је остала над земљом само гомила рушевина. Капетан је у том подземљу имао на расположењу ова неоцењена блага: кревет, вино, пријатеље. Покуша да прелети очима новине, али му глава беше отежала, и таман да заспи а неко плашљиво закуца на врата.

— Напред!

Ништа се не помаче. Мало затим неко куцну опет, али тако слабо да се капетан продера. Врата се одшкринуше и једна глупа глава се појави.

— Шта хоћеш ти овде?

— Изгубио сам своју маску, г. капетане!

— Да, јест, баш сам те то и питао. Где си део своју маску?

— Била је поред мене, г. капетане. И кад сам се јутрос пробудио, неко ми је био узео.

— Па ти си је изгубио?

— Г. капетане, молим да вам кажем....

— Осам дана затвора!

Војник погледа флаше, па остатке цигара, па кревет, истински кревет и овог официра опруженог на њему, са главом ниско опуштеном, раскопчаном блузом, ногама навише.

— Шта сад чекаш?

— Г. капетане, неко ми је узео маску; нисам је изгубио.

— Па ти још одговараш?

— Не, г. капетане.

— Онда, одлази.

— Хвала, г. капетане.

Јадник са глупим изразом лица, поздрави и оде.

После мало, капетан устаде премести своје ноге и седе на ивицу кревета. Наслонив браду на песнице, он је дуго раз-

мишљао, па се за тим окрете младом официру, још увек непокретном на другом крају подрума.

— Оливије, рече он, ја сам дивљак.

— Били сте мало опори према том човеку, рече поручник преко луле у зубима.

На то капетан промени тон.

— Слушај, младићу, имам нешто да ти кажем.

Оливије устрепта. Никад није дотле чуо свог капетана да говори тим тоном. Седе ближе капетану и спреми се да слуша.

— Овај ми је човек казао хвала кад сам га истерао напоље. Да је мене који старешина тако увредио, ја бих му скочио за очи или оћутао. Зашто овај поздравља кад га удариш?

— Псеће душе, г. капетане.

— Зар ти не волиш псе, Оливије? Ја мислим да су ови људи покорни зато што су слуге. Овај сад плаче у неком крају или гаји мржњу према мени. Његов му је инстинкт одмах заповедио да лиже моју гадну руку. Псето, али лојална животиња, коју би требало да милујемо. Народ ми се допада, Оливије, а његови господари су гадни.

— Мислите?

— Уверен сам. Пази.

Имао је четрдесет осам година, али је изгледао да има шездесет. Сећао се с тугом своје лепе младости: Сен-Сирска школа, успеси у свету, жене, коцка. Једнога дана јавља се за Вишу Ратну Школу (Ecole de Guerre). Пропада. Тада, обесхрабрен, коцка се огорчено и пије. Напушта своју дивну професију, тражи своју очевину, лута. Рат га затиче као агента једне фабрике ликера и капетана у територијалној војсци. Тражи у октобру 1914. године да пређе у какав активни пук. Храбар, постаје веома користан упркос својим пороцима. Његови претпостављени познају његову интелигенцију и његову праву душу, али не могу да предложе за унапређење пијаницу. Остаје међу врло младим официрима, разбарушени патријарх, гунђало, поштован. Заморен, ћелав, бакарног лица, обешене уснице, цаклених очију, он ћути за столом или придикује потпоручницима. Кад је насамо са једним, у каквом углу траншеје или за осам метара испод земље, он постаје наједанпут говорљив. Узалудан труд. Говори врло важне ствари. Његов сабеседник се диви, не разуме све и одлази да прича друговима, који се чуде: „Старац ми је говорио чудновате ствари“.

Оливије, новодошавши, није га никад слушао кад тако говори. Гледа у њега данас с великом радозналошћу.

— Ја, старешина? узвикнуо је добричина. Замишља се обично леп младић, господар над собом, с уздигнутом главом, чврсте грађе, сигурне руке, светац. Не, али погледај мене,

твог претпостављеног! Човечанство је бесмислено, младићу. Овај ме тип љути, његов ништаван изглед. Ја сам пио, шамарао.

Додао је, дижући рамена:

— У осталом станимо ту; много сам говорио. Траћимо своје дане, драги мој. После нас макар и потоп!

Оливије одговори благо:

— Г. капетане, ја имам деце.

— Зашто би ти хтео да се то мене тиче?

— Два дечка. Не бих желео потоп.

Капетан подиже главу, рашири ноздрве и рече:

— Да ли би ти хтео да разумеш?

И, као да би гласно сањао, са патосом изговори следеће речи:

— Ти би хтео да се живот продужава због твојих синова? Дајем ти за право. Неожењен има два излаза: празан живот или женидбу. Предаје се душа Богу или ђаволу. Ти мора да волиш живот. Али, да ли ти знаш? Одавно учени људи не схватају често најелементарније истине. Прво, шта си ти продавао у грађанству?

— Мало мудрости и то не много скупо. Предавао сам философију у Гереовом лицеју.

— До ђавола! нећемо се споразумети.

— Зашто?

— Ја волим свеже главе. Испричаћу ти једну причу да би ме разумео. Сећаш се предлога Виљема II. за мир. То је било, мислим, на крају 1916. године. Једног лепог јутра дознаје се да непријатељ жели да отпочне преговоре бежичном телеграфијом. Ти ратни громови пружају руку. Слегнем раменима и седнем за сто. Кантовали смо у Вилер-Бретоне на великом одмору. Пијанке честе и с великом лармом: двадесет официра, артиљераца, сапера, лекара, цео батаљон. Можеш ли и да замислиш какве је све глупости ова елита за један сахат могла да иструћа. Сви су налазили да је Кајзер мудар човек. Сви су стрепили при помисли какав ће утисак учинити његов предлог на народне мозгове. При крају ручка предвиђали су штрајкове, пад министарства, мир кроз три месеца и, драги мој, васпостављање од стране Аустријанаца световне папске власти.

Ни уста нисам био отворио и изашао сам да се надишем ваздуха. Сретох старога Париса, мог посилног, Пружих му новине. „Дакле, имаћемо мир“? рекох му ја. „Зар ви верујете, г. капетане“? Он ме гледа смешећи се. Ја настављам. „Ето видиш да Швабе вичу *kamerate*“. Он кресну оком и промрмља: „Пуцаћемо ми и после овог“. Затим, после мале почивке, додаде: „Ипак их ја нисам ценио тако ниско“!

Капетан примети да ова прича производи утисак на индиферентног Оливија. Он поче поново:

— То су прави философи. Зато што они не знају ништа излишно, они разумеју само суштину. Ти познајеш много ствари, па зато те и питам да ли вреди да ти говорим. Је ли истина да ти хоћеш да живиш ради твојих синова?

— Истина је, г. капетане.

— Онда, затвори врата; бојим се да нас неко не чује. Оливије се увери да су врата била затворена, па се врати и седе на своје место.

— Е, младићу, има само један пут спасења: ауторитет власти. Јер људи нису једнаки него су од две врсте. Две дивне врсте људи, разумеш ли: мали и велики. Пратиш ли ме?

— Покушавам, г. капетане. Био бих вам благодаран, кад би ме уврстили у велике.

— Не.

— Дакле, међу мале?

— Да ли си луд? Ви сте отпаци: средњи. Ти не спадаш међу људе, ни ја. Ми смо изишли из гомиле, а нисмо међу великима. Слушати, заповедати! Сумњаш ваљда у вредност оваких речи? Још једанпут те питам, хоћеш ли да живиш?

— Хоћу, г. капетане.

— Онда, бирај. Завидна је судбина, као што видиш, малих. Затим извуче из џепа лист хартије великог формата, испуњен крупним рукописом и поче поново:

— Добио сам синоћ једно писмо, хоћу из њега да ти прочитам једно место. И ако твој капетан личи на медведа, има и своју фамилију. Имам рођаке који ми пишу. Слушај шта ми пише свастика. Имај на уму да је лепа, богата, љупка и живи у Нормандији, у околини Кајене, међу сељацима које она заштићава и не познаје. Ево шта она мисли о тим малим људима: „Моји суседи се и даље богате и једнако се жале. Примају и распростиру најфантастичније гласове. Јуче су дошли неки коначари да питају председника општине колико општина може да прими људи и коња на стан. Све се село уплашило. Жене мисле да ће Швабе бити овде кроз петнаест дана и да се за њих спремају станови. Ови сељаци су много глупи.“

— Идијоти, доиста, процеди кроз зубе Оливије.

Капетан скочи.

— Идијот сте ви, пријатељу. Никад не размишљаш. Шта имаш да замериш овим несрећницима? Да се боје? Да ништа не разуму од овог рата, који ремети њихове навике? Али се војници твог вода добро бију, мислим, кад их водиш у ватру. Чак су постали, како се говори, чувени ратници. Они умеју, кад затреба, да промене стару рутину. Какву разлику правиш

ти између њих и оних што су остали у селима? Они су исти, драги мој: мали. Дакле, поштуј их.

Он изгледаше раздражен и гледаше презриво Оливија.
— На што сва твоја филозофија, ако не знаш од каквог је теста начињено човечанство? Јеси ли кад год посматрао тај народ што гамиже по земљи? Сунце радије греје ове сироте главе него оне добро покривене и његови зраци нарочито обасјавају бојажљиве очи. Мали људи, мој деране, су она безбројна гомила људи и жена; то је оваплоћена раса.

Од тог момента, Оливијеу изгледаше да његов стари капетан бунца. Говорио је, застајао, поново почињао, као да је слушао, па опет понављао нешто пригушеним гласом. Млади човек уздржаваше се од тада да га прекида и потруди се да упамти сваку његову формулу, да би један сахат доцније дословно преписао у свој бележник. Ми смо их позајмили из Оливијевог бележника и смемо рећи, да ће се у редовима који следују наћи не само мисли капетанове, него и саме речи којима се он служио да их изрази.

Стари официр овако продужи свој говор:

— Мали слушају под бичем: због тога их ја волим. Кад их не би човек гурао, они се не би макли. Господар заповеда, они гунђају. Ако он заповеда и удара, они скоче и раде. Кад посао сврше, они жудно зграбе своју зараду, потроше је и поново полежу. Господар опали поново и тежак посао опет отпочне. Посао! Много умора за мало радости, коју наједанпут прогутају. Ленштине и расипачи, то су вам мали. Кад би се они изменили, на земљи би се тешко живело, драги мој!

Оваки какви су, гле како су леви, они се труде да избегну напоре, али зар си кад год видео да поток тече узбрдо. Потоци су свежи, бујни и небо се радо у њима огледа. Као и људи, они траже лаке путове, теку безбрижно и губе се у мору певајући. Заробе их овде-онде; искористе њихову снагу, али их само привремено побеђују. При свакој небризи господара, воде побегну као водопади. Помисли да би господари, кад би били свемоћни, исушили долине. Могу се за тренутак мали укротити, али ће увек побећи, као што вода тече.

Ако се покажу да раде драговољно, загледај добро, наћи ћеш им господара. Сваког дана су гладни и њихов их стомак гура. Хладно им је и њихова плот тражи склониште. Носе у себи тиране, готове да их убију. Они слушају, јер воле живот.

Али они не воле рад. Па ни ти. Ја га мрзим такође. Закон рада је суров, Оливије. Дато је само малом броју људи да познаду високе радости, које он доноси. Треба ући у ову елиту или се помешати без стида у гомилу.

Један стари маринац показиваше ми једног вечера лепоте

свога врта. Сагињаше се при сваком кораку да очупа какву травку, да уклони какав шљунак. Удисао је тако своју земљу и његово намрштено лице уживаше у миловању биљака. Посета се продужи много. Нешто уморан, подигох главу и пред моје очи изиђоше величанствене слике. Врт овог човека доминирао је једну равницу, која се пружала до мора. У овој равници било је много ограда од белог трна и вотњака: замисли јадни огромну корпу пуну набраног цвећа. У слабој светлости сунца на заходу, бркаше се боје и поглед се засићаваше тајном првог плана, пре него би се изгубио у игри зажареног неба и мора.

Стари морнар, видећи ме задивљена, исправи се, преста говорити и стаде посматрати као и ја. Остасмо дуго тако. Најзад пружи руку ка видику и рече, запањен: — Господе, како је то лепо! — Да, чича Курбе. — И лепо се примило. Ја сам га посадио прошле зиме, г. капетане.

Нисам га добро разумео. Испитивао сам израз његова лица. Гледао је смешећи се пред собом. Тад видех на десетак метара одатле у његовој башти једно јабуково дрвце. Знај Оливије, да овај сиромаш, чија башта, велика колико цепна марама, није ограђена зидом и ваздух јој долази са пучине, живи овде као заробљеник. Не води бригу о велелепности мора које га окружује. Он зна само свој посао, своје имање, свој трбух. Он воли своја дрвца, своју жену, своју децу, своју стоку. Осуђуј га, ако хоћеш: ја завидим овим људима.

Његове очи виде далеко кад он то хоће: тако кроз пушкарнице, одакле посматрају непријатеља са толико разумевања и оштрије него ти. Они виде, и ако нису радознали, оно што је главно и немају за остало ни воље ни времена, ни храбрости. Леност, кажем ти! У осталом богзна да ли увиђају своју ништавост.

У место да људи поштују ове слабиће, они их експлоатишу. Скитнице, брбљивци, полумудраци, полулудаци нагоне их да сагну главу. Жалосно је, Оливије, да је народ тако лак плен.

Узалуд хоће да их просвете, да би их спасли. Недостају професори енергије. Требало би прерадити карактере, то ће рећи да човечанство поново прође кроз руке Творца. Ту или тамо појави се какав снажан тип, какво ремек-дело. Уобрази себи једно друштво у којем би било само господара, дивова, савршених индивидуа и свемоћних? Ови би се вуци прождирали између себе. Треба примити то, младићу, да људи остану немирно, јадно и дивно стадо, које ти је познато.

У овој устојалој бари леже величанствене снаге. Допуштено је, добро је, да отече извештан део, за опште добро.

Ко ће да покрене мале? Ко ће понекад да одведе поглед чича Курбе-а изнад његових јабука?

Ови јадни људи рђаво живе, праве хиљаде глупости, не умеју да искористе добра која им природа даје на сваком кораку. Ко ће их научити да се боље хране, да граде здравије куће? Који је тај шеф који ће умети да им каже: на ноге! онда кад се они ваљају у ђубрету.

Треба волети све ове мале, ублажити њихову беду, очарати их као лепе дивље зверке, и према приликама ошинути. Осећаш ли ти, Оливије, да имаш право ударити другог човека? Ја не осећам. Стога ја нисам никакав господар.

Тад капетан обори главу, опусти своје прекрштене руке између колена и промуца:

— Промашио сам свој живот. Мој спас био би кад бих овде умро, леп свршетак, врло леп, који ја не заслужујем. Живећу, дакле, али немоћан и смешан.

Оливије учини један покрет.

— Смешан, сасвим добро речено. Такав ћеш и ти постати, ако се не промениш. Хоћеш ли ћутати, да бих ја могао говорити?

— Ја вас слушам.

— Богата је, мој младићу, сировина људска. Срећни ће бити они који ће умети да је прераде. Имаш ли ти здраве руке? Кад бих ја био млад и саграђен као ти, ја бих владао. Али ја ћу да ти кажем нешто лудо. Да би човек прешао из реда малих у ред великих, да би човек постао господар и водио гомилу, није довољно само бити интелегентнији, лепши, снажнији, треба постати бољи него обични људи.

Јаки духови верују у триумф зла и злих. Они могу на ту тему философирати до бесконачности, неуморно. Зар они не виде, да одају признање врлини, кад је поричу?

Они данас лају на хероизам, али ће тако и зубе иступити.

Тежак рат водимо, у блату, и како су садања наша бојна поља стожери, мисли се да се журимо да одатле изиђемо. Кад се један честит човек осмели да истакне да војници воле свој занат, чопор мислилаца на то дотрчи. Ови мудраци познају људску слабост, и то само њу, и не желе да им се причају много високе приче. Рањеници су скраћивали своје боловање, да би се вратили у борбу, познајем неке од њих. За сваку опасну мисију нађе се добровољаца, ти знаш исто тако као и ја. На брегу Менил, цела је чета понављала четири пута у води, у ватри, по мрачној ноћи, пут да ојача другове који отеше Галошу, и сећаш се да су ме у свануће молили да и пети пут покушају исто, ја сам од узбуђења плакао. Они при- мају смрт, ужасну смрт, која их овде чека. Објављују по-

хвалном наредбом оне који јој с љубављу гледају у очи, пружају јој руке, приносе себе на жртвеник сјајних очију. На лешу Ханрија де Корби нађени су ови стихови које је он написао.

Ево свршетка, ево сна....

Ах! на тврдом тлу опустошену,
Бити облик који почива,
У овом декору бесконачности,
Један леш је тако ситна ствар.

И ја ћу бити тај млади покојник,
Који нема ни покрова, ни гроба
И који пушта да протичу дани.
Слатко спава, који ту почива!

Не личе сви на њега, али нека се нико не подсмева његовој раси! Нека нико не тврди да ови не постоје. Нека нико не пориче то! Оваки људи образују скелет и држе друге. Други су ниски и не би имали право да се њима горде.

Заслужујеш ли ти, да командујеш, као овај што би достојан био тога? Проживећеш ти и сви твоји вршњаци лепе године и ја вам на томе завидим. Да ли ћете ви дати маха снагама које почивају у сваком благородном човеку? Хоћеш ли ти умети да се попнеш на своје право место, да вршиш лепу дужност шефа? Управљати људима и водити их! Одавно се већ не практикује код нас ова племенита вештина. Не умеју се послужити малима. Ја бих те научио како да им служиш; хоћеш ли?

Оливије, узбуђеним гласом, одговори:

— Хоћу, г. капетане.

— Осећаш ли се јак?

— Слаб сам, г. капетане.

— У толико боље. Мање ћеш брбљати. Примићеш наук од твог старог капетана. Забрањујем ти, док сам ја жив, да реч коме прословиш о овоме. Размишљаћеш у тишини и осетићеш да ли је добар, извадићеш суштину. Поставши господар сâм ћеш сејати после, и од твојих синова, ако сматраш да су тога вредни, начинићеш шефове боље од тебе.

Капетан после тих речи устаде, метну руке у џепове, учини по подруму неколико тешких корака, по том стаде испред Оливијеа, изговори му ове речи:

— За заповедање и слушање треба да има двоје као и у љубави. Господари и слуге личе на двоје заљубљених. Јеси ли запазио како нас наши посилни воле? Ја сам отпочео да ратујем у децембру 1914. године, у рововима код Сантера. Гледам још себе првог вечера, дочекана од два поручника у једном тесном склоништу, закрченом, блатњавом и слабо по-

кривеном. Један војник чучећи кувао је вечеру у једном углу и засипао нас димом. Други је брисао сто и блехане судове новинама. Сели смо за вечеру. Био сам уморан. У девет часова опружих се на један нарамак сламе, подвих ноге, лицем окренут зиду, руке подметнух под образ, хтедох да заспим, кад наједанпут осетих да паде на мене нешто мекано и топло. Хтедох да се окренем. Један матерински глас прошапута: „Не мрдајте, г. капетане“. Осетих око мојих груди лак притисак двеју руку, које су подвлачиле десно и лево под сламу једно вунено ћебе и завијаше ме као мало дете. Он донесе још једно ћебе, покри ме њиме до гуше и врло вешто не додирујући ми лице и не спречавајући ми лако дисање. Дохвати ми ноге и намести их угодно на земљу, па их обави и пови као босе ноге какве бебице. Било ми је топло целе ноћи као препелици у свом перју. Ево већ је три године како ме Паскет, после Кордије, па Парис, а сада Било окружују стотинама услуга. Ја волим ове добре људе, али се више дивим овим њиховим једнаким манирима. Све квочке чувају своје пилиће на исти начин. Све мачке лижу своје мачиће и доје их. То је инстинкт, Оливије, разумеш ли?

У позадини у то исто доба, људи слични овима, саботирају посао оних и пљују грађанству у лице. А зар су грађани шефови?

Не против заповедања, већ против незаповедања буну се прост народ. Кад га напусте, он подивља. Знаш ли, Оливије, шта лежи у основи велике револуције? Очајање; очајање руље, изневерене љубазнице.

Кад њој не би требали господари и њихова љубав, она би их отерала, кад је преваре и напусте и заборавила би их. Она их проклиње: важан знак. Проклетство од 150 година. Револуционарна идеологија ме не интересује. Демагошке формуле су празне речи, које датирају од неких завидљиваца из прастарог доба. Али побуњеници гаје у свом срцу мржњу, која ме задивљава као и сви велики инстинкти.

Недавно сам био на осуству у Паризу и тамо код мојих рођака нађем се с једном енглескињом. Говорило се о потреби интелегентне елите. Она узвикну: „Не брините се толико о управљачима, говораше она, већ васпитајте народ да сам собом управља“. Ова кћи Албијона навела ме је на размишљање. Честити људи дакле верују и причају по салонима да војска може да ратује без шефова, фабрика да ради без господара, кућа без домаћина и да је отац у фамилији паразит. Покушао сам да јој одговорим. Она ме је уверавала, да, у колико буду биле потребне вође, народ поставши мудар, умеће да их изабере из своје средине. Е, лепа госпођо, народ

не бира своје господаре. Он се потчињава, јадник, и то је све што он зна да чини. Он гласа на изборима, али избори су само интриге, и сваки изабрани само је интригант. Гомила је сваком на расположењу. Ко ће је имати, онај прави или узурпатор? Не треба нагваждати, већ освојити је.

Једна мала Парижанка, једна љупка глумица, која се дописује по каткад са намрштеном, као што сам ја, видела је јасније него моја Енглескиња, кад ми је пре извесног времена изражавала своју одвратност према демагозима. „Са ужасом сам посматрала, писаше ми она, како се људи раздражују, љуте и деградирају због гомила, које тугују што се не могу дати из љубави“. Јавно мњење од гомила је направило проституисане, заморене, клонуле и капризне. Њихови тренутни господари су суревњивци, без части, без снаге, који их корумпирају све више и живе у сталном страху као љубазник по срцу“.

Треба бити љубазник по срцу, Оливије.

Старе касте су изумрле и потиштени сада, сасвим умесно, уживају многобројна права. Поврх тога данас се виче да је народ суверен. Зар не видиш да се свет враћа у дивљаштво, у колико више раскида ланце? Потребни су чувени чобани да би скупили и водили лепо, разуздано стадо. Будућност припада народу, драги мој, али под вођама сразмерно великим.

У место дивова имамо хрпу недоношчади, људи које саме треба водити. Нико не води, већ следује другом: то је лакше и у моди. Одвратна мода и јадни господари, који ласкају себи да су способни, мисле да су јаки, а немају ничега у себи. Стављам ниже од робова господаре, који у себи немају мушкости.

Ево међутим куда ћеш dospети, ако се не узмеш на ум. Много којечему вас уче у вашим породицама и школама. Ти ми изгледаш лепо васпитан. Био би честит човек кад би живео само у својој кући окружен са нешто ближних својих. Али постоји улица, варош, држава, тишма људи сличних теби, неки већи, неки мањи. Треба се покоравати и слушати оне, заповедати овима, поштовати их све и они тебе да поштују. Не знам шта је све усељено у твоју главу, ни да ли ти је демократија у вољи, али ситан народ је пред твојим вратима, младићу. Јесу ли ти кад год објаснили како овоме треба говорити?

Мајке не уче ни из какве књиге како треба подизати своју децу. Свака открива очарана, у колико ово врши, потребне начине. Нагомилано искуство предака није још скупљено у једну књигу, а свака жена од векова сачињава је за свој рачун. На тај начин потребно је да сваки господар учи

како да поступа са том незгодном децом, као што су људи и жене у његовој служби.

Мајке се често сећају свог властитог детињства и оног што им је њихова околина дала. Господари, без традиција, без узора, не осећају ни у свом срцу више инстинкт који су много година абдикације и одвратности угушили. Кад к теби буду пружали руке, шта ћеш радити?

Да би одговорио жару гомиле, треба у свему као и у врлини бити изнад ње и познавати је. Ти си се одвојио од масе твојом културом, интелигенцијом, карактером, укусом. Ти сигурно знаш шта вредиш, а?

Оливије порумене, а капетан мрдну раменима и повика: — Ја, драги мој, не припадам гомили. Хоћу ли ја, који сам много читао, да се покорим њеном закону незналаштва? Треба ли да се ја, који сам храбар, покорим његовом закону лествовања? Ја, који сам цивилизован, да се покорим њеном закону грубости? Постоји једна каста; она се зове елита; ја њој припадам.

Али ја нећу, да се са мени сличнима затворим у једну кутију од слонове кости. Мени су потребни мали исто онако као што сам ја њима потребан. Између наших двеју снага судар је судбоносан. Љубав или мржњу, треба изабрати. Борићемо се у сваком случају до победе.

Ти не би желео, мислим, ди народ победи!

Мушко треба да победи, Оливије. Ја сам то осетио на паради за раздавање одличја прошле недеље. Стојећи у строју међу одликованима орденом почасне легије, позади ђенерала и њихових штабова, видео сам дефиловање, истим кораком, гломазних Црнаца Новог Света, и окретних Мароканаца и лаких као богова наших Француза. Лепа свечаност, сећаш ли се? Америка, Африка и ми! Па и сама Азија шуњаше се туда, сретали смо у повратку дуж пута гомилице Анамита, сви личе један на другог и скројени као осредње жене. Крупни Црнци који су нам се овом приликом први пут приказали под својом великом заставом и музиком, избацивали су ревносно ноге и испрсивали се. Кад су долазили према ђенералу, они су окретали к њему своје беле очи. Посматрао сам жудно ове округле главе, на врху којих су се клатили наши шлемови. Узбуђени, бледи Црнци, драги мој, изгледали су као да су имали смокве на место усница. Мароканци, горда бића, ватрена ока испод чврста чела. Затегнута врата, они су истицали према ђенералу своје горде браде. За њима су долазили Французи. Ти си био међу њима. Моја честитања, мали мој. Твој вод није марширао, он је клизио. Каква грација у корачању ове наше деце, у кретању витких тела и руку. Лица су им била свежа,

уснице влажне, очи умиљате. Све то, Оливије, само за један поглед шефа. Он је испред нас, на једној узвишици, стајао непомично. Видео је једне за другима: накострешене Црнце, грозничаве Африканце, дивне Французе и доминирао над свима. И требало је то, јер мали који се покоравају имају, као девојке, срце пуно претње: узми ме, али ћу ти скочити за гушу!

На то одавање лажни богови одговарају гордошћу, прави љубављу.

Чувај се гордости. Не мисли да је гомила, кад велики вајар извуче из ње овда онда по коју лепу фигуру, упропапашћено тесто. Тесто је ту споредно. Оно није начињено само да би ти од њега постао, него да траје. Ти си испао из њега, да бдиш над његовом лепотом, његовим богатством и вечношћу и изишло је из наћава само зато, да ти лебдиш над њим.

Елита је изузетак, ништа друго. Закон је безбројно човечанство.

Пази, господару, да не заборавиш гомилу, јер она неће тебе да заборави.

Знаш ли шта је недостајало пре рата? Срдаца. Сувише интелегентни а са мало срца: тако пропадају велики народи. Ако ти не осећаш то као ја, узалуд ми труд и ми ћемо остати на истој тачки.

— Говорите, г. капетане.

— Не. Жедан сам и глава ми гори. Размислићеш. И ако, убеђен али без храбрости, будеш нашао да је задатак изван твоје снаге, ти ћеш бацити и држаље са сикиром, постаћеш један паразит више и моћи ћеш, ако ти се то допада, да пошаљеш, кад одспаваш твоје пијанство, јадне несретнике у апс.

С француског
пуковник С. Р. Д.

НОВОСТИ И БЕЛЕШКЕ

ЕНГЛЕСКА

Бојна кола (тенкови). Организација и материјал.—

I. *Организација*: Јединице бојних кола потчињене су врховном команданту, који их може распоредити по армијама, а ове својим нижим формацијама.

Постоји у сталном смислу:

У врховној команди: један командант бојних кола, један технички саветник и један командант нераспоређених јединица.

У штабу сваке армије: један командант групе бојних кола и његов штаб, један технички саветник који врши надзор над техничком употребом овог оруђа армије.

Једна група бојних кола састављена је од две или три бригаде.

Бригада има овај састав:

Штаб,

Једна чета за везу.

Једна чета за транспорте,

Четири батаљона бојних кола,

Једна профијантска чета.

Батаљон има овај састав:

Штаб,

Три чете (укупно 48 бојних кола.)

Чета је састављена од 4 вода (sections) а вод од 4 бојних кола (у два полувода).

II. *Материјал*:

1. Марка „V композит“ има тежину $30\frac{1}{2}$ тона, дужину 8.23 м., ширину 3.65 м., висину 2.64 м., брзину 8 км. на час (преко поља, средње узев 4.800 км.).— Оружање: 1 топ 5.7 см. 5 Хочкисових митраљеза, послуга 8 људи. — Полупречник круга акције 32 км, прелази јарак широк 2.75, препону високу 1.20, нагиб 1:2. — Захтева 410 литара есенције за пуно дејство.

2. Марка „Медијум С“ има тежину $20\frac{1}{2}$ тона, дужину 7.93 м., ширину 2.72 м., висину 2.95 м., брзину 12 км. на час. (преко поља, средње узев, 6.400 км.) — Оружање: 3 Хочки-

сова митраџеза, послуга 3 човека. Полупречник круга акције 112 км., прелази јарак широк 2.75 м., препреку високу 1.13 м., нагиб 1:2. — Захтева 680 литара есенције за пуно дејство.

Предузети су огледи да се ови типови, сада у употреби замене савршенијима и бржима.

Сви су људи наоружани Веблијевим револверима.

Сем тога, свака тешка кола носе и два оруђа („пушке“) за избацавање „пушчаних граната“ за стварање дима.

(Rev. d' Inf.)

Gradnja slagališta za naftu. — U budžetu za godinu 1922* predviđena je suma od 5,836.000 funti za novogradnju, odnosno opravku slagališta tekućeg (tečnog) goriva.

U samoj engleskoj kraljevini dolaze u obzir za ove investicije sledeće luke: Portsmouth: Glasgow, Grangemouth, Port-Edgard, Portland i Pembroke, a van Eengleske: Malta, Gibraltar, Hong-Kong, Port Said, Jamaika, Singapoore, Rangoon, Rt Dobre Nade, Falklandsko Ostrvlje i Sierra Leone.

СЕВЕРНА АМЕРИКА

Установљавање централа за војну наставу. — Као последица смањивања мирнодопског бројног стања, појавила се потреба, да се створе „централне школе за војну наставу“ у свима корпусним местима, дакле девет.

Свака централна школа имаће:

Једну деповску групу;

Једну наставну групу; један пешад. пук сведеног бројног стања; једну батерију пољске артиљерије; један коњички пук сведеног стања; једну инжињерску чету.

У миру ће ова наставна група спремати наставнике за све редове трупа (редовна војска, национална гарда, организована резерва, наставнички кор за резервне официре).

У рату даваће наставнички персонал за устројство и рад наставних логора попуне.

Ratna mornarica: budžet, vežbe, brodovi. — Ministar mornarice tražio je od kongresa, da odobri izdatak na novu pomorsku bazu, koja bi se imala podići u Alamedi na pacifičkoj obali, a koja bi bila kadra, da štiti i snabdeva celokupnu američku ratnu flotu Atlantika i Pacifika.

Kongres nije hteo da odobri ovaj izdatak, ali ne zbog uverenja, da ovakova baza ne bi bila potrebna, već zbog toga što su se poslanici svih onih pokrajina, u kojima bi se postojeće ustanove ratne mornarice ukinule istodobno sa podignućem nove baze, iz čisto regionalno-ekonomskih razloga udružili u jaku opoziciju i tako

onemogućili, da se prihvati zahtev ministra mornarice. Opozicija zastupala je u suštini mišljenje, da bi se mogao dosadani arsenal u Mare Islandu (22 milje severno od S. Franciska) toliko povećati i modernizovati, da bi udovoljavao svim zahtevima. Pošto je vodstvo ratne mornarice mišljenja, da je gradnja nove baze neizbežno potrebna, da bi se zagarantovala efikasnost flote u Pacifiku, to se očekuje, da će ministar mornarice Denby tražiti od kongresa, da usvoji njegov zahtev, putem vanrednog zakona, a da ne čeka zakon o marinskom budžetu za iduću godinu.

Da bi se u budžetu za ratnu mornaricu postigla što bolja ekonomija uspostavljena je „ekonomska komisija“ koja vijeća svakog dan kod ministra mornarice, a pod njegovim predsedanjem.

Ova je komisija zaključila, da će se uskoro staviti na prodaju sledeći brodovi: oklopnjače „Maine“; 13000 tona, 4 topa od 30 cm D/40, 8 topova od 15 cm D/50, 2 torpedne cevi, stroj za stapala; brzina 18 čvorova, sagrađen 1901; „Missouri“, istog tipa i datuma i „Wisconsin“ 11.500 t., 4 topa od 33 cm D/35, 8 topova od 15 cm D/40, bez torpeda, stroj na stapala, brzina 16 čvorova, sagrađen 1898; dalje krstarice „Cincinnati“ 3200 t., sagrađena 1892 „Raleigh“ istoga tipa i datuma i „Mineapolis“ 7350 tona; sagrađen 1893, i stare topnjače „Castine“ „Marblehead“ „Yorktown“; nadalje svi razorači podmornica (submarine-chasers) nekih 300.

Dne 23. juna i 15. jula tekuće godine, održavane su vežbe flotile razorača u bojnom gadjanju na po dve bivše njemačke podmornice, odnosno razorače.

Podmornice, odnosno razorači, koji su služili kao meta, bili su usidreni, podmornice ploveće nad vodom.

Amerikanski razorači, koji su učestvovali u ovoj vežbi, naoružani su topovima od 10 cm. D/50. Rezultat ove vežbe (gadjanje na podmornice) bio je sledeći:

Na prvu podmornicu gadjao je samo razorač „Dickerson“ ploveći u brzini od 20 čv. Otvorio je vatru na odstojanju od 2.700 m. ispalio je 39 hitaca i prekinuo paljbu, približivši se cilju na 1.800 m. Od ispaljenih hitaca 19 je pogodaka. Podmornica se potopila za 1 sat i 24 minuta, nakon što se otvorila vatra.

Na drugu podmornicu pucao je razorač „Sikard“ pod istim uslovima, ploveći kao treći brod u brazdi. Od 40 hitaca imao je 20 pogodaka. Podmornica se potopila 20 minuta nakon što se otvorila vatra.

Vreme i more bili su kod ove vežbe vrlo povoljni.

Druga vežba održana je 15. jula, a cilj joj je bio da se potope dva bivša njemačka razorača, jedan posve moderan (1914. g. 650 tona) a drugi starijeg tipa (1905 god. 490 tona).

Razorači su imali zadaću, da otvore vatru na odstojanju od

5.000 met. a mogli su ispaliti iz svakog og svoja tri topa od 10 cm. D/50 po 10 hitaca, ploveći brzinom od 15 čvorova.

U slučaju, da ovih 30 hitaca sa razorača ne bi poništilo i potopilo cilj, imale su oklopnjače „Delavare“ i „Florida“ otvoriti vatru iz svojih bočnih baterija sastojećih se iz 7 topova 12 sm D/51.

Na prvi razorač: (moderniji) otvorio je vatru američki razorač „Leary“. Od 30 hitaca, koje je ispalio na odstojanju od 3600—3000 m. imao je samo 2 pogotka.

Na to otvori vatru „Florida“, te ispali iz svih 7 bočnih topova od 12 cm. po 20 hitaca na 7000 m. odstojanja. Cilj je potopljen 29 minuta nakon što je otpočelo gadjanje.

Na drugi, stariji razorač ispalio je pod istim uvjetima američki razorač „Herbert“ 30 hitaca, te je imao 6 pogodaka. Na to ispali još oklopnjača „Delaware“ 140 hitaca iz bočne baterije, no cilj ostaje plivajući još 2 sata i 5 minuta posle ispaljenog zadnjeg hitca.

More je bilo kod ove vežbe uzburkano, vetar jak. Karakteristična je velika razlika pogodaka, koje su postigli američki razorači pa zatim u drugoj vežbi. Dobar rezultat kod prve vežbe (50% pogodaka) moraće se pripisati ne toliko malom odstojanju, sa kojega se gadjalo, koliko povoljnom stanju mora i vremena uopšte.

Kod druge vežbe uplivala su nepovoljne vremenske prilike i, može se reći, baš samo one, vrlo neugodno na rezultat. U koliko su uslovi gadjanja bili teži zbog većeg odstojanja gadjanja, u toliko su bili lakši zbog dosta većeg cilja i manje brzine.

Pohvalno je bilo kod ove vežbe gadjanje razorača „Herbert“ (20% pogodaka kod uzburkanog mora) kao i vatra oklopnjače „Florida“

Glavne karakteristike brodova, koji su učestvovali u vežbi jesu:

„Delaware“ 20.000 t, 10 topova od 30 cm D/45, 14 topova od 12 cm D/51, brzina 21 čv. sagrađen 1909.

„Florida“ istog tipa, „Utah“. koja je pre kratkog vreme na posetila našu zemlju, naime: 23.000 t, 10 topova od 30 cm D/45; 12 topova od 12 cm D/51; brzina 21 čv. sagrađen 1909. godine.

„Dickerson, Sicard, Leary i Herbert“ 1250 t, 3 topa 1918/1919. od 10 cm D/50; 12 torpeda od 53 cm, brzina 35 čv. sagrađeni 1918./1919. godine.

ФРАНЦУСКА

Морнарица и рат (Губитци за време рата у материјалу и људству). — Поднет је предлог народном представништву, да се скупштинском одбору за морнарицу наложи да утврди тачан биланс губитака на мору свих бивших зараћених

држава. Предлагач, г. Луј Марен, том приликом износи документарно али за сад само приближно податке за *Француску*, што вреди и за остале наведене државе.

I. Губитци у људству

У кооперацији са сувоземном војском. Умрлих: официра 65, морнарских официра, станара и морнара 1845; несталих 589; свега 2499.

На лађи или у ратној служби. Умрлих: официра 214, морнар. официра, станара и матроза 4176; несталих 4498; свега 8.888. Укупно: умрлих 6.300, несталих 5.088; свега 11.387.

Сувоземна војска. Умрлих: 1,220.000, несталих 260.000 свега 1,383.000.

Са горњим укупни губитци: умрлих 1,228.300, несталих 265.088, свега 1,394.388. Приближно свега 1,400.000.

То чини 16.16% укупног броја свих мобилисаних и 3.55% према целом броју становништва земље (39,200.000).

Велика Британија (без колонија). Поморска војска: официра 2471, војника 30.927, свега 33.398. Како губитци сувоземне војске износе: погинулих 869.000, то сви губитци чине 902.398, т.ј. 2.4% према броју становништва (42 милиона).

Северна Америка. Губитци сувоземне војске 77,644, морнарице 1.032, што чини укупно само 0.071% целог становништва уније, ако се узме да оно износи 100 милиона.

Италија је изгубила 462.931 човека сувоземне војске и 3.169 морнарице, што чини 1.25% према броју становништва (31 милион).

Немачка је изгубила 2,524.490 људи сувоземне војске и 34.897 морнарице, т.ј. 2.81% на 67 милиона становника целе царевине.

II. Губитци у материјалу

(Ратне морнарице)

Француска. Тонажа бродова, стављених у службу војске (ратних и трговачких) а изгубљених у рату, износи 167.283 тоне, и то: бојни бродови потопљени од непријатеља 167.283 тоне; губитак другим, нератним узроцима, 7,280 тона; трговачки бродови у служби војске, потопљени од непријатеља, 50.883 тоне; бродови пропали другим ратним узроцима 6460 тона.

Велика Британија. Бојни бродови: 254 јединице (лађе) са 651.907 тона; бродови на расположењу адмиралитета: 815 јединица са 1.125.745 тона; свега 1069 лађа са 1,777.652 тоне.

Северна Америка. 12 јединица са 41.013 тона.

Јапан. 8 јединица са приближно 50.000 тона.

Италија. 40 јединица са 156.000 тона.

Грчка. Једна речна топовњача и један торпиљер.

Губитци зараћених страна

Тонажа није позната; број јединица које су пропале:

Немачка: 11 оклопњача, 6 бојних крстарица, 6 панцираних крстарица, 22 лаке крстарице, 3 шалупе, 5 топовњача, 5 речних и језерских топовњача, 3 пратилице, 33 миномета, 102 разорача, 203 сумарена, 53 торпиљера, 57 помоћних лађа.

Аустрија: 3 оклопњаче, 3 лаке крстарице, 6 разорача, 3 торпиљера, 20 сумарена, 2 помоћнице.

Турска: 2 бојне крстарице, 1 лака крстарица, 8 топовњача, 3 разорача, 3 торпиљера, 11 трговачких лађа.

Бугарска: 1 торпиљер.

Овим бројевима треба додати губитке тргов. морнарице.
(France Mil.)

Vesti iz mornarice. — Brišu se iz flotne liste krstarice „Desaix“ (7550 t, 21 čvor, sagradjena 1901), „Turien de la Gravière“ (5690 t, 22 čv. sagradjena 1899.) i transportni brod „Foudre“ (6100 t, 19 čvor. sagradjena 1895). Dalje podmornice „Nivôse“ i „Montgolfier“ (400/500 t, 13/9 čv. sagradjena 1912) i torpiljarke broj 297, 316, 341 i 352 (100 t, 25 čvor., sagradjene 1903—1907).

Za prevoz ulja (nafte): dovršen je ove godine brod „Aube“ koji sačinjava sa brodovima „Durance“ „Nièvre“ i „Rance“ naročitu klasu (2500 t, dužina 94 m, širina 11.60 m, gaz 4.80 m.)

ЧЕХОСЛОВАЧКА

Буџет земаљске одбране за 1922. годину. — Чехословачки парламенат изгласао је крајем прошле године државни прорачун за 1922. годину, који обухвата:

1. Редовни буџет, приходи: 18,884.209.544 чехословачке круне; издатци: 19,671.970.473 чехословачке круне.

2. Инвестициони буџет, издатци: 3,263.244.700 чехосл. кр. (Под инвестиционим буџетом разумевају се издатци већим делом продуктивни, намењени за радове опште користи, а које треба покрити зајмом; према томе, кредити на терет овог буџета у ствари су провизорни).

Из горе наведене целине специјално буџет земаљске одбране износи:

1. Редовни буџет, издатци: 3,118 846.222 чехослов. круне.

2. Инвестициони буџет, издатци према прорачуну од прилике 168 милиона чехословачких круна.

Редовни буџет земаљске одбране за 1922, год. већи је од прошлогодишњег за 781 милион и представља округло близу 16% целог државног буџета.

Што се тиче овога повећања, оно проистиче од изда-

така на партије: артиљерије, оружања и муниције, где се издатци пењу на 630,041.645 чехослов. круна (према 378.464.244 у прошлој години), — и авијатике, где се пењу на 105.320.178 чехосл. круна (према 68.538.000).

Кредити одобрени за артиљерију допустиће да се оствари један део организацијског програма, устаљеног још у 1919. г. као и да се створи неколико нових јединица. — И авијатика, буџетом богатије снабдевена, моћи ће да поправи своје стање које је до ове године било доста оскудно.

Ваља напоменути, да се у овој години први пут одређује знатна сума, 30 милиона за обуку (вежбе резервиста, маневри, ђенералштабна путовања и т.д.).

Сем редовног буџета предвиђен је за земаљску одбрану и инвестициони буџет. Кредити ће се одобравати оним редом и у оној мери, како се зајмови буду добивали, а намењени су нарочито за подизање војних станова, барака и касарни, за којима се осећа велика потреба нарочито у словачком делу државе и у поткарпатској Русији.

Војни буџети су се кретали навише овако:

У год. 1920	2,364.518.430	чехосл. кр.
„ „ 1921	2,658.910.110	„ „
„ „ 1922	3,286.846.222	„ „

Дакле, док су пређашњи буџети допуштали само одржавање и обезбеђивање постојећег стања у војсци, дотле овогодишњи даје средства за знатна усавршавања и напретке.

(Rev. d'Inf.)

Н Е М А Ч К А

Смртност у Немачкој за време светског рата. —

Према једној публикацији министарства иностраних дела (Auswärtige Amt) о резултатима пребројавања становништва извршеног 1919. године, непосредне последице рата осећају се губитком 11 милиона немачких становника обојег пола и то:

Смањивањем државне територије	4	милиона
Од природних губитака (смањивање рађања, повећавање смртности	5	„
Од ратних губитака (погинули, рањени, умрли од рана и т. д.)	2	„
		<hr/>	
Свега	11	милиона

Најзад, становништво земље процењује се, с обзиром на резултате тога пребројавања, на 59,300.000 људи.

(Rev. d'Inf.)

И Т А Л И Ј А

Из артиљеријског правила од 1921. год. — Да би се пешадији ставила на расположење потребна средства, те да

би она могла сломити извесне непредвиђене или рђаво тучене препреке, артиљеријско правило од 1921. предвиђа, као пошпомагање материјалом, да се извесним јединицама пешадије непосредно придају лаке батерије за блиско и, у главном, за непосредно гађање. (Rev. d'Inf.)

Nov brod. — 21. februara ove godine porinut je sa diljeva na Sevglio Olivi (Pola) pomoćni brod „Quarnaro“ u more. Brod je određen za prevoz nafte za italjansku vojnu mornaricu ovim obeležjem:

Duljina: 110 m.	Istisnina; 8400 t.
Sirina: 14 m.	Netto-nosivost: 4800 t.
Gaz: 6.88 m.	Brzina: 14.5 čvorova.

Brod nije kao „Brennero“, takodjer pomoćni brod za naftu italj. flote, opremljen posebnim trupinim napravama protivu torpeda. „Brennero“ naime ima trupinu osobite konstrukcije, koja duž. 60 m. duljine poseduje valjkaste površine i izbočine kao sigurnost protiv napadaja torpeda ili sličnih podmorskih orudja. Radi pomanjkanja te konstrukcije ima Quarnaro razmerno veliku brzinu od preko 14 čvorova.

Kako „Times“ od 10. februara 1922. javlja, poseduje italjanska ratna mornarica 20.257 t. podmornica medju kojima se 2616 t. nalaze još u gradnji.

Gubitci flote za vreme svetskog rata. — Italjanska vojna mornarica izgubila je u toku svetskog rata ove jedinice:

Linijski brodovi: „Benedetto Brin“ (spušten 1901, istisnina 13400 t, brzina 20 milj.) 27. septembra 1915. odletio u zrak pred Brindisima. „Leonardo da Vinci“ (spušt. 1911, istisn. 22.380 t, brz. 22 milje) 2. avgusta 1916. eksplodirao pred Tarent-om. Posle dignut i pregradjen u pomoćni brod za ulje. „Regina Margherita“ pred Valonom naišla na minu, blizanac Benedetto Brin-u.

Oklopni krstaši: „Amalfi“ (spušt. 08., istisn, 10400 t, brz. 23 milje) 7. jula 1915. torpediran pied Mletcima. „Giuseppe Garibaldi“ (spušt. 1899) istisn. 7350, t. brz. 19. milja) 18. jula 1915. torpediran pred Gružem.

Razorači: „Jurbine“, „Intrepido“, „Borea“, „Scorpione“, „Serpente“, „Impetuoso“, „Nembo“, „Benedetto Cairoli“, „Cesare Rossarol“ i „Garibaldino“.

Torpiljerke: „5 P. N.“, „170. S.“, „Perseo“, „36. P. N.“

Podmornice: „Medusa“, „Nereide“, „Jalea“, „Balilla“, „G. Pulino“, „Gugliomotti“, „W. 4.“ i „H. 5.“

Pomoćne krstarice i specialni brodovi: „Citta di Palermo“, „Citta di Messina“, „Citta di Canlon“, „Partenope“, „Prometeo“, „Sterope“, „Verbano“ i „Etruria“.

Nadalje: 15 lovaca za podmornice i 7 brodova za traženje mina.

Vojna brodogradnja u godini 1921. — Rad oko izgradnje flote beše u prošloj godini i sa strane italjanskih škverova.

dosta intenzivan. Prema vestima „The Engineer-a“ od 13. januara ove god. obuhvaćao je taj rad:

3 male krstarice, svaka sa 2200 t. deplasmana,
14 razorača (torpedolovci) od 800 do 900 t. i
7 topnjača.

Ovamo valjda idu još nekoliko manjih pomoćnih brodova. U februaru 1921. predložen i odobren je nov zakon za izgradnju flote, koji predviđa gradnju od

2 krstarice, svaka sa 5000 t.
4 razorača, svaki sa 900 t.
4 podmornice, svaka sa 600 t.
8 malenih minopolagača,
1 tenkbrod za ulje,

više naoružanih motornih čamaca i nekoliko pomoćnih brodova. Svi ovi brodovi u koliko je poznato, nalaze se još u konstrukciji.

Monitori. — U italijanskoj floti susrećemo novu kategoriju brodova, monitora, koji su istom za vreme rata stavljeni u službu, moguće po uzoru engleske mornarice. Američki časopis „Motorship“ od decembra prošle godine, izneo je na javnost, dozvolom italijanskog vojnopomorskog ministarstva, fotografiju takovog jednog monitora, nazvanog „Grappa“. Ovaj potonji je jedan od četiri blizanca koji su naoružani sa jednim topom od 38 cm. kalibar 40, a pogon vrše dva Dieselova motora (dvo-takt) tipa Amaldo-San Giorgi.

Pomorska akademija. — Početkom januara ove godine otvorena je pomorska akademija u Livornu, koja ima da služi za vaspitanje naročito štabnih oficira,

А У С Т Р И Ј А

Мерзер 420 mm. — У броју 4. и 5. „Technische Mitteilungen“ од 1921. године, један командир батерије од 420 мм. Шкода, (привремено само од једног оруђа), износи како је у почетку, у 1917. години, био пласиран на платоу Карста, а затим у 1918. години транспортован на француски фронт и пласиран код Лехокура (8 км. северно од Сен-Кантена), на 2 км. позади првих линија.

Његов рад:

16 и 17. марта копање батерије;

Ноћу 17./18. постављање платформе;

Ноћу 18./19. постављање обртне плоче и лафета;

Ноћу 19./20. монтирање цеви, дизалице за пуњење и т. д.

21. марта, првог дана офанзиве, оруђе избацује 37 пројектила (гађање по карти) а 22. марта 24.

23. марта достиже свој крајњи домет и њега враћају на талијански фронт. Понова доведен у Француску после неуспешног

пелог надирања на Марни, спрема ампласман, који му савезничко надирање не дозвољава да употреби, и најзад заузима последњи положај на Romagne-sous-les-Côtes, где као контра-батерија, дејствује на француска дугачка оруђа (на железничкој прузи), која су гађала Montmédy и Longnyon.

Оруђе је имало на расположењу један балон и један авион.

Закључци које командир батерије на основу свога искуства износи, јесу следећи:

а) Оруђа 420 мм. могу и треба да се употребе у покретном рату, али је потребно, да свако оруђе има на расположењу још једну платформу (за обртном плочом). Она ће према ситуацији бити постављена унапред или позади плашираног оруђа тако, да ће се у случају потребе имати да монтира само лафет и цев. Овако ће се избећи опасност да батерија остане неискоришћена после два дана борбе, мада је још у почетку дејства постављена само на два км. позади прве линије.

б) Неопходно је, да свака батерија собом носи једну резерву у муницији. За четрдесет пројектила потребно је седам вагона типа који је у употреби, или два вагона специјалног типа. Са резервним платформама биће потребно за батерију три трена, место два.

в) За време гађања констатовало се да платформа има тенденцију покретања око вертикалне осе и то у супротном смислу ротације зрна, и то у толико више, у колико је већи елевациони угао оруђа. Ово се може отклонити помоћу камених подупирача или дрвених облица.

г) Тежина пројектила (1000 кгр.), чауре (100 кгр.), затварача (2000 кгр.). нишањење, врло јако загревање цеви при гађању, потреба да се с времена на време мери манометром притисак ваздушног повратника, затим стезање утврђивача на платформи, подмазивање затварача и т.д., проузрокују замор или одоцнење и спречавају да се у гађању достигне теориска брзина.

После избачених двадесет пројектила (свака четири минута по један пројектил), потребно је променити послужиоце, ако се жели да се гађање успешно настави.

Једно оруђе од 420 мм. може да издржи од прилике 1000 пројектила.

ШВЕДСКА

Из артиљерије: пробе вожења. — У једном артиљеријском пуку у Шведској извршене су пробе вожења карачије су главчине биле снабдевене куглицама. Упоредна проба вршена је са два карама истог модела, једне са обичним

главчинама и запрегнуте са шест коња и друге са главчинама снабденим куглицама и запрегнуте са четири коња.

Пробе су дале следеће резултате.

а) На крају проба (шест дана марша на рђавом путу, по где-где покривеном дебелом слојем снега), тежина коња кара са куглицама, повећала се за више од 6 кгр. према тежини коња из обичне каре.

Расматрањем резултата дошло се до закључка, да су куглице смањиле напор запреге за 30%. Наравно ово важи за путеве сличне оном на којем је проба вршена, а проценат се повећава на друму мање више једноликом.

б) Констатовало се, насупрот досадањем мишљењу, да при нагибима напрезање запреге каре са куглицама не само није веће но оно запреге обичне каре, већ је напротив смањено. Ова добит је мала на врло јаким нагибима, мања за 30% на средњим и врло велика на слабим нагибима.

в) Врло је велико преимућство каре са куглицама у погледу самог покретања каре. Испитивањем била и дисања код коња пре и после напора за покретање каре, дошло се до следећих резултата.

	Повећање	
	пулса	дисања
Коњи запрегнути у обичној, кари . . .	44.5%	62%
” ” у кари са куглицама . . .	5%	21%

По искуствима лабораторије, напрезање за покретање тешких возова снабдених куглицама биће шест пута мање но код оних обичних.

На први поглед горњи резултати изгледају изненађујући, пошто је познато да трење на осовини не представља ни 10% отпора који има да савлада запрега једнога воза. Како дакле смањивање трења може да смањи напор запреге за 30%?

Објашњење се може наћи у следећем:

У току проба више се пута приметило, да је на путу кара са куглицама пролазила не заривајући се на местима где се заривала обична кара исте тежине. Може се са сигурношћу констатовати, да када се коче једна кола у покрету, укочени точак показује тенденцију заривања у земљу. Трење по осовини дејствујући као кочење, притисак на земљу је различан за воз са обичном осовином од оног са куглицама на осовини; точак се урива различно, помера се додирна тачка отпора земље и отуда велика модификација отпора при кретању.

T U R S K A.

Brojno stanje flote. — Mirovnim ugovorom u Sèvres-u ostavljene su Turskoj ove jedinice flote:

Oklopnjača: „Torgut Reis“ (bivši nemački linijski brod „Weisenburg“), stari linijski brod, porinut 1891. god., 1905. pregradjen, 1910. kupljen od Nemačke, pošto je od iste, kao stari brod brisan iz flotne listine. Duljina: 120 m, širina 20 m, gaz 7.4 m. istisnina 10060 t. Strojevi: parni sa 10200 K S, koji brodu daju brzinu od 17 morskih milja. Naoružanje: VI—28 cm, VIII—10.5 cm, II—8.8 cm, mitraljezi i 4 torpedne cevi, oklop izmedju 65—100mm.

<i>Topnjače</i>	}	„Aidin-Reis“	Izmedju 400 do 500 t. istisnine, brzina: 10-14 mor. milja Naoružanje varira izmedju 10.5 i 47 sm.
		„Durak-Reis“	
		„Jakis“	
		„Ghivsa-Reis“	
		„Kemal Reis“	
		„Prevesa“	

<i>Torpiljerke</i>	}	„Ildin Reis“	Izmedju 97-160 t. istisnine, brzina 26-27 mor. milj. Naoružanje: topovi: 3.7-4.7 cm i 2-3 lansirnih cevi.
		„Sivri-Hissar“	
		„Drate“	
		„Massul“	
		„Ak-Hissar“	
		„Junus“	

Razorači su potpuno izčezli sa flotne listine. O bivšim turskim velikim bojnim brodovima vidi u Ratniku: god. XXXVII, sveska VI, 28. strana dole. Midili (eks-Breslau: vidi Ratnik, isti svezak, str. 41. i svesku I. god. XXXVIII. str. 89.) ne dočeka više predaju, jer 20. I. 1918, naidje na minu i potone.

K I N A:

Flotni program. — U kineskoj republici izradjen je flotni program koji predvidja izradnju sledećeg brodogradnje u roku od 6 godina: 4 krstarice I. klase, 4 krstarice II. klase i 6 krstarica III. klase; 10 razorača, 10 podmornica i 2 topnjače.

Osim toga predvidjena je ustanova novih baza kao i preustroj obuke u pomorstvu i t. d.

NOVE POMORSKE TRGOVAČKE ZASTAVE.

Finska država ima sledeću trgovačku zastavu: modri krst na belom polju.

Ruska trgovačka zastava je otvoreno crvene boje. U gornjem uglu bliže koplju ima pet zlatnih slova R S F S R (znači: Ruskaja socijalističeskaja, federativnaja, sovjetskaja republika).

Estonska zastava ima, od gore prema dole sledeće tri boje u vodoravnim poljima: modro, crno i belo.

Letonska zastava: isto tako 3 vodoravna polja i to: crveno, belo i opet crveno.

Litvanska zastava je: žuto-zelено-crvena.

Poljska ima samo dva vodoravna polja: belo i crveno.

Čehoslovačka trgovačka zastava imade iste boje kao Poljska, samo što nosi na jednom kraju modri trokut.

Zastava slobodne luke *Gdanske* je crvena. U crvenom polju pored koplja nalaze se dva bela krsta, a iznad njih zlatna kruna.

J. Njemen (Memel) ima svoju zastavu, koja se sastoji od dva vodoravna polja, žuta i crvena. U žutom polju nalazi se pored koplja grb ove varoši, koji predstavlja svetionik između dviju plutača. a ispod toga jedan drod.

Nemačka trgovačka zastava, koja se dosad sastojala od 3 horizontalna polja, i to crno-belo-crveno, dobija sada u uglu pored koplja još mali pravougaonik od sledećih boja: crne, crvene i žute.

Island sada takodje vije vlastitu trgovačku zastavu, koja nosi beli krst u modrom polju. U belom krstu nalazi se manji crveni krst.

Zastava *Kineske* republike sastavljena je od 5 horizontalnih polja: crveno-žuto-modro-belo-crno.

Egipat ima sledeću zastavu: na crvenom polju nalaze se pored koplja 3 bela polumjeseca a u svakom od ovih još po jedna bela zvezda.

Siamska zastava imade u horizontalnim poljima sledeće boje: crveno-belo-modro-belo-crveno.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

КЛАНИЦА ФРАНЦУСКЕ ПЕШАДИЈЕ 1914.—1918.

(LE MASSACRE DE NOTRE INFANTERIE 1914.—1918.)

Од француског ђенерала П е р с е н а

Овом својом књигом ђенерал Персен [хоће да да објашњења: зашто је дошло до рововског рата, зашто је он тако дуго трајао (46 месеци), док је покретни рат трајао свега пет месеци, зашто се ни за време тако дугог рата нису могли освајати позадњи непријатељски положаји и ако је на муницију утрошено око 26 милијарди франака, т. ј. једна седмина од целокупног стајања рата.

Општи одговор на та питања сматра да је садржан у овоме:

Неправилно је схватан принцип офанзиве;

Недостајала је веза у раду пешадије и артиљерије;

Нерационално употребљавана тешка артиљерија.

У I-вој глави износе се француски губитци:

1,383.000 људи било је убијених или несталих, а 3,562.470 људи рањених (рачунајући у овај број не број људи него укупан број рана).

Код Француза беше 66% рањених, мртвих и несталих, док је тај број код Немаца износио само 41%.

У почетку рата пешадија је имала седам пута више губитака но артиљерија; доцније се тај однос поправио, те је пешадија трпела четири пута више но артиљерија или инжињерија а три пута више него коњица. До овако неповољне размере долазило је због тога, што се артиљерија, у тежњи да искористи своје домете, све више и више удаљавала од бојишта. Тиме је артиљерија себи отежавала оријентисаност о пешадијиним потребама, па је њене нападе рђаво припремала, а каткад је узимала сопствену пешадију за непријатељску па је и нехотице тукла.

Ја бих ово друкчије рекао: Артиљерија, у тежњи да искористи своје велике домете, растурала је ватру по дубоком бојишту, те јој је тиме, у потпомагању пешадије, одвраћана пажња и слабљен интензитет ватри. Артиљерија се није уда-

љавала од бојишта, него је само своју ватру растурала по бојишту. У много прилика, артиљерија ће баш и боље потпомагати пешадију, ако не буде непосредно уз њу. Ствар је само у томе да артиљерија првенствено и највећим делом своје снаге руши, ломи и онеспособљава мртва и жива средства, што их непријатељ употребљава за заустављање наше пешадије. Само и овде мора бити извесне мере, до које се сме ићи у погледу просторног удаљења пешадије и артиљерије одређене да је потпомаже. То удаљење не сме бити толико, да због тога буде отежана или онемогућена веза у раду између пешадије и артиљерије. Ако се у томе грешило као и у погледу растурања ватре по бојишту, онда је замерка на свом месту.

У II-ој глави, г. Персен наводи примере из којих се види да је на француској страни било доста случајева немања везе између пешадије и артиљерије.

Као први пример немања везе наводи један случај, где је једна француска батерија осула ватру на неку белу кућу, код које су се налазили сопствени делови штаба једног пука. Циљ се налазио потпуно у фронту француских трупа, а косо према дотичној батерији, од које нико није био тражио њено садејство.

И ако овај пример показује оскудицу везе између дотичне артиљеријске јединице и пешадије, која се налазила тамо где је она гађала, ипак је тај пример више специјалан и тешко би се могло рећи да носи на себи обележје општег рада тадање француске артиљерије. Вероватно, осећајући то и сам, Персен се позива на Жофрово наређење, издато у времену битке на граници, 24. августа 1914, год., у којем овај тражи *да увек, када се хоће да освоји нека опшорна шачка, напад треба припремити артиљеријом*. Да би јаче оптужио артиљерију, он наводи члан 38-ми ранијег артиљеријског правила, којим је то већ било предвиђено. Међутим, тај члан говори о вези између пешадије и артиљерије, а не говори о потреби да се сваки пешадијин напад претходно добро артиљеријом припреми. Жофр је добро урадио што је онако скренуо пажњу на потребу претходне припреме артиљеријом, јер се, у доба пре рата, у Француској говорило и тврдило: *артиљерија не припрема напад, него га потпомаже пратећи га*, т.ј. тежишно артиљеријско дејство изводи се у времену пешадијског напада а не и пре њега у циљу припреме. То је скорим ратом оборено. *Артиљерија данас и припрема и прати пешадијин напад*.

Други пример износи случај, где је један француски батаљон ушао у шуму и избио на њену супротну ивицу, на којој

га дочекује ватра непријатељских митраљеза и артиљерије, а потом и ватра сопствене артиљерије. Овде, вели, нити је артиљерија знала за пешадијино напредовање, нити је пешадија знала ко њу има да потпомаже. Због тога је изостала веза у раду, а са тиме су дошли губитци од сопствене артиљерије као и нетучење препрека (митраљеза и артиљерије) којима непријатељ спречава пешадијино напредовање,

У Белгији, у једној другој великој шуми, француска пешадија води очајну борбу са три пута јачим противником. При повлачењу, при излажењу из шуме француска је артиљерија поче тући, мислећи да су то Немци који избијају из шуме.

Сем тога наводи још много примера, из којих се ово види: Пешадији није означавана артиљерија, која ће је потпомагати;

Артиљерији није означавана пешадија, коју треба да потпомаже.

Због тога артиљерија није знала где се тачно налази пешадија, којој хоће да укаже помоћ, а и кад јој је пешадија давала знак за то, она је, због слабе обуке и слабе навике у заједничком сагласном раду, тешко учавала даване јој знаке. *Ошуда је долазило, да артиљерија туче сопствену пешадију, мислећи да туче непријатељску*, или да гађа кратким даљинама, јер не зна да је пешадија извршила померање у напред.

У неколико случајева артиљерија је тукла сопствену пешадију, јер је на то била наведена погоднијим условима реглаже, који су код артиљерије умањавали пажњу да не туче сопствену пешадију.

Често је артиљерија била померила своју ватру у напред, али је потом дуже но што треба гађала са непромењеном даљином гађања, и тиме тукла сопствену пешадију. Сигнални знаци не беху довољно брзо примани од стране артиљерије, те је и због тога сопствена пешадија трпела.

Да би се скратила јуришна даљина, пешадија је прилазила врло близу. Тада, у место да је дошла нека лака артиљерија, па да гађа са блиских даљина и постављајући се неуудаљено од пешадије, потпомагање и спрему јуриша вршила је тешка артиљерија као и остала, али постављена далеко позади. Услед тога и због великог растурања артиљеријских зрна при дејству, пешадија је трпела од сопствене артиљерије.

III-ћа глава посвећена је одржавању везе између родова оружја.

Ту је писац изнео историју развоја идеје о вези између пешадије и артиљерије, чији је он био најватренији поборник. 1910. г. званично је у Француској усвојено и правилима про-

писано старање о успостављању и одржавању те везе. Док се дошло дотле, требало је разбити ужасну заблуду, да је артиљерија самосталан род оружја и да она према томе и на бојишту сама себи бира мете и да се због тога нема за то обраћати пешадији. Па и после тога, од 1910. год. па до почетка Светског рата, генерал Персен вели да је имао противника, и то високих личности, као што су садањи маршали Фејол и Фош и садањи начелник Ђенералштаба, генерал Биа, који су са омаловажавањем пропраћали његов рад. Рат је дошао и осветљао је његове идеје. Поводом тога наводи два Петенова писма и још неких виђених генерала, који му у тону признања честитају на његовом раду на учвршћивању идеје о вези у раду између пешадије и артиљерије, и то баш у времену када је она имала великих противника.

Приликом једног двостраног маневра са старешинским кадром, ондашњи артиљеријски пуковник Фејол придаде преимућство јачој артиљерији, вели г. Персен. На то ће један пешадијски официр запитати: „Али на шта гађају те две артиљерије?“, мислећи да би и то требало имати у виду пре но што би се донео суд о томе која је од њих у надмоћју, јер ако је једна од њих нецелисходно расипала своју ватру, онда је артиљерија друге стране, и ако слабија, могла бити у надмоћју над оном бројно јачом, само ако је код ње употреба ватре била целисходнија.

На то му је Фејол одговорио: „Али, драги друже, артиљерци нису глупљи него пешаци. Ако им се даду добри положаји, они ће онда знати *изабрати* себи циљеве за гађање.“

За генерала Биа вели, да је 1911. год., као инструктор у школи гађања у Mailly, за своје слушаоце овако на једном месту написао:

„Пешадија *не зна ништа*. Артиљерији пада удео да види шта треба чинити.“

Исте године, у истој школи, њен директор генерал Dimezie, једном приликом овако се изразио:

„Артиљерија је род оружја потпун сам собом, који располаже сопственом офанзивном моћи која јој дозвољава, у извесним приликама, да оствари жеље команданта не тражећи помоћ других родова оружја.“

Као што се види, и најспособнији се официри каткада заведу и оду у страну. Ово ваља имати на уму и добро се чувати од предрасуда и доношења закључака без озбиљног анализирања ствари.

Генерал Персен наводи генерала Рукерола, који је и сада после рата у заблуди у каквој беше генерал Dimezie пре рата. Стога се он боји да опет не дође до непризнавања принципа

везе у раду између пешадије и артиљерије. Да би се отклонила та опасност, он иде толико далеко да *предлаже, да поједини официри иду из једнога рода оружја у други исто онако како сада артиљерац-брђанин иде у пољаке, хаубичаре и ш. д.* Он сматра да неће бити довољно оно што предлаже пуковник Rebourseau, професор тактике у центру за тактичко-артиљеријске студије, у Мецу, а наиме:

1) Свакогодишње испуњање, у вежбалишним логорима, знатног броја пешадијских и артиљеријских трупа;

2) Извођење маневара, на којима ће се заједнички студирати све што се односи на комбиновану употребу ова два рода оружја и где ће се учврстити везе другарства пешадијских и артиљеријских официра.

У IV-ој глави генерал Персен истиче сада већ од свих признати факт, *да је пешадија краљица бишака.*

Пре овога рата француска правила признаваху званично ту истину:

„Пешадија је главни род оружја. Она осваја и одржава освојени терен. Она дефинитивно протерује непријатеља са његових положаја.

„Артиљерија је немоћна својом разорном акцијом да примора непријатеља на повлачење. Њена се улога ограничава на потпомагање пешадије, једине способне да постигне тај резултат“.

За време рата почело се одступати од тога и говорити: „Краљица бишака није пешадија; то је механика“.

У својој јануарској инструкцији из 1916. год. сам Жофр вели:

„Артиљерија чини пустош; пешадија долази да поклопи“ (поседне).

„Артиљерија осваја терен; пешадија га поседа“.

Срећом, Петен је то 1918. год. демантовао:

„Пешадија осваја терен, чисти га, заузима, организује и брани“.

„Артиљерија руши и неутралише“.

О дејству својих гађања она се оријентише сопственим осматрачима, а сем тога и од стране саме пешадије.

При крају те главе, генерал Персен осврће се на „покрешни бараж“ и налази да је он за нападача више штетан но користан, пошто спутава сопствену пешадију а не пружа јој заклон од зрна што долазе са непријатељеве стране, јер се врло често њима нису тукли непријатељеви стрелци и митраљези. У одбрани он има више смисла, јер бар иставља препреку нападачу.

У V-ој глави говори се о употреби и дејству артиљерије.

Артиљерија има за основну дужност да потпомаже пешадију. Пешак има да каже какву помоћ очекује од артиљерије, а не да то артиљерац одређује независно од пешакових жеља.

Тежња за уништењем непријатељске артиљерије нашом артиљеријом демантована је ратом. Немачка артиљерија од француске артиљерије није уништила ни двадесети део, док је немачка пешадија отела четири пута више топова но што их је артиљерија те стране уништила. Непријатељска се артиљерија има тући онда када нас и у колико нас она омета у извршењу нашег задатка,

Најзад, уништење непријатељске артиљерије захтевало би огроман утрошак муниције.

За тешку артиљерију, којом се то хоће да врши, потребно је 500 метака, па да би се могао погодити циљ величине топа. Да би се, вели, разрушили 20.000 немачких топова, требало би потрошити муниције у вредности од 3.60 односно 400 милијарди, што би зависило од тога да ли би се за то употребила 155 мм., 305 мм. или 520 мм. оруђа.

75 мм. зрно у стању је да онеспособи топ, ако у њега удари. Ако се избаци 100 зрна 75 мм. против једног непријатељског топа, онда је сто пута већа вероватноћа да ће непријатељски гађани топ бити онеспособљен, него ли ако се на њ избаци свега једно зрно тешко колико оних 100 зрна.

Велики су калибри потребни за рушење специјално јаких препрека.

Ако је немачка артиљерија разрушила знатан број француских топова употребљавајући тешку артиљерију, то не значи да их она исто тако не би разрушила, да је на место тешких оруђа била употребила пољска оруђа. Другим речима, велики резултат немачке артиљерије у тучењу француске артиљерије није произашао због њених великих калибара, него у опште због њеног великог броја оруђа.

Тако стоји са тешком артиљеријом и у погледу наносења губитака живим циљевима. Да се човек убије довољно је парче гвожђа тежине од 10 грама, а таквих парчади више има код пољских зрна него ли што има парчади код зрна великих калибара.

Генерал Персен вели, да је морално дејство великих калибара у почетку било велико, али се доцније оно у знатној мери умањило. У почетку је било велико, јер трупе не беху обавештене о истинском дејству зрна великих калибара а затим и стога што је и ту дејство, уопште јаке, немачке артиљерије мешано са дејством великих калибара.

Ни велики домети не оправдавају претерано придавање

значаја тешкој артиљерији, — њиме се само успорава нападач али не и зауставља. Одлучни моменти су тек када треба поћи на јуриш, а за заустављање јуриша довољни су и митраљези и лакши калибри, а не и тешка артиљерија.

Велики домети наводили су сем тога још и на расипање муниције.

Персен налази да је тешка артиљерија успоравала, у пољском рату, брзину кретања армија. Благодареди томе, вели он, Руси су 1915. год. успели да се у реду повлаче испред Немаца, јер су ови вршили скокове од свега 4—5 км., да би на преноћишту могли сачекати долазак тешке артиљерије и са њеним садејством сутрадан продужити напредовање.

После Шарлроа Немци су оставили тешку артиљерију и она им није требала за гоњење. На Марни, вели, добивена је битка без тешке артиљерије.

Немци су можда мислили да су ту битку изгубили, јер уза се нису имали тешке артиљерије. У очекивању исте, на реци Ени, они су приступили укопавању. Томе су прибегли и Французи, јер нису могли пробити немачки фронт, а при томе и сами су се бојали да то Немци не учине према њима. И тако је дошло до рововског рата. Затим он вели, да је до рововског рата дошло, поред горњег, још и услед страха што га је улила Немачка тешка артиљерија. Али он одмах додаје, да је тај страх од дејства тешке артиљерије био претеран, да се ранијим васпитањем могла умањити и разбити заблуда у томе. Пешадији је, вели он, требало разјаснити да граната 155 мм, кошта 225 франака, 305 мм, 3.000 франака и 520 мм, зрна 6.300 франака; да од 1.000 тешких зрна избачених са велике даљине само једно погађа, да цев једног тешког оруђа постаје неупотребљива после свега неколико стотина метака, да зрна из тако брзо излизане цеви подбацују и туку сопствене трупе.

Тешка артиљерија на случај повлачења увек је падала у руке непријатељу.

Говорећи о расипању муниције, он вели да је оно проузроковало слабљење пешадије најмање за 500.000 бораца, који би можда две године раније донели победу над непријатељем.

У VI-ој глави Персен говори о принципима, о страху и изненађењу, завршујући је тврђењем, да су Немци постепено у у току рата повећавали број митраљеза и лаку артиљерију на рачун тешке артиљерије. Французи су обратно радили. То је било и са гасовима. Немци су са гасовима произвели изненађење, а Французи су имитирали Немце у истом средству и, наравно, нису их могли изненадити.

VII-ма глава носи наслов „Вођење рата“.

Он устаје против шаблонског тврђења: „У рату се увек има деловати офанзивно“, јер ће бити прилика када је одбрана целисходна и неопходно потребна: да се уштеде снаге за напад, да се непријатељ наведе под тешке услове борбе, ослаби и потом ослабљен нападне, и т. д.

Пребацује француском командовању што је излаз увек тражило у употреби моћног материјала, уместо да је деморализацију тражило на неки други начин. Истина, овде Персен не вели који би то био други неки начин.

Тражећи решење у изнуравању непријатеља, вели он, Французи, су се и сами изнуравали. Да би се непријатељу убио што већи број бораца, требала је што јача артиљерија, а да би се ова што боље искористила, требало се стабилизирати, а то је водило рововском рату.

У року од три године шест пута мењала се доктрина: час је спас био у нападу, час је успех требало тражити у дугом ломљењу непријатеља.

Неки су напади били неуспешни због кратке, а неки опет због дуге припреме.

Корист од *изненађења* јако је негирана у децембру 1916. год. Нивел заказује офанзиву која има отпочети 15. априла 1917. год. Поводом тога он пише командантима армија, одлази у Енглеску, и Немци су наравно морали назрети ту офанзиву. 1. марта 1917. год. Хинденбург се због тога добровољно повуче на фронту где се припремао напад. И после тога продужи се ранији посао, а по том, пре напада, артиљеријска припрема траје 15 дана. Немци добијају уремена, привлаче резерве, уводе знатан број митраљеза у фронт и офанзива не успева.

Ову главу завршава прекором што се на француској страни потцењивао значај ангажовања великог броја митраљеза на немачкој страни и што се рачунало, да ће се они моћи уништити артиљеријом. Не знајући места тих митраљеза, за које Персен вели да их је било око 1.500, требало је залити артиљеријском ватром фронт од 50 км. ширине и 5 км. дубине. Рачунајући по једно зрно на сваки квадратни метар површине, требало би избацити 125 милиона зрна, па да сви митраљези буду уништени, а то би коштало преко 30 милијарди франака, или што одговара петогодишњој целокупној потрошњи челика у Француској.

У VIII-ој глави говори се о томе какав је топ потребан Француској: топ лак, који се може брзо преносити са једног места на друго; који ће и са новог места моћи одмах отворити ватру не чекајући израду платформи; који ће моћи избацити тешка зрна и помоћу њих рушити препреке пред

пешадијом. На тај ће се начин моћи без губљења времена извршити напад и против другог непријатељског положаја, не дајући непријатељу могућности да приведе резерве.

Такво оруђе беше предложио неки Archer, и Персен износи како се он био свуд заузео за усвајање тога оруђа, али да је Loucher ометао ту израду и успео да се крајем пролећа 1918. год. пошље на фронт свега 200—300 комада у место 2.000 колико их је било израђено.

У IX-ој глави говори о недовољној спремности француске војске за рат, наводећи као доказ то, што се војска није била научила да се користи тереном и да другим средствима умањује дејство ватре. До овога се, вели, долазило услед заступане доктрине: офанзива свуд и изнад свега.

Код старешинског кадра такође су се запажали извесни недостатци. Нарочито се наводи нејасност и непотпуност заповести и недовољна брига на маневрима да артиљерци знају кога потпомажу својом ватром.

Мора се признати, да због овога не би морала бити тако строга Персенова оцена о спремности француске војске за рат.

X-та глава садржи резиме и неколико закључака, који су раније изнесени: француска војска беше недовољно припремљена за рат;

Обука трупа беше изврсна нарочито артиљерије, али се у спремности старешинског кадра осећао знатан недостатак;

Принцип, да се само нападом може изборити одлука, рђаво је протумачен у француској војсци. То није значило исто што и „нападати свуда и целим фронтом“ него је значило да треба нападати на пресудним правцима и у пресудним тренуцима, ради чега ће баш и бити потребно да се негде на другом месту води и одбрана.

Потцењен је значај резервиста и зато су, вели, у августу 1914. год., 1,200.000 резервиста беспослени стајали по депоима без оружја и без официра; зато су Немци и добили граничну битку и били допрли до преко Марне.

У место да се у горњем тражи узрок неуспеху, узрок је нађен у недовољно јакој тешкој артиљерији, те је та заблуда доцније била повод и другим заблудама.

Закључак

Кад се прочита цело дело, човеку се намеће помисао, да г. Персен увеличава извесне пропуштености што су се десиле на француској страни. То свакако произилази из извесних личних његових односа према другим високим војним француским личностима. То лично питање нас не интересује. Али

је за нас врло значајно неколико добро уочених ствари, које укратко спомињемо.

За сагласност у раду између пешадије и артиљерије нису довољни познавање борбених принципа, узајамно познавање особина родова оружја, па чак ни техничка средства за одржавање везе, *ако, до времена акције, код пешадије и артиљерије није већ усађена и навика на заједнички рад.*

Ни артиљерија ни пешадија не смеју рачунати на то да артиљерија може самостално и без пешадијине помоћи водити борбу.

Сви родови оружја имају својих специјалности, због којих се апсолутно не може и не сме избећи здружавање родова оружја у раду.

Треба бити опрезан и не прецењивати значај и употребу покретног баража при нападу.

За време рата може бити да је пропуштено да се уочи прави, неувеличани значај тешке артиљерије, али је и сада, после рата, г. Персен сигурно подценио значај тешке артиљерије, а у најмању руку њено морално дејство. Он признаје да је немачка тешка артиљерија учинила јак морални утисак на Французе, али, вели, тај је утисак више последица изненађења него ли стварних чињеница. Французи су изненађени великим бројем тешких немачких оруђа и њиховим привидним великим моралним дејством, па се тога утиска нису могли за дуго ни ослободити. Ако је тако, онда је значи и морално дејство тешке артиљерије било стварно јако. Оно је било тако схваћено а можда и инстинктивно увеличано нарочито стога што су Французи за дуго времена били слаби у тешкој артиљерији.

Кад се све то узме у оцену, онда би се могло рећи: при истом броју оруђа и у једној стабилизираној ситуацији, надмоћност у артиљеријском дејству биће на оној страни где буде већи број тешких оруђа. Кад се из стабилизиране ситуације пређе у покретни рат, онда, да се опет не би дошло до позицијског рата, треба располагати са знатним бројем лакше артиљерије. Како се мора рачунати са могућношћу и једног и другог рата, то артиљерија једне војске мора имати и једних и других, и лакших и тешких оруђа. Њихов однос зависи од много чињеница и у сваком специјалном случају мора се брижљиво и засебно решавати.

Идеја лаке артиљерије са тешким зрнима корисно је била већ примењена у рату (разне врсте бацача мина и бомби, миненверфери и т. д.).

Корист од изненађења је врло велика и њу треба увек и свим средствима стварати.

Митраљези су одиграли врло важну улогу у овоме рату.

Истина је да се одлучна решења задобијају једино нападом, али исто тако истина је да ће се, зарад тога да би се могло напасти тамо где се тражи одлука, често морати на другим местима водити и одбрана.

Најзад, рат је показао, да данашње ратне штрапаце могу да издржавају врло добро и људи у доба између 30 и 36 до 38 години. Резервне јединице беху употребљаване као и активне и за најтеже борбене задатке, и ако у њима беше и људи од доба између 20 и 30 година као и старијих.

Укратко, ову Персенову књигу корисно је прочитати, али се добро чувати да се не оде привидно добрим а у ствари недовољно сигурним путем. Она је у француској војној литератури већ изазвала полемику, па смо је стога и ми овде приказали нешто мало опширније.

Генералштаб. пуковник,
Жив. М. Станисављевић,

Офанзива у марту 1918. Стратегија или Тактика?
Студија на основу званичног материјала од *Отона Фера*, бив. мајора. (Die Märzoffensive 1918, von Otto Fehr). Лајпциг, издање К. Ф. Köhler.

Књижница је мала, свега 48 страна. Бави се питањем, како треба разумети Лудендорфову изреку: „Тактика је требала да буде претпостављена чистој стратегији“, коју је он изнео у својим мемоарима говорећи о мартовској офанзиви 1918. год. Писац наводи разна гледишта команданата из мартовских дана:

Међу разним могућностима, где се може и где треба предузети напад, узета су била тада у оцену у главном два плана. Један је био: надирање с обе стране Вердена, остављајући утврђење нетакнуто, а други план: напад у Фландрији правцем Хазebroка. — Први је план заступао начелник операц. одељења немачке врховне команде, па и начелник штаба немачког престолонаследника. Али овај подухват није био примамљив због теренских тешкоћа у области Мезе, брда и великих шума, што је ометало брзе одлуке. — Други план, напад у правцу Хазebroка, препоручивао је начелник штаба баварског престолонаследника Рупрехта. Али и тај план био је приметан због кишног доба, те је могао бити изведен тек у априлу или мају; међутим, препоручивале су га многе околности, нарочито та, што се њиме могла обићи тако звана Алберихова зона, т.ј. област која је претходним борбама и у пролеће 1917. била опустошена, а то је било важно у случају, ако би се напад укочио и настао дужи застој. Сем тога, и за време бо-

раба би снабдевање из позадине и смештај наилазили на многоструке тешкоће. По оцени многих разлога за и против, немачка се врховна команда одлучила за напад с обе стране Сен Кантена.

Смисао Лудендорфове напомене односи се дакле на то, да су у горе наведеном случају важнији били тактички, него стратегијски разлози.

Бугарски слом. — Од *Дрејера*, ђенералштабног пуковника руске војске. (*La débâcle bulgare, par le colonel de Dreyer*) Стр. 180 са картама. Париз, издање Charles-Lavaozelle. Цена 6 фр.

Ова књига, у француском издању, преведена је са руског оригинала. Писац њен био је дописник једног петроградског листа на српско-бугарском војишту 1913. године.

Овај рат, који би после доцнијег великог светског сукоба могао губити од свога интереса, баш напротив, осветљава се врло значајно догађајима овог последњег, јер даје маха неким опажањима и поређењима, која му дају сасвим нова значаја. Ту се појављују борбе одигране на истој земљишту; војишта овде описана делом су иста као и доцније а на којима су се после две године борили исти непријатељи. Ове описе ратних догађаја писац допуњује политичким и психолошким опажањима.

То све може занимати официра и историка, стратега и дипломату, али највише онога који је прошао кроз ове крајеве, преко тих висова српских, у оном сукобу који је био као нека припрема за доцнију победу савезника и српског оружја.

Наше Уредништво добило је на приказ ова дела:

Војна Географија. — Од ђенералштабног мајора *Зденка Аланчића*. 1. Књига: Општи преглед Балканског полуострва. Бугарска, Грчка и Арбанија. Стр. 125 и садржај, 8°. Београд, 1922. Штампарија „Будућност“ Дворска ул. 17. Цена?

Šta treba kao vojnik da znaš? — Од мајора *Voj. Dj. Kostića*. Sastavio po raznim pravilima, propisima i uputima. Drugo popravijeno i dopunjeno izdanje. Založila knjigarna Goričar i Leskovšek u Celju 1921. Str. 1—276 i I—XVIII. mali 8° i Sadržaj. Sa mnogim formularima, pregledima i slikama. Napred su fotografije Nj. Vel. Kralja Petra i Kralja Aleksandra, zatim slike pukovske zastave i kantonmanskih znakova u bojama, na kartonu; u slogu nekoliko slika delova oružja i t.d. a u prilogu karta Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, na kartonu, rozm. 1—2,000.000, koju je izradio kapetan A. P. Sučević. Cena?

Завет соколу војнику Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Војнички потсетник. — Написао пуковник *Драгољуб М. Михајловић*. Стр. 76 са садржајем, 16°. Напред је фотографија Њег. Вел. Краља Александра. — Земун, 1921. Штампариија Аце Максимовића. Цена?

За сад укратко региструјемо ове књиге, а доцније ћемо се вратити на њих опширним приказима.

Бенералштабни потпуковник *Мил. Раденковић* штампао је своју књигу „**Стратегија**“ и послао нам је на приказ. Књига је формата вел. 8°, стр. 352, садржај, списак извора, закључак, додатак, примери и њихов списак, при крају 46 скица у прилогу. Београд, 1922. Штампариија „Будућност“ — Дворска ул. 17. — За сад само региструјемо ово издање с тим, да ћемо доцније о њему проговорити опширније, али је већ и сад препоручујемо читаоцима.

БИБЛИОГРАФИЈА

ФРАНЦУСКА

Général Pédoya: *La commission de l'armée pendant la grande guerre*. Paris, Flammarion.

Souvenirs de guerre de M. Erzberger, ancien ministre d'Allemagne. Paris, Payot.

M. Martchenko: *Un voyage en Perse pendant la révolution russe*. Paris, Berger-Levrault.

Commandant Martinot-Lagarde: *Les nouveaux moteurs d'aviation*. Paris, Berger-Levrault.

Germain Drouilly et E. Guérim: *Les chefs d'oeuvre de la propagande allemande*. Paris, Berger-Levrault.

Colonel Normand: *L'évolution de la fortification de campagne en France et en Allemagne 1914.—1918*. Paris, Berger-Levrault 3.50 francs.

Ferdinand Roche: *Manuel des origines de la guerre*. Paris, Bonard.

Grumbach: *L'Allemagne annexioniste*. Paris, Payot et Cie.

Général Percin: *L'armée de demain*. Bibliothèque socialiste. Paris, (Publications de la Société nouvelle de librairie et d'édition) F. Rieder et Cie. 2 fr.

Le fond d'une querelle. Paris, 1921. Bernard Grasset.

E. Rothe: *Les applications de la télégraphie sans fil*. Cinquième édition, Paris, Berger-Levrault, 18 fr.

Lient. colonel d'Ogagne, professeur à l'école polytechnique *Principes usuels de Nomographie avec application à divers problèmes concernant l'artillerie et l'aviation*. Paris, librairie Gauthier-Villars, 1920.

Henry Morel Journal: *La politique de Bonaparte en pays occupé*. Lettre préface du général Maistre. Paris, Berger-Levrault, 1921. 6 fr.

C. H. d'Estre: *L'adversaire. Aperçu historique sur le développement de la puissance militaire d'Allemagne, de les origines à juin 1915*. 4. édition Paris, 1921. 2 fr.

Capitaine E. Langlet: *Cours pratique de Topographie élémentaire*. Paris, Berger-Levrault 1921. 10 fr.

Comand. E. Barré: *Éléments d'électrotechnique] générale*. Paris, 1921. Editeur E. Chiron.

R. Burnaud et F. Boucher: *L'Histoire de Napoléon racontée par les grands écrivains*. Paris, Bernard Grasset, 1921.

Maréchal Foch: *Éloge de Napoléon, prononcé le 5 mai 1921 devant le tombeau de l'empereur*. Paris Berger-Levrault. 12 fr.

Morice Orgias et Al. G. Martini: *Le traité de Versailles devant le droit*, tome I. Berger-Levrault 1921. 6 fr.

E. G. Drigny: *La natation. Natation élémentaire et sportive* Berger-Levrault. Paris, 1921. 3,75 fr.

André Gavet: *L'art de commander*. Principes du commandement à l'usage des officiers de tout grade. 4. édition 1921. Paris Berger-Levrault. 5 fr.

Capitaine d'art. Fhouvenin: *L'artillerie nouvelle*. Paris, Ch. Lavauzelle 1921.

L'aide-mémoire de l'officier de réserve et de l'armée territoriale. 10 édition.

Manoeuvre de l'infanterie. Règlement provisoire du 1-er février 1921. I deo 2.50 fr. II deo 3 fr.

Manoeuvre de la cavalerie (tome premier). Règlement provisoire du 25 juin 1920, 2.50 fr.

Action offensive des grandes unités dans la bataille. Instruction du 31. octobre 1917. 5 fr.

Action défensive des grandes unités dans la bataille. Instruction du 20. decembre, 1917. 2.50 fr.

Liaison pour les troupes de toutes armes. Instruction du 28. decembre 1917. 3 fr.

Autos-mitrailleuses de cavalerie. I partie 1.50 fr.

Fusil-mitrailleur modèle 1915. 2 fr.

Canon de 37. mm. modèle 1916. T. R. 2.50 fr.

Artillerie de campagne. 2 édition. 1.50 fr.

Service en campagne de l'artillerie. Instruction provisoire du 15. juin 1919. 2.50 fr.

Artillerie de campagne. Regl. provisoire de manoeuvre. 5 fr.

Instruction sur l'emploi de la cavalerie dans la bataille. Tome I, 2 fr.; tome II, 2.50 fr.

Pratique du tir (infanterie et cavalerie). Instruction provisoire du 1. sept. 1920. 3 fr.

Général von Zwehl: *Maubeuge, Aisne, Verdun*. Berlin, Curtius.

Dr. Mitkovitch: *Une voix Serbe*. Paris, 1920. Payot et Cie.

АЛЕКСАНДАР Б. НЕШИЋ

Активни пешад. потпоручник,
рођен у Београду 28. новембра 1895. године.

Живот овог младог Србина, врлог друга и искреног пријатеља, јесте златна страна из књиге Судбине, на којој је он за време кратког, млађаног живота исписао неколико редака крупним словима. И човек са болним запрепашћењем и душевном пометеношћу чита ове редове, диви се његовом животу и горко зажали његову трагичну смрт.

Још са мајчиним млеком он је усисао љубав према домовини и племенитост осећања према друштву; а својим позивом и својим крепким животом он је посведочио и једно и друго.

Сећам се још, сећам се умиљатог Нешића, сина г. Бор. Нешића, инж. пуковника, када је одмах по изласку из Војне Академије ушао у бојну вреву и стао на браник Отаџбине.

Беше то суморан и мутан јесењи дан, када је хладна киша немилосрдно шибала дуге поворке жена и деце, које су се спуштале друмом од Г. Милановца ка Чачку. Србија је тих дана напрезала последње снаге, да би извојевала слободу или смрт.

Он је тада са примерном храброшћу на челу својих војника 2. чете 4. батаљ. XVII пешад. пука I позива пошао неустрашиво напред. Млади и поносити борац јурио је и ништио све пред собом, док на једном, погођен непријатељским зрном, из митраљеза који је био у непосредној близини, не паде тешко рањен. То је било на Кривој Реци 21. нов. 1914. год. првог дана сјајне српске офанзиве, која је одјекнула широм целог света и која је младу српску армију окитила најлепшим лаворима.

Преболевши ране, млади Саша би упућен у резервне трупе, са којима пође и пут српске Голготе. Не напуштајући ни за часак своје војнике, старајући се да им суморне и тешке часове учини што сношљивијим, он је добровољно остао на реци Војуши са војницима, које су изнуреност и тифус немилосрдно косили. Хтео је да им укаже последњу негу и ода последње почести у болној резигнацији. А за то време његов пук слао је последње поздраве обалама плавога Јадрана, пловећи у братски загрљај савезника.

После 20 дана једна енглеска санитетска лађа пристала је на обалу, и цветни Крф прими и њега на своја топла недра. Смештен је у болницу „Achilleon“, где је његово преуморно тело требало да преболи страшни тифус.

Још се није био ни у пола опоравио, кад његов пук доби наређење да стпови за Бизерту. Ни тада ништа није могло задржати младога јунака, да и на овом путу прати своје војнике. Но ово је значило већ и сувише пркосити судбини и своме напрезању.

За време путовања болест му погорша тако, да је одмах по доласку у Бизерту однет у болницу „Sidi Abdallah“ да ту, далеко од мајке Отаџбине коју је тако жарко љубио и којој су све његове жеље и мисли до последњег часа биле управљене, далеко од својих милих и драгих, који га жељно очекиваху и који би му се у тешкој болести нашли, најзад умре.

23. марта 1916. год. кренула се пут вечности утруђена душа младога Нешића праћена песмом Херувима.

Мир праху његовом! Слава незаборављеном Саши!

Капетан Милан А. Поповић.

ЧИТУЉА

погинулих, умрлих и несталих официра, војних чиновника и обвезника чиновничког реда, за време Европског рата 1914. — 1920. год.

(Наставак)

А. Погинули :

Рез. пешад. капетан II класе *Милун В. Гочманац*, рођен 25. јуна 1876. године, у селу Рибарима, срез расински, округ крушевачки; погинуо 9. августа 1916. године на Ветренику, као водник 3. чете 3. батаљона 12. пешадиског пука.

Пешад. капетан II класе *Момчило С. Шевановић*, рођен 19. септембра 1889. године; погинуо 5. септембра 1916. године, на положају Индрис-Кујуса у Добруци као командир чете у 1. Српској добровољачкој дивизији у Русији.

Рез. пешад. капетан II. класе *Миленко П. Николић*, рођен 4. септембра 1877. године, у селу Корману, срез поцерски, округ подрински; погинуо 16. октобра 1916. године, северо-источно од села Велесела, као командир чете у 16. пешадиском пуку.

Рез. пешад. капетан II класе *Милушин С. Грујичић*, рођен 14. маја 1874. године, у селу Бањевцу, срез рађевски округ подрински; погинуо 5. новембра 1916. године, на Браздастој коси, као командир 4. чете 3. батаљона 5. пешадиског пука.

Рез. пешад. капетан II класе *Михаило А. Стојановић*, рођен 1877. године у селу Суповцу, срез моравски, округ нишки; погинуо 1. новембра 1916. године, југо-западно од села Тепавца, као заступник командира чете у 23. пешадиском пуку.

Рез. пешад. капетан II класе *Милан И. Маринковић*, рођен 2. фебруара 1883. године у Грдељици, срез власотиначки, округ врањски; погинуо 1. новембра 1916. године, северо-источно од села Велесела, као командир чете у 22. пешадиском пуку.

Рез. пешад. капетан II класе *Миленко Т. Аврамовић*, рођен 1. јануара 1873. године, у селу Азањи, срез јасенички, округ смедеревски; погинуо 2. новембра 1916. године, јужно од села Варатока, као командир чете у 23. пешадиском пуку.

Пешад. капетан II класе *Матија Т. Јовановић* рођен 1. августа 1879. године; погинуо 19. новембра 1915. године, код села Влеша, а био је на служби у 1. прекобројном пешадиском пуку.

Пешад. капетан II класе *Михаило Љ. Гавриловић*, погинуо 4. децембра 1916. године, при паду са аероплана, као пилот у ескадрили Ф. 398.

Рез. пешад. капетан II класе *Милош Д. Јанковић*, рођен 12. фебруара 1883. године Сипићу, округ крагујевачки; погинуо 6. октобра 1915. године, на Власини, као командир 3. чете 3. батаљона 17. пешадиског пука I позива народне војске.

Рез. капетан II класе *Милун А. Петровић*, рођен 2. марта 1864. године, у селу Војмилу, срез студенички, округ чачански; погинуо 8. октобра 1915. године, на Голаћу, а био је на служби у комбинованом пешадиском пуку III позива народне војске.

Рез. пешад. капетан II класе *Мирован Бојовић*, рођен 5. марта 1881. године, у селу Д. Трепчи; срез љубићски, округ руднички; погинуо 28. априла 1917. године испред коте 1824. на Солунском фронту, као командир чете у 12. пешадиском пуку.

Пешад. капетан II класе-добровољац *Марко Хелман*, рођен у Госпићу-Лика-Хрватска; погинуо 25. августа 1916. године, на положају Насрадину-у Добруци, а био је на служби у 1. Српској добровољачкој дивизији у Русији.

Рез. пешад. капетан II класе *Милосав Радосављевић*, рођен 7. јануара 1873. године, у селу Зуботинцима, срез заглавски, округ тимочки; погинуо 27. августа 1914. године код Бољевца.

Рез. пешад. капетан II класе *Миливоје М. Динић*, рођен 6. новембра 1887. године у Крагујевцу; погинуо 13. септембра 1918. године, на Оранском положају, као командир 3. чете 3. батаљона 6. пешад. пука.

Рез. пешад. капетан II класе *Милоје К. Томковић*, рођен у селу Бањи, срез јасенички, округ крагујевачки; погинуо 9. септембра 1918. године.

Рез. пешад. капетан II класе *Милун Љ. Марковић*, рођен 6. новембра 1883. године, у селу Бобовишту, срез алексиначки, округ нишки; погинуо 26. септембра 1918. године на положају код села Кочана код Ниша, као командир чете у Дунавској дивизији.

Рез. пешад. капетан II класе *Нашас Јовановић* рођен 24. августа 1878. године, у Смедереву; погинуо 6. новембра 1914. године, на Бачинцу, а био је на служби у 8. пешадиском пуку I позива народне војске.

Рез. пешад. капетан II класе *Никола Д. Мирковић*, рођен 1. октобра 1875. године, у селу Плаженама, срез деспотовачки, округ моравски; погинуо 26. септембра 1915. године, код Кнежевачких кречана, као командир 1. чете 2. батаљона 15. пешадиског пука II позива нар. војске.

Рез. пешад. капетан II класе *Никодије А. Ризнић*, рођен 30. новембра 1864. године, у селу Драгојевцу, округ подрински; погинуо 25. септембра 1915. године, код села Петке, као командир 2. чете 2. батаљона 8. пешадиског пука III. позива народне војске.

Рез. Пешад. капетан II класе *Нешо М. Анђелић*, рођен 27. октобра 1878. године, у селу Високој, срез ариљски, округ ужички; погинуо 13. септембра 1916. године, на Кајмакчалану, као командир чете у 1. батаљону 4. пешадиског пука.

Рез. коњички капетан II класе *Никола Ј. Аншула*, рођен 3. априла 1886. године у Београду; погинуо 9. новембра 1916. године, на коти 1378. на Солунском фронту, као ордонанс штаба Дунавске дивизије.

Пешад. капетан II класе *Петар Димитријевић*, рођен 9. маја 1884. године. у Јагодини; погинуо 15. новембра 1914. године, код села Конатице.

Рез. пешад. капетан II. класе *Павле Милорадовић*, рођен 6. фебруара 1862. године, у селу Вињишту, срез грузански, округ крагујевачки; погинуо 1. децембра 1914. године, на коти 324, као командир 2. чете. 4. батаљона 11. пешадиског пука III. позива народне војске.

Рез. пешад. капетан II. класе *Петар А. Христић*, рођен 22. јуна 1877. године у Пироту; погинуо 3. септембра 1914. године на Шанцу, као командир 2. чете 3. батаљона 3. пешадиског пука II. позива народне војске.

Рез. пешад. капетан II класе *Петроније М. Јовановић*, рођен 1. фебруара 1883. године, у селу Миронићу, округ крагујевачки; погинуо 9. октобра 1915. године на Вилову, а био је на служби у 11. пешадиском пуку I. позива народне војске.

Рез. пешад. капетан II класе *Павле М. Зрдавковић*, рођен 27. јула 1876. године, у селу Ботовцу, округ пожаревачки; погинуо ноћу између 11. и 12. августа 1916. године, на Чеканским висовима, као командир чете у 9. пешадиском пуку.

Рез. пешад. капетан II класе *Павле Костаншиновић*, рођен у Ужицу; погинуо 19. новембра 1915. године код села Влеша, у Арбанији, а био је на служби у 1. прекобројном пеш. пуку.

Рез. пешад. капетан II класе *Радосав Саасовић*, рођен 28. новембра 1877. године у селу Равној Гори срез моравички, округ чачански; погинуо 5. септембра 1914. године на Ади Курјачици, а био је на служби у 4. пешадиском пуку II. позива народне војске.

Артиљериски капетан II класе *Радомир Милошевић*, рођен 12. маја 1889. године у Београду; погинуо 22. септембра 1914. године код Затрке на Сави, као водник 4. батерије Тимочког артиљериског пука.

Рез. пешад. капетан II класе *Риста Ј. Ристић*, рођен 17. марта 1882. год. у Врањи; погинуо 13. новембра 1914. г. на положају Субјел кота 939, као командир 1. чете 3. батаљ. 2. прекобројног пешад. пука III позива народне војске.

Рез. пешад. капетан II класе *Радомир Милешић*, рођен 5. октобра 1869. год. у Секулару—Црна Гора; погинуо 13. новембра 1914. год., на Биљезима, а био је на служби у 2. бат. 2. прекобројног пешад. пука III позива народне војске.

Рез. пешад. капетан II класе *Радосав О. Чолић*, рођен 27. новембра 1875. год. у селу Добротину, срез рачански, окр. ужички; погинуо 9. октобра 1915. год. на Боблијама.

Рез. пешад. капетан II класе *Радован Р. Радовановић*, рођен 1879. год. у селу Белој Реци, срез зајечарски, округ тимочки; погинуо 15. октобра 1916 год., на положају Чуке, као командир чете у 18. пешадиском пуку.

Пешад. капетан II класе *Штеван Д. Нешић*, погинуо 24. августа 1914, год., на левој обали Саве према Чеврнтији, а био је на служби у 13. пешад. пуку I позива нар. војске.

Рез. пешад. капетан II класе *Сава Ј. Мијашовић*, рођен 15. јануара 1885. године, у селу Курјачи, срез рамски, округ пожаревачки; погинуо 8. септембра 1914. године, на Мачковом Камену, а био је на служби у 9. пешадијском пуку I позива народне војске.

Рез. пешад. капетан II класе *Свешозар Н. Николић*, рођен 6. јула 1884. године, у селу Лозовику, срез орашки, округ смедеревски; погинуо 9. септембра 1914. године, на Јагодњи, као командир чете у 3. батаљону 18. пешад. пука I позива народне војске.

(Наставиће се)

САДРЖАЈ

Страна

Наш војно поморски проблем. — Од пуковника <i>Димитрија П. Коњовића</i>	1
Историјско развиће војске. — Од мајора <i>Душана Ј. Гложанског</i>	15
Формација чете. — Од мајора <i>Миленка Ј. Варјачића</i>	35
Употреба артиљерије. — Од мајора <i>Памара</i> . Пре- вео с француског <i>Љ. М.</i>	50
Различности:	
<i>Осветљавање у рату.</i> — Прикупио и средио пу- ковник <i>Алекс. М. Мишић</i>	71
<i>О ваздушном рату.</i> Основна начела. — Од капетана авијатичара-пилота <i>Мата Ф. Шварца</i>	86
<i>Функција дивизијске инжињерије у рату.</i> — Од <i>D. Z.</i>	94
<i>Ако хоћеш да командујеш.</i> — Од <i>Антоана Редијеа</i> . Превео с француског <i>С. Р. Д.</i>	99
Новости и белешке:	
<i>Енглеска.</i> — Бојна кола (тенкови). Организација и материјал. — <i>Gradnja slagališta za naftu</i>	111
<i>Северна Америка.</i> — Установљавање централа за војну наставу. — <i>Ratna mornarica: budžet, vežbe, brodovi</i>	112
<i>Француска.</i> — Морнарица и рат. (Губитци за време рата у материјалу и људству). — <i>Vesti iz mornarice</i>	114
<i>Чехословачка.</i> — Буџет земаљске одбране за 1922. г.	116
<i>Немачка.</i> — Смртност у Немачкој за време европ- ског рата	117
<i>Италија.</i> — Из артиљеријског правила за 1921. го- дину. — <i>Nov brod. — Gubitci flote za vreme svetskog rata. —</i> <i>Vojna brodogradnja u godini 1921. — Monitori. — Pomorska</i> <i>akademija</i>	117

	Стране
<i>Аустрија.</i> — Мерзер 420 мм.	119
<i>Шведска.</i> — Из артиљерије: проба вожења	120
<i>Турска.</i> — Бројно стање флоте	121
<i>Кина.</i> — Флотни програм	122
<i>Нове поморске трговачке заставе.</i> — Финска, Русија, Естонска, Летонска, Литванска, Пољска, Чехословачка, Гданска, Нјемен (Мемел,) Немачка, Island, Кина, Египат, Siam	122

Оцене и прикази:

<i>Кланица француске пешадије 1914.—1918.</i> (ђенерал Персен). — Од пуковника Живка М. Станисављевића	124
<i>Офанзива у маршу 1918.</i> Стратегија или Тактика? (Ото Фер)	134
<i>Бугарски слом</i> (Дрејер)	135

Библиографија

Француска	137
---------------------	-----

Некролог:

† Потпоручник <i>Александар Б. Нешић.</i> — Од капетана <i>Милана А. Поповића</i>	139
---	-----

Читуља погинулих, умрлих и несталих официра, војних чиновника и обвезника чиновничког реда за време <i>Европског рата 1914.—1920.</i> године (наставак)	141
--	-----

Карте и слике у прилогу

- I. *Једна* карта уз чланак „Употреба артиљерије“.—
 - II. *Четири* слике уз различност „Осветљавање у рату“.
- Свега уз свеску два прилога.

ОГЛАСИ

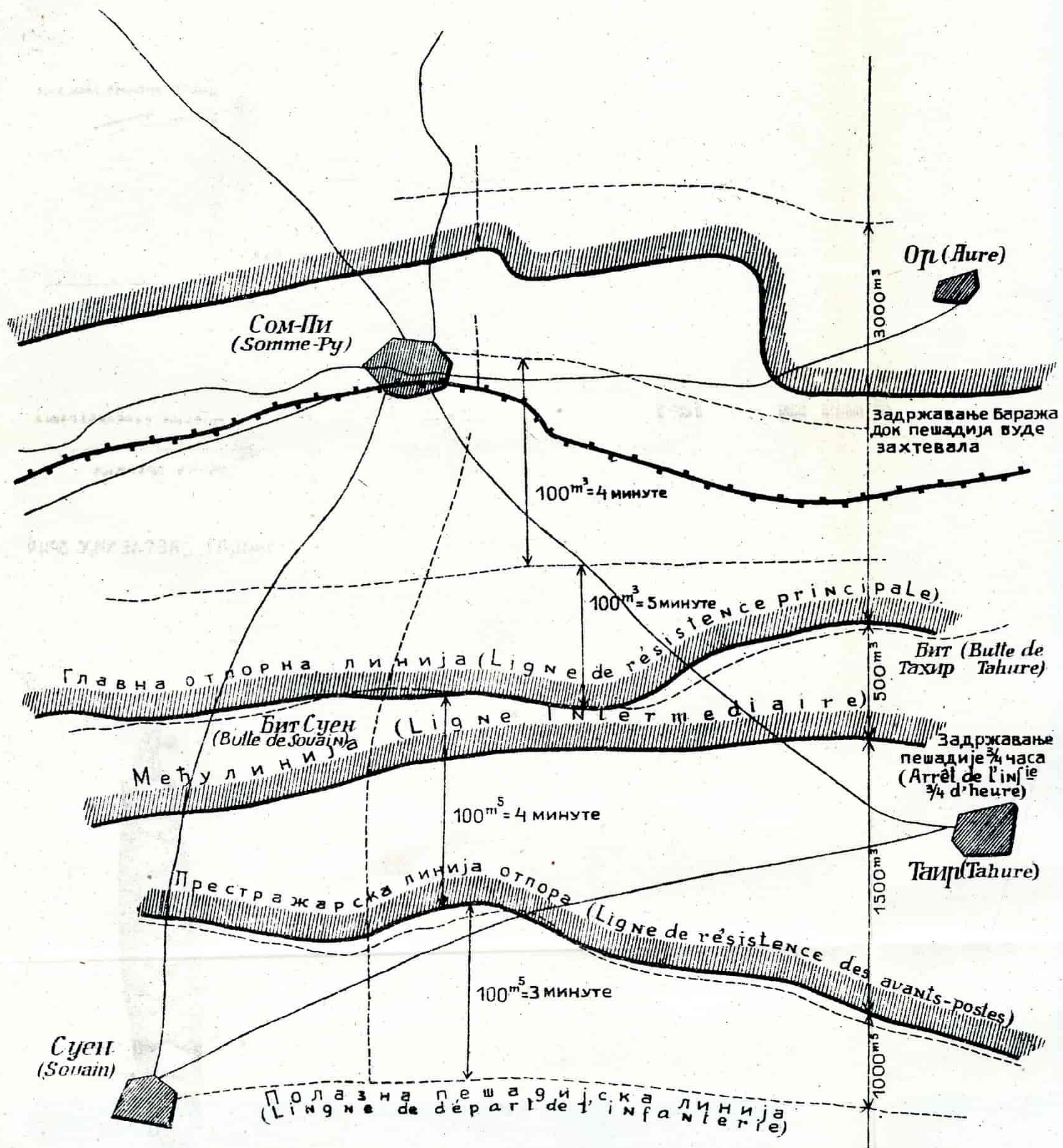
Рукописи штампаће се ћирилицом или латиницом, онако како их писци буду писали.

Многи писци још непрестано шаљу цртеже неправилно израђене за репродукцију. Због тога сав често врло велики труд писца, уложен у овај посао, пропада на његову штету и закашњава штампање његова рукописа, нарочито *због ружних или сувише сишних исписа.*

Све цртеже треба израдити *на белој цршаћој хартији црним шушем* (не мастилом) ради преноса фотографским путем на камен, а исписи на њима да буду у облику штампаних слова, *доста крупно и јасно исписани.* Цртани прилози, који не буду израђени према овим условима, неће се хонорисати.

Једном сараднику. — Уредништво добива прилоге из морнарице са потписом „Један читаоц Ратника“ не знајући ко му их шаље. Ради својих потреба Уредништво мора да зна, од кога добива прилоге за Лист, па ма они били анонимно штампани. Ради тога умољава се анонимни сарадник да саопшти своје име Уредништву. У осталом, имена писаца, који то желе, не саопштавају се.

УЗ ЧЛАНАК:
„УПОТРЕБА АРТИЈЕРИЈЕ“
Покретни Бараж (26 Септембар)
 (BARRAGE ROULANT)
 с Мајур Медеа
 (Ferme de Médéah)

УЗ РАЗЛИЧНОСТ
»ОСВЕТЉАВАЊЕ У РАТУ«

